

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

NAG HAMMADI LİTERATÜRÜNDE SETHİYANİZM

HASAN ŞANLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

NAG HAMMADİ LİTERATÜRÜNDE SETHİYANİZM

HASAN ŞANLI

Danışman: Prof. Dr. Münir YILDIRIM

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Hammet ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Münir YILDIRIM
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

Üye: Doç Dr. Hammet ARSLAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2019

Hasan ŞANLI

ÖZET

NAG HAMMADI LİTERATÜRÜNDE SETHİYANİZM

HASAN ŞANLI

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Münir YILDIRIM

Ocak 2019, 87 sayfa

Bu çalışma Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında yaşamış gnostik akımlardan birisi olan Sethiyanizm'i konu almaktadır. İsmi Adem ve Havva'nın üçüncü oğulları Şit'den alan bu dini hareket ilk kez Nag Hammadi literatürünün keşfedilmesi ile ön plana çıkmıştır. Yapılan bu çalışmada Sethiyanizm'i heresiolojik literatürün etkisinde kalmadan sadece kendi kutsal metinlerinin ışığında değerlendirmek amaçlanmıştır.

Çalışma içinde Sethiyan metinlerdeki mitler, tanrıların doğuşu, insanın yaratılışı ve kurtuluş doktrini olmak üzere üç parçada incelenmiştir. Sethiyanizm aşkın bir ilk prensipten sudur etmiş kutsal varlıklardan oluşan karmaşık bir kozmolojiye sahiptir. Maddi dünya ise kozmik bir kaza sonucu doğan kötücül bir demiurgos tarafından yaratılmıştır. İnsan, ruhsal özü ile Pleroma olarak bilinen göksel âleme, vücudu ile maddi âleme aittir. İnsanlık durumundan kaynaklanan bütün acıların sebebi bu iki zıt doğa arasındaki çatışmadır. Kurtuluş ise sadece kutsal özün tekrar göksel âleme yükselmesi ile gerçekleşir.

Anahtar kelimeler: Sethiyanizm, Nag Hammadi, Gnostisizm, Demiurgos.

ABSTRACT

SETHIANISM IN NAG HAMMADI LITERATURE

HASAN ŞANLI

Master Dissertation, Department of Philosophy and Religious Studies

Supervisor: Prof. Dr. Münir YILDIRIM

January 2019, 87 pages

The Subject of this study is one of the gnostic movements, Sethianism, which lived in the first centuries of Christianity. Named after the third son of Adam and Eve, Seth, this religious movement came to attention after the discovery of Nag Hammadi literature. Purpose of this study is assesment of the Sethianism under the light of its holy scriptures, without the influence of heresiologic literature.

In this study, Sethian myths has been analysed in three parts as birth of the gods, creation of humanity and salvation doctrine. Sethianism has a very complex cosmology which consists of celestial beings emanated from a transcendent first principle. Also material world has been created by a malevolent demiurgos which has been born after a cosmic accident. Human beings belongs to the celestial realm which is called Pleroma with his spritual essence yet belongs to material world with his corporeal body. Cause of all the pain arises from the human condition is the conflict between this two opposite natures. Salvation is possible only by the ascent of the divine essence to the celestial realm.

Keywords: Sethianism, Nag Hammadi, Gnosticism, Demiurgos.

ÖNSÖZ

Gnostisizm kategorisinin altında toplanmış olan dini hareketler ve bu hareketlerin Hıristiyanlık üzerine olan etkileri XIX. yüzyılın kilise tarihçilerinden günümüze, araştırmacılar tarafından üzerinde durulan önemli bir konu olmuştur. Fakat yakın tarihe kadar bu grupları anlamak için kullanılan kaynakların, kendilerini onların fikirlerini çürütmeye adanmış Kilise Babalarının eserlerinden geliyor olması yapılan çalışmaların taraflı bir rota izlemesi ile sonuçlanmıştır. Kaynak problemi XX. yüzyılın ortalarında yapılan bir keşif ile kısmen de olsa çözülmüştür. Nag Hammadi literatürü şeklinde isimlendirilmiş bu keşif, araştırmacıların ilk yüzyılların gnostik hareketlerine dair bir takım birinci el belgelere ulaşmalarını sağlamıştır.

Bu çalışma, ilk kez Nag Hammadi keşifleri ile varlığından haberdar olduğumuz bir gnostik hareketi, Sethyanizm'i konu olarak ele almaktadır. Sethyanizm'in Nag Hammadi literatürü içinde tespit edilen gnostik dini hareketlerden en eskisi olduğu tahmin edilmektedir. O, içinde var olduğu Helenistik kültürün neredeyse bütün öğelerinden beslenen zengin bir mitolojik örüntü sunmaktadır. Öğretinin kurucusu, doğduğu coğrafi konum ve varlığını sürdürdüğü zaman aralığı kesin olarak bilinmemektedir. Elde bulunan tek veri Nag Hammadi yolu ile ulaşılan sembolik yapıdaki metinlerdir. Bu çalışmanın sonunda kilise perspektifinin dışında kalarak, Sethyanizm'in kendi metinlerinin analizi ile bu grup hakkında bir kavrayışa ulaşmak umulmaktadır.

Yapılan bu çalışma toplam dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Bu bölümlerin ilki çalışmanın konusu, amacı, önemi ve sınırlılıklarının ifade edildiği giriş bölümüdür.

İkinci bölümde Sethyanizm'in anlaşılması için önemli olduğuna inanılan iki kavramı, gnostisizmi ve demiurgos mitinin açıklanması amaçlanmıştır. Bölümde gnostisizm kategorisine yönelik üç temel yaklaşıma yer verilmiştir. Demiurgos kısmında ise kavramın Sethyanizm'de ortaya çıkan formuna ulaşmasında katkısı olduğuna inanılan düşünürlerin fikirleri incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Nag Hammadi keşiflerinin tarihi ve içeriği hakkında bilgi verilmiş, Sethyanizm'in bu keşif içindeki yeri değerlendirilmiştir. Bölümde Sethyan mitin doğası ve kozmolojisi en basit hali ile özetlenmiş son olarak ise Sethyanizm'in akademik bir kurgu mu yoksa tarihsel bir olgu mu olduğu yönündeki önemli tartışmaya değinilmiştir.

Çalışmanın ana gövdesini oluşturan dördüncü bölüm ise Nag Hammadi Literatürü içinde Sethiyanist olarak tasnif edilmiş olan metinlerin incelenmesini kapsamaktadır. Sethiyan mit, teogoni, antropogoni ve kurutuluş doktrini olmak üzere üç kısımda incelenmiştir. İncelemenin amacı, sembolik yapıları sebebi ile karmaşık olan bu metinlerden Sethiyanizm'in sahip olduğu dünya görüşü, inançları ve dini pratiklerin ortaya çıkarılmasıdır.

Sonuç bölümünde ise metinlerin analizi ile ulaşılan verilerin değerlendirilmesi ve Sethiyan mitin doğası hakkında bir anlayışa ulaşmak amaçlanmıştır.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanması sürecinde tecrübesini ve desteğini benden esirgemeyen değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. Münir YILDIRIM'a, her soruma sabırla cevap veren hocam Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK'a ve meselenin felsefi arka planını anlamamda bana desteklerini veren Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ ile Doç. Dr. Hasan AKKANAT'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Hasan ŞANLI

Adana 2019



İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3

BÖLÜM II

GNOSTİSİZM VE DEMİURGOS

2.1. Gnosis ve Gnostisizm	6
2.2. Gnostisizme Yaklaşımlar	8
2.2.1. Heresiolojik Yaklaşım.....	8
2.2.2. Tipolojik Yaklaşım.....	11
2.2.3. Nominalist Yaklaşım.....	14
2.3. Demiurgos Kavramı ve Gelişim Süreci.....	15
2.3.1. Platon ve Demiurgos.....	16
2.3.2. Philon ve Logos.....	18
2.3.3. Numenius ve İkinci Tanrı.....	20

BÖLÜM III

NAG HAMMADİ KEŞFİ VE SETHİYANİZM

3.1. Nag Hammadi Keşifleri.....	22
3.2. Sethiyanizm	26
3.2.1. Sethiyanizm ve Nag Hammadi Kodeksleri.....	26
3.2.2. Sethiyan Mit ve Kozmoloji	28
3.2.3. Sethiyanizm'in Tarihselliği Problemi	30

BÖLÜM IV

NAG HAMMADİ LİTERATÜRÜNDE SETHİYANİZM

4.1. Teogoni, Sophia'nın Düşüşü ve Kötülüğün Doğuşu	33
4.1.1. Yüce Görünmez Ruh.....	33
4.1.2. Barbelo'nun Âlemi	35
4.1.3. Autogenes'in Âlemi.....	36
4.1.4. Sophia Cehaletin Annesi.....	39
4.1.5 'Tek Tanrı' Yaldabaoth	43
4.2. Antropogoni, Yaldabatoth ve İnsan	46
4.2.1. Adem ve Havva	46
4.2.2. Habil, Kabil, Şit ve Norea	52
4.2.3. Kader... ..	54
4.2.4. Sahte Ruh	56
4.2.5. Üç Büyük Felaket	57
4.2.5.1 Tufan ve Üç Nuh.....	57
4.2.5.2 Büyük Yangın	60
4.2.5.3 Son Yargılanma	61
4.3. Sethian Kurtuluş Doktrini.....	62
4.3.1. Kurtuluşun Deterministik Doğası	63
4.3.2. Kurtuluşun Yolları Olarak Ayin ve Pratikler.....	69
4.3.2.1. Beş Mühür Vaftiz Töreni.....	70
4.3.2.2. Bir Pratik Olarak Arkonların İsimleri.....	71
4.3.2.3. Tefekkür, Gnosis ve Yükseliş	72

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sonuç..... 76

KAYNAKÇA..... 80

ÖZGEÇMİŞ 87



KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
yy.	: Yüzyıl
vd.	: ve diğerleri
çev.	: Çevirmen
bs.	: Baskı



TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1. Nag Hammadi Literatürünü Oluşturan On Üç Metnin Sıralanışı	24
--	----



ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Pleroma'nın Aeonları.....	39



BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Gnostikler, ilk yüzyılın Hristiyan heresiologlarından* aydınlanmanın teologlarına kadar kilise tarihi ile ilgilenen her kesim için bir merak unsurudur. Neredeyse Hristiyanlık ile yaşıt hatta ondan daha da eski olduğu iddia edilen bu öğretiler, yüzlerce yıldır gnostikleri düşman gören, onları heretik olarak nitelendiren eserler aracılığı ile bugüne ulaşmıştır. Bu durum geçen yüzyılın ortasında tesadüfi bir keşif yolu ile değişmiştir. Mısır'ın Nag Hammadi Kasabasında bulunan bir küp ve içinden çıkan belgeler sayesinde gnostikler iki milenyum öteden seslerini duyurmaya başlamıştır.

Araştırmanın konusu bu keşif yolu ile kendileri hakkında malumat sahibi olunan dini guruplardan birisi -muhtemelen en eskisi- Sethiyanizm'i incelemektir. Özellikle Semitik Dinler'in yaratıcı tanrı inanışlarından radikal bir şekilde farklılık gösteren demiurgos mitini Nag Hammadi literatüründe tespit ve tahlil etmektir.

Nag Hammadi literatürü içindeki dört düşünce okulundan biri olan Sethiyanizm, Yahudi ve Hristiyan geleneğinden çok farklı bir kozmolojik şema sunmaktadır. Bu kozmolojik şemada Sethiyanizm, Hristiyan geleneğinin dışında bir âlem, tanrı, insan ve kurtuluş algısına sahiptir. Yeni Platoncu sudur nazariyesinden ve düalizmden büyük ölçüde etkilenmiş bu öğreti, maddi dünyayı ve insanın maddi bedenini karanlık bir sürgün yeri şeklinde tasvir eder. Kurtuluşu ise bu sürgünden insanın göksel evine geri dönüşü olarak kabul etmektedir. Bedenin ve maddi âlemin yaratıcısı ise Kutsal Kitabın tanrısı Yahve'nin korkunç bir yeniden yorumlanması olan demiurgos Yaldabaoth'tur. Tamamen kötücül bir şekilde tasvir edilen bu demiurgos, Sethiyanların gerçek evi olan göksel âlemin efendisi Yüce Görünmez Ruh'tan mutlak olarak ayrı tasavvur edilmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın içeriğinde Sethiyanizm'in göksel kozmolojisi, tanrısal varlıkların ilk prensipten sudur edişi, demiurgos Yaldabaoth'un doğuşu, insanın yaratılışı, demiurgos ile insanın ilişkisi ve insanın kurtuluşunun yolları incelenecek son olarak demiurgosun Sethiyanist örüntünün içindeki yeri tahlil edilecektir.

* Heresiologlar, sapkın olarak tanımladıkları grupların tanımlanması, kataloglanması ve çürütülmesi için çalışmış olan Hristiyan teologlardır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Sethiyanların yaşamış olduklarına dair tek kanıt birkaç yüz sayfadan oluşan mitik karakterdeki metinden ibarettir. Bu metinlerin analizi ve anlaşılması bu insanların sadece inançlarını ve dünya görüşlerini değil kendilerinden sonra gelenlere neler bıraktıklarını anlamının tek yoludur.

Nag Hammadi keşfinden önce gnostisizm üzerine yapılan çalışmalar elde bulunan materyalin sınırlı doğası sebebi ile birçok soruyu cevapsız bırakmıştır. Kodekslerin bulunmasının üstünden yıllar geçmiş ve bunlar üzerine yapılan çalışmalar önemli ölçüde artmıştır. Ancak sorulara verilen cevaplar hâlâ muğlaklığını korumakla birlikte tartışmalar devam etmektedir.

Son yıllarda bazı uzmanlar, bu karmaşanın bizatihi gnostisizm kategorisinin kendisi olduğunu iddia etmiştir. Bazı uzmanlara göre problem oldukça açıktır: Kilise teologlarının ortodoksi ve heresi söylevleri modern çalışmalarla iç içe geçmiş ve yakın zamana kadar bu çalışmalar teologların retoriklerinin devamı niteliğinde olmuştur. Nihayetinde gnostisizm, ne yapması gerektiği konusundaki karışıklıklardan dolayı işlevini kaybetmiş, terk veya reforme edilmesi gereken bir kategori olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yüzden bu çalışmanın ilk ve en önemli amacı Sethiyanizm'i ve onlara ait olduğu iddia edilen metinleri heresi-ortodoksi dikotomisine düşmeden incelemeye çalışmaktır.

Sethiyanların kaleme aldıkları mitlerin örüntüsünde insanı, evreni ve tanrıyı tasvir etme şekilleri onların içlerinde yaşadıkları zamana ve mekâna nasıl baktıkları hakkında ipucu vermektedir. Özellikle insanın maddi parçasının yaratıcısı olan demiurgosun, insanla ilişkisinin anlaşılması bize bu insanların dünyaya ve insana nasıl baktıkları hakkında fikir verir. Bu çalışmada Sethiyanizm'in sahip olduğu mitlerin analiz edilmesi sonucu bu grubun dünya görüşleri üzerinde belli bir kavrayışa ulaşılması beklenmektedir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Araştırmacılar, artık Geç Antik Çağ'ın (MS. 200-800) dini hareketlerini tam olarak tanımlanmış ve belirgin sınırlara sahip yapılar olarak görme eğiliminde değildir. Fikirler ve insanlar, sosyal ve entelektüel olarak daimi bir değişim içerisinde. Bu anlayış değişikliği ile beraber Hristiyanlığın erken dönemleri de tekrar gözden geçirilmeye başlanmıştır; dönem ile ilgili yeni örüntüler ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Geç Antik

Çağ'da yaşamış Sethiyanizm gibi dini hareketlerin ve onların sahip olduğu mitlerin incelenmesi, Hristiyanlığın ve onun mirasını sürdüren bütün geleneklerin gelişim sürecini anlamamızda büyük öneme sahiptir.

Nag Hammadi metinlerinin yazıldığı yüzyıllara dair çizdiği tablo keşiflerin öncesinde bilinenden çok farklı görünmektedir. Eğer bazı uzmanların döneme dair yaptığı analizler doğru ise bir kredonun, kilisenin ve kanonun yokluğunda, ilk yüzyılın Hristiyanlığı bugünkünden daha büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Sethiyanizm bu döneme ait, Hristiyanlıktan beslenen ve aynı ölçüde onu şekillendiren sayısız öğretiden biri olarak görünmektedir. Geçmişin doğru anlaşılması ve hakkıyla yorumlanması için yüzyıllardır belki de adı bile duyulmamış bu öğretilerin doğası hakkında bir kavrayışa ulaşmak yol gösterici olacaktır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Nag Hammadi literatürü içindeki elli iki metin dört farklı düşünce okuluna tasnif edilmiştir. Bunlar: Thomas Hristiyanlığı, Sethiyan Düşünce Okulu, Valentinyan Düşünce Okulu ve Hermetik Din'dir. Bu araştırmanın konusu bu dört gruptan Sethiyanizm olarak belirlenmiştir. Bu seçimin sebebi Sethiyan Düşünce Okulu'nun Nag Hammadi literatüründeki en eski gnostik okul olduğu iddiasıdır. Pek çok uzmanın ortak kanısı bu dini hareketten doğan bazı geleneklerin diğer gnostik gruplar için de kaynak teşkil ettiği yönündedir.

Literatür içinde hangi metinlerin Sethiyan olduğu tartışmalı bir konudur. Bu araştırmada Sethiyanizm kategorisinin yaratıcısı olan Hans-Martin Schenke'nin tasnifi kullanılmıştır. Schenke'nin Sethiyan olduğunu iddia ettiği on bir metin şu şeklide sıralanır:

- Yuhanna'nın Saklı Kitabı
- Arkonların Tabiatı
- Mısırlıların İncili (Yüce Görünmez Ruhun Kutsal Kitabı)
- Adem'in Vahyi
- Şit'in Üç Anıtı
- Zostrianos
- Melchizedek
- Norea'nın Düşüncesi

- Marsanes
- Allogenes
- İlk Düşünce'nin Üç Formu

Çalışmada Nag Hammadi literatüründen yapılan alıntılarda konunun uzmanlarının Kıptice'den İngilizce'ye yaptıkları çevirileri barındıran ve Marvin Meyer tarafından 2009 yılında editörlüğü yapılmış olan “The Nag Hammadi Scriptures The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts” adlı HarperOne tarafından basılan eser kullanılmıştır. Daha önce James Robinson ve Bentley Layton tarafından derlenen çeviriler yerine bu eserin seçilmesinin sebebi tarih itibarı ile en güncel çevirileri barındırmasıdır. Sadece “Yuhanna'nın Saklı Kitabı” adlı metinden yapılan çevirilerde Karen King'in “Secret Revelation of John” adlı çalışmada yaptığı çeviriden karşılaştırmalı olarak yararlanılmıştır.

Kozmogonik mitin ana gövdesinin teşkilinde ağırlıklı olarak “Yuhanna'nın Saklı Kitabı” kullanılmıştır. Bu metnin seçilmesindeki temel sebep, Sethiyan miti bir bütün halinde sunmasıdır. Ayrıca metin sadece Sethiyanizm değil Hristiyanlık için de kozmogonik, antropogonik ve soteryolojik temaları tek bir parça halinde sunan ilk yazılı kaynaktır. Nag Hammadi literatürünün katipler tarafından derlenişi de metnin önemini vurgular niteliktedir: On üç kodeksin üç tanesi “Yuhanna'nın Saklı Kitabı” ile başlar. Yani bu metin içine yerleştirildiği her kodekste açılışı niteliğindedir.

İnsanın yaratılışı konusunda ise “Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nın” yanında iki farklı metin ön plana çıkmaktadır: “Arkonların Tabiatı” ve “Adem'in Vahyi”. Bu iki metnin literatürde nispeten daha eski tarihlendirmeye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Aynı zamanda sundukları mitin örüntüsü içinde bazı olayların ve dramatik karakterlerin birbirlerine göre farklılaştığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Sethiyan mitin değişkenliğini vurgulamak için özel olarak bu metinlere ağırlık verilmiştir.

Arkonların Tabiatı'nın kardeş metni kabul edilen fakat içinde Sethiyan temaların yanı sıra başka bir gnostik öğretisi olan Valentinyanizm'den izler taşıyan “Dünya'nın Kökenine Dair” adlı metin, hangi literatüre ait olması gerektiği üzerine yapılan tartışmalardan dolayı çalışmanın sınırlarının dışında bırakılmıştır. Bunun tek istisnası metnin Sethiyan demiurgos figürü Yaldabaoth'un isminin tahlili sırasında kullanılmış olmasıdır.

Nag Hammadi sonrası bir keşif olarak 1970 yılında bulunan ve 2001 yılında çevirisi başlanan “Yahuda (Judas) İncil'i” uzmanların çoğu tarafından Sethiyan Literatürün bir

parçası olarak kabul edilmiştir. Fakat metnin çevirilerinin ve hatta içeriğinin doğruluğu üzerine akademi dünyasındaki tartışmalar neticesiyle bu eser çalışmanın sınırlarına dahil edilmemiştir.

Klasik Gnostisizm şeklinde de isimlendirilmiş olan Sethiyanizm ve Nag Hammadi keşiflerine girmeden önce önemli olduklarına inanılan iki kavram incelenmiştir. Bunlardan ilki modern çalışmalarda, Sethiyanizm ve diğer gnostik grupların altında incelendiği *Gnostisizm* kategorisidir. İkincisi ise bu kategori altındaki öğretileri birbirine bağlayan en önemli kavramlardan biri olan *demiurgostur*.



BÖLÜM II

GNOSTİSİZM VE DEMİURGOS

2.1. Gnosis ve Gnostisizm

Gnosis Eski Yunancada bilgi anlamına gelen genel bir terimdir ve Yunan Felsefesinde duyuşsal algı (aisthesis), tecrübe, hafıza ve bilimsel bilgiyi (episteme) kapsayacak şekilde kullanılmıştır.¹ Kelime zaman içinde anlam değiştirerek kurtuluşa ulaşılmasını sağlayan yüksek, gizli bilgi anlamını alır.² Gnostisizm bağlamında gnosis akıl yürütme veya mantık ile değil, kişisel tecrübe ve içsel bir kavrayış ile ulaşılan bir bilgi türüdür. Gnostik bilgi öncelikle tanrıya dair bilgidir. Aşkın olanı bilmek sureti ile bilen kişi, bilinenin kutsal özüne dâhil olur. Yani gnosis şeylerin doğasına ait teorik bilgi değildir. O, insanın bir tür ruhani dönüşüm geçirmesini sağlayan, kurtarıcı vasıflara sahiptir. Hatta Valentiyanlık gibi daha radikal sistemlerde gnosis sadece kurtuluşa ulaşmak için kullanılan bir araç değil, bizatihi kurtuluşun amacıdır.³

Gnostisizm Antik Çağ'da dengi bulunmayan modern bir kavramdır. Latince, Antik Yunancada veya Kıpticede bir karşılığı bulunmamaktadır. İlk kez Platoncu Henry More (1614-1687) tarafından üretilmiştir.⁴ More, gnostisizmi Protestan polemiği olarak Roma Katolikliğine karşı kullanarak Katolik Kilisesini gnostisizmin farklı bir çeşidine benzetmiş ve Kilise'yi putperestlik ile suçlamıştır.⁵ Yani gnostisizm kelimesi ilk kez, küçültücü bir anlam ima edilerek, hakaret amaçlı kullanılmıştır. More muhtemelen kelimeyi Lyonlu İrenaeus'un (120/140-200/202) II. yüzyılda yazdığı "Refutation and Overthrow of Gnosis Falsely So-called" (Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως) adlı meşhur eserinin başlığındaki 'Gnosis' kelimesinden türetmiş olmalıdır.⁶ İrenaeus'un "Against Heresies" (Adversus Haereses) adıyla da bilinen bu eseri kendi döneminde yaşamış olan ve heretik olarak kabul edilmiş birçok grubun listelenmesi ile

¹ Francis E. Peters, *Greek Philosophical Terms: A Historical Lexicon* (New York; London: NYU Press, 1970), 74.

² Ahmet Cevizci, *Say Büyük Felsefe Sözlüğü (Ciltli)* (Say Yayınları, 2017), 874.

³ Hans Jonas, *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity*, 3rd edition (Boston: Beacon Press, 2001), 34-35.

⁴ L. Michael White, *The Social World of the First Christians: Essays in Honor of Wayne A. Meeks*, ed. O. Larry Yarbrough (Minneapolis: Fortress Pr, 1995), 335.

⁵ White, 348-49.

⁶ Karen L. King, *What Is Gnosticism?*, New Ed edition (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2005), 7.

oluşturulmuştur. Heresiolojik literatür içinde Irenaues'dan sonra gelen bütün kilise babaları eserlerini bu kaynak üzerine inşa etmiştir.

Gnostisizm ve gnostikler hâlâ anlaşılması güç terimlerdir. Gnostisizmin tam olarak ne anlama geldiği, hangi grupların gnostikler olarak kabul edileceği ve kavramların hangi bağlamlar içinde kullanılması gerektiği uzmanlar arasında bile tartışmalıdır. Gnostisizm teriminin farklı alanlarda (felsefe, psikoloji, edebiyat, politika) bambaşka anlamları ifade edecek şekilde kullanılması bu karışıklığı körüklemektedir. Romanyalı müteveffa dinler tarihçisi Ioan Petru Culianu'nun alaycı üslubu ile yaptığı yorum, var olan kaosu mükemmel bir şekilde özetlemektedir:

Bir zamanlar gnostisizmin Geç Antik Çağ'ın dini tarihine ait iyi tanımlanmış bir fenomen olduğuna inanırdım. Tabii ki kadim gnosisin farklı uzantıları olduğu fikrini hatta farklı zamanlarda gnostisizmin karakteristik özelliklerinin tekerrür ettiği dünya görüşlerinin kendiliğinden ortaya çıktığını kabul etmeye hazırdım. Fakat kısa zamanda gerçekten saf olduğumu anlayacaktım. Sadece gnosis gnostik değildi, Katolik yazarlar da gnostikti, neo-platonikler de öyle. Reform gnostikti, Komünizm gnostikti, Nazizm gnostikti, liberalizm, varoluşçuluk, psikoanaliz gnostikti, modern biyoloji gnostikti, Blakes, Yeast, Kafka, Rilke, Proust, Joyce, Musil, Hesse ve Thomas Mann gnostikti. Gnosisin en güvenilir yorumcularından öğrendim ki: Bilim gnostiktir ve batıl inanç gnostiktir; Güç, karşı güç ve güç yoksunluğu gnostiktir; sol gnostiktir ve sağ gnostiktir; Hegel gnostiktir ve Marks gnostiktir; Freud gnostiktir ve Jung gnostiktir; her şey ve zıtları eşit oranda gnostiktir.⁷

Gnostisizm bazı modern kullanımlarından arındırılıp Geç Antik Çağ'ın Greko-Roman dini dünyası ile sınırlandırıldığında dahi problem bütünüyle çözülememektedir. Bu sefer de literatürde mevcut bulunan materyallerin ve gnostisizm şemsiyesi altında toplanılan grupların çeşitliliği ve farklılığı kategorinin sağlamlığını tehdit etmektedir. Özellikle son yıllarda bir kategori olarak 'Gnostisizm' şiddetli bir şekilde eleştiri altındadır. Konunun uzmanı olan araştırmacılardan bazıları gnostisizm kategorisinin

⁷ Michael Allen Williams, *Rethinking "Gnosticism": An Argument for Dismantling a Dubious Category* (Princeton: Princeton University Press, 1999), 3-4.

yapması gerektiği gibi fenomeni aydınlatmanın aksine karışıklığın artmasına sebep olarak anlamayı güçleştirdiğini iddia etmektedir. Hatta önemli otoritelerden biri olan Micheal Allen Williams, gnostisizm ve Gnostik Din gibi şeyleri hayal etmekten kaçınmanın yapılabilecek en iyi şey olacağını ve bu kategorilerin altında toplanan metinlerin, o dönemdeki çeşitli yeni dini hareketlere ait kaynaklar olarak daha iyi anlaşılabilceğini savunmuştur.⁸ Benzer bir şekilde Karen King, hiçbir zaman gnostisizm adlı, tek bir kökene ve kendine ait belirgin özelliklere sahip dini bir hareketin var olmadığını; bu terimin erken modern dönemde normatif Hristiyanlığın sınırlarını çizmek için kullanıldığını ifade etmiştir. King'e göre sorun retorik bir kategorinin tarihsel bir varlık ile karıştırılmasıdır.⁹ Williams ve King'in son yıllarda yapılan çalışmalarda büyük etkisine rağmen, Geç Antik Çağda kendilerini Gnostikler olarak tanımlayan bir grubun var olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Aralarında Bentley Layton, David Brakke gibi önemli isimlerin bulunduğu bu görüşün en güçlü temsilcileri Yale Üniversitesinden geldiği için gayri resmi olarak 'Yale Okulu' olarak adlandırılırlar.¹⁰ Yine konu üzerine otorite olan başka önemli isimlerden Birger Pearson, gnostisizm kategorisinin kullanılmasının kafa karışıklığına sebep olduğunu kabul etmekle beraber, terimin korunmasında bazı faydaların olduğunu ifade etmektedir.¹¹

2.2. Gnostisizme Yaklaşımlar

Gnostisizm çalışmaları tarihinde kavrama temel olarak üç farklı yoldan yaklaşılmıştır. Bu üç yaklaşım, ilki antik diğer ikisi modern olmak üzere: Heresiolojik, tipolojik ve nominalist olarak sıralanır.¹² Her yaklaşım gnostisizmin sınırlarını farklı çizmektedir. Kelimenin anlamı ise çizilen sınırlara göre farklılık gösterir.

2.2.1. Heresiolojik Yaklaşım

Nag Hammadi metinlerinin keşfedildiği yakın tarihe kadar (1945) gnostisizm ile ilgili çalışmalar neredeyse tamamen heresiologlardan bu günlere kalan literatür aracılığı

⁸ Williams, 5.

⁹ King, *What Is Gnosticism?*, 1-2.

¹⁰ Nicola Denzey Lewis, *Introduction to Gnosticism: Ancient Voices, Christian Worlds*, 1 edition (New York: Oxford University Press, 2012), 20.

¹¹ Birger A. Pearson, *Ancient Gnosticism: Traditions And Literature* (Minneapolis, MN: Fortress Press, 2007), 8.

¹² Antti Marjanen, "Gnosticism", içinde *The Oxford Handbook of Early Christian Studies*, ed. Susan Ashbrook Harvey ve David Hunter, 1 edition (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2010), 204.

ile yapılmıştır. II, III ve IV. yüzyıllarda yaşamış olan bu teologlar gnostisizm terimini kullanmamış olsalar da çağdaşları olan ve Gnostik (Gnostikoi) olarak isimlendirdikleri bir takım kişi ve gruplardan bahsetmişlerdir.¹³

Hakkında bilgimiz olan en eski heresiolojik eser 165 yılında Roma’da öldürülen Justin Martyr tarafından kaleme alınan “Syntagma’dır”. Eser günümüze ulaşmamıştır. Justin’in kitapta ele alınan grupları ve kişileri şeytanlardan etkilenmiş olmakla suçladığı bilinmektedir.¹⁴ Justin’in heresiolojik literatür içindeki en büyük rollerinden birisi ‘heresi’ teriminin inşasıdır. O, daha önceleri nötr olarak, düşünce okulu anlamında kullanılan ‘hairesis’ kelimesini Hristiyanlığın hizipleşmeye dair güvensizliği ile birleştirerek kullanmıştır. Justin’e göre düşünce okulları, taraftarları öyle olduklarını iddia etseler de Hristiyan değildirler.¹⁵

Heresiolojik literatür içindeki diğer önemli bir isim, belki de en önemli ve kalıcısı, Lyonlu Irenaeus’tur. Irenaeus’un müellifi olduğu *Adversus Haereses* (180) günümüze ulaşan en eski heresiolojik çalışmadır. Giriş bölümündeki ifadesine göre bu eseri bir dostunun ondan Valentinyanizm’in doktrinleri hakkında bilgi istemesi üzerine yazmaya karar verir. O, bu eserde kendinden sonra gelecek olan polemikçilerin gnostiklere karşı kullanacakları temel stratejileri ortaya koymuştur. Bu stratejiler, mevzu bahis olan grupların ve kişilerin ortak bir kökene bağlanması, bu kökenden çıkan bir silsilenin inşa edilmesi, bütün grupların tek bir ismin şemsiyesi altında toplanması ve gruplar arasındaki doktrinsel uyumsuzlukların gösterilmesi olarak özetlenebilir.¹⁶ Irenaeus’un seçtiği köken, kutsal ruhun hediyesini bahsetme otoritesini para ile havarilerden satın almak isteyen Samaryalı Simon¹⁷ olmuştur. O bütün heresilerin Simon’un öğretisinden türemiş olduğunu iddia eder (*Adversus Haereses* 1.23.2).¹⁸ Daha sonra Simon’dan başlayan ve diğer “heretikleri” kapsayan bir silsile oluşturur (*Adversus Haereses* 1.23-31).¹⁹ Bu yolla Irenaeus, muhaliflerinin aslında Hristiyanlar olmadığını, öğretilerinin kaynağının ‘gerçek Hristiyanlarınkinin’ aksine Tanrı ve İsa değil, şeytan ve onun uşağı

¹³ Marjanen, 204.

¹⁴ Kurt Rudolph, *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*, New edition edition (San Francisco, Calif.: HarperOne, 1987), 10-11.

¹⁵ David Brakke, *The Gnostics: Myth, Ritual, and Diversity in Early Christianity*, Reprint edition (Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press, 2012), 106-7.

¹⁶ Marjanen, “Gnosticism”, 204-5.

¹⁷ *HarperCollins Study Bible - Student Edition: Fully Revised & Updated*, ed. Harold W. Attridge ve Wayne A. Meeks, Revised, Updated edition (San Francisco: HarperOne, 2006), 1871-72. Acts 8:9-24

¹⁸ Saint Irenæus, *The Writings of Irenæus* (Aeterna Press, 2015), 61.

¹⁹ Irenæus, 60-70.

Simon olduğunu göstermeye çalışmaktadır.²⁰ Kurulan silsile Irenaeus'a bütün muhaliflerini tek bir şemsiye altında toplama ve onların görüşlerini toplu olarak çürütme imkanı sağlamıştır. Onun, bu kişilerin ve grupların tamamı için seçtiği isim 'Gnostikler' olmuştur.²¹ Son olarak ise Irenaeus oluşturduğu bu grup içindeki doktrinsel farklılıkları göstererek onların 'gerçek kilisenin' fikrinsel birliğinden yoksun olduğunu iddia eder.²² Irenaeus'un stratejileri kendinden sonra gelmiş olan heresiologlar tarafından kullanılmaya devam edilmiştir. O kendisinden önce heretik-ortodoks ayrımının henüz açık olmadığı bir zamanda, Hristiyan Dünyasının kalıcı bir şekilde kutuplaşmasına neden olmuştur.²³

Nag Hammadi keşifleri ile Irenaeus'un saldırdığı gruplardan bazılarına ait orijinal eserlere ulaşılması, *Adversus Haereses* aracılığı ile edinilen verileri test etme fırsatı sunmaktadır. Onun, muhaliflerini betimlemedeki yeterliliği modern uzmanlar tarafından değerlendirildikçe Irenaeus'un tarafsızlığı hatta ahlaki kişiliği sorgulanır hale gelmiştir. King'e göre bu Irenaeus'dan öğrenecek bir şeyin olmadığı manasına gelmez. Fakat onun ve diğer heresiologların eserleri değerlendirilirken önce eserlerdeki tutarsız stratejilerin dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.²⁴

Kartacalı Tertullian (150-223/225) kendi döneminde 'heresi' ile mücadele eden bir diğer teologdur. O, ilk önemli Latin Kilise Babası olup çeşitli grupların doktrinlerini tarif edip onları çürütmeye çalıştığı birçok eser bırakmıştır.²⁵ Kilisenin öğretisinin doğruluğunu ve heretiklere üstünlüğünü kanıtlamak için onun apostolik kökenlerine vurgu yapar ve hiçbir heretiğin havarilerin halefi olmadığını ifade eder.²⁶ Tertullian'a göre doğru olan önce, yanlış olan ise sonradan gelendir. Yani heresinin Kilise'den yeni olduğunu göstermek, onların öğretilerinin yanlışlığını kanıtlamak için yeterlidir. Tertullian'ın söylevinin diğer önemli bir özelliği anti-senkretik olmasıdır. Heresiler, Şeytan aracılığı ile saf Hristiyanlığın 'Pagan Felsefesi' tarafından kirletilmesi ile var

²⁰ King, *What Is Gnosticism?*, 31.

²¹ Marjanen, "Gnosticism", 205-6.

²² Irenæus, *The Writings of Irenaeus*, 29-36.

²³ Gérard Vallée, ed., *A Study in Anti-Gnostic Polemics: Irenaeus, Hippolytus and Epiphanius* (Waterloo, Ont., Canada: Wilfrid Laurier University Press, 1982), 11.

²⁴ Karen L. King, "Social and Theological Effects of Heresiological Discourse", içinde *Heresy and Identity in Late Antiquity*, ed. Eduard Iricinschi ve Holger Michael Zellentin (Tübingen: Mohr Siebeck, 2008), 29-30.

²⁵ Rudolph, *Gnosis*, 14.

²⁶ Philip Schaff, *Ante-Nicene Fathers: Volume III. Latin Christianity: Its Founder, Tertullian*, ed. Alexander Roberts, James Donaldson, ve Arthur Cleveland Coxe (CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017), 258.

olmuştur.²⁷ Pagan felsefesi bütün heresilerin babasıdır. Atina ve Kudüs'ün, Akademi ve Kilise'nin, heretikler ve Hristiyanların hiçbir bağı yoktur.²⁸ Onun söylevi saflık üzerinedir. Saf öğretiye herhangi bir şeyin karışması onun bozulması anlamına gelir. Tertullian'nın tüm eserlerinde Gnostik kelimesi toplam üç kere kullanılmıştır.²⁹

Nag Hammadi kodeksleri ve benzer metinlerin keşfi ile gnostikler hakkında kendileri tarafından kaleme alınmış pek çok metne ulaşılmış olsa da heresiolojik literatürün bu kişiler ve topluluklar hakkında sunduğu devasa külliyatın önemi inkâr edilemez. Unutulmaması gereken nokta bu eserlerin apoloji ve polemik amaçlarla yazılmış olduğudur. Bu teologlar, dini bir fenomeni anlamayı ve analiz etmeyi değil, “doğru inanç” ve “gerçek kilise” dedikleri yapıyı savunmayı amaçlamışlardır. Dolayısıyla onlardan tarafsızlık beklemek doğru değildir. Dikkat edilmesi gereken asıl problem, heresiologların stratejilerinin ve polemiklerinin modern gnostisizm çalışmalarındaki varlığıdır. Onların stratejileri ve argümanları modern çalışmalar ile iç içe geçmiştir. King'e göre gnostisizm kategorisinin temel problemi normatif Hristiyanlığın sınırlarını çizmek ve kimlik oluşturmak için, “heretik öteki” inşa etmek amacı ile yaratılan retorik bir kategorinin, tarihsel bir varlık haline getirilmesi sonucu ortaya çıkan yapay bir varlıktır.³⁰

2.2.2. Tipolojik Yaklaşım

Aydınlanma ile beraber gnostisizm çalışmaları şekil değiştirmeye başlamıştır. İlk yapılan modern çalışmalar ise köken arayışlarıdır. Bu çalışmalar gnostisizmi ya Hristiyanlığın gelişim sürecine ait bir parça olarak ya da Hristiyanlığa sonradan giren Hristiyanlık dışı bir fenomen olarak görme eğilimindedir. Köken bulmaya yönelik jenealojik yaklaşım daha sonraları XX. yüzyıla egemen olacak olan tipolojik yaklaşımın öncülü vasfındadır.³¹ Bu jenealojik metot, köken ile özü ilişkilendirir ve bir fenomenin kökenini keşfederek onun temel karakteristikleri hakkında bir şeyler öğrenebileceğini varsayar.³²

Jenealojik yaklaşım söz konusu olduğunda akla gelen en önemli isimlerden birisi ünlü Protestan Kilise tarihçisi Adolf von Harnack'tır. O, “History of Dogma” isimli

²⁷ King, *What Is Gnosticism?*, 34.

²⁸ Schaff, *Ante-Nicene Fathers*, 246.

²⁹ Williams, *Rethinking “Gnosticism”*, 40.

³⁰ King, *What Is Gnosticism?*, 1-3,20-21,52.

³¹ Marjanen, “Gnosticism”, 205-6.

³² King, *What Is Gnosticism?*, 11.

eserinde II. yüzyıl gnostiklerine önemli bir yer vermiştir. Harnack Gnostisizm'in kökenlerini Hristiyanlığın ilk yüzyıllarına derinden nüfuz etmiş olan Yunan ruhunda ve kültüründe arar. Hristiyanlığı basit şekilde, Tanrı'nın huzurunda yaşanan bir hayat olarak tanımlayan Harnack, doktrinlerden ve şekilden ibaret olan her türlü din anlayışını reddeder. Gnostisizm ise İncil'in doktrine, düalizm üzerine kurulmuş münzevilik haline gelmesidir.³³ O, gnostikleri ilk yüzyılın teologları olarak tanımlar. Onlar Hristiyanlığı ilk kez bir doktrinler (dogmalar) sistemi haline getiren kişilerdir. Gnostisizm Harnack'ın kendi kelimeleri ile "Hristiyanlığın akut olarak Helenize olmasıdır."³⁴ Yani Harnack'ın ulaştığı sonuç aslında Tertullian ile benzerlik taşır. Ona göre gnostisizm Yunan Felsefesi ile temas ettikten sonra Helenize olmuş bir Hristiyanlık formudur. Safılık vurgusu burada da kendini göstermektedir. Harnack, erken Hristiyanlığı teolojik tartışmalardan uzak, dogmalardan arınmış, sade bir hayat olarak tahayyül etmiştir.

Adolf von Harnack ile oldukça yakın zamanda Alman Din(ler) Tarihi Okulu (Religionsgeschichte Schule) farklı bir köken tezi ile ortaya çıktı. Bu tarihçiler gnostisizmin kökenleri için –Kilise Tarihi perspektifinden farklı olarak- Yunan dünyasını değil, Yakın ve Orta doğuyu işaret ettiler. Onlara göre gnostik mitin kökeni Babil'de, Asur'da ve özellikle kadim İran Mitlerinde aranmalıdır. Dinler Tarihi Okulu gnostisizmi Hristiyanlıktan sapmış bir heresi olarak değil, Hristiyanlık öncesi bağımsız bir din olarak tanımlamıştır. Onların modern çalışmalara en büyük etkisi gnostisizmi teoloji ve kilise tarihinin sınırlarından çıkarıp seküler üniversitelerde çalışılan bir fenomen haline getirmiş olmalarıdır.³⁵

Aslında köken arayışı içine giren kişiler, Hristiyan heresiologlarla benzer bir metot izlemişlerdir. Onlar da tıpkı bu ilk kilise babaları gibi "Gnostik" olarak sınıflandırdıkları grup ve kişileri tek bir kökene bağlamaya çalışırlar. Fakat heresiologlardan farklı olarak bu kökeni Şeytan'da ve Simon'da değil daha tarihsel yerlerde, Grek ruhunda veya Yakın ve Orta Doğu'da aramışlardır.

Köken arayışının gnostisizmi açıklamakta yetersiz kalması üzerine gnostisizm çalışmaları tarihindeki en önemli isimlerden olan Alman Filozof Hans Jonas bir metot değişikliği önerisinde bulunarak konu hakkındaki tartışmaların jenealojiden tipolojiye kaymasına olanak sağlamıştır. Tipolojik yaklaşım birincil materyallerin fenomenolojik metot ile literatür analizinden geçirilmesini kapsamaktadır. Bu yaklaşım ile gnostisizm,

³³ King, 57,61-62.

³⁴ Adolph Harnack, *History of Dogma, Volume 1* (Fili-Quarian Classics, 2010), 228-29.

³⁵ King, *What Is Gnosticism?*, 73.

gnostik olarak sınıflandırılmış olan bütün fenomenlerin ortak temel niteliklerinin listelenmesi ile tanımlanır.³⁶ Gnostisizm tek bir din veya cemaat değil, birçok farklı grubun paylaştığı bir düşünme şeklidir. Jonas'a göre Gnostisizm sekiz temel özellik ile tanımlanır: Kurtarıcı bilgi, kutsalın dinamik doğası (sudur), gnostik düşüncenin mitik karakteri, radikal düalist dünya görüşü, diğer dini geleneklere karşı agresif polemikler, gnostik mitin yapaylığı ve özgün olmayışı, dini görüşlerinin senkretik karakteri, aşırı züht veya sefahat olarak ifade edilebilecek uç ahlaki duruşu.³⁷ Jonas'ın tipolojisi Nag Hammadi metinlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi ile bazı uzmanlar tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Eleştirilerin özünde, inşa edilen tipolojinin heresiologların söylevlerinin izlerini taşıması ve oluşturulan karakteristiklerin muntazam bir çeşitliliğe sahip gnostik literatürün tamamını kapsayamaması yatmaktadır.³⁸ Tipolojik yaklaşım Jonas'dan sonra Kurt Rudolph, Marvin Meyer, Birger Pearson gibi önemli isimler tarafından kullanılmaya devam edilmiştir. Gnostisizmi tanımlamaya yönelik son tipolojik inşa denemesi ise Christoph Marksches tarafından 2003 yılında yapılmıştır. Christoph Marksches'in kurduğu tipoloji 8 maddeden oluşmaktadır:

1. Tamamen uhrevi, uzak ve yüce bir tanrının tecrübe edilmesi.
2. Yeni kutsal figürlerin takdim edilmesi veya var olan figürlerin aşkın tanrıya kıyasla insana daha yakın figürlere bölünmeleri.
3. Dünyanın ve maddenin habis yaratılışlar olduğunun kabul edilmesi ve buna bağlı olarak gnostiğin dünyadan yabancılaşma tecrübe etmesi.
4. Platonik geleneklerde zanaatkar -demiurgos- olarak adlandırılan bazen sadece cahil bazense habis olarak tanımlanan belirgin bir yaratıcı tanrının veya asistanın takdim edilmesi.
5. Bu olayların, kutsal elementin kendi dünyasından habis dünyaya düşerek daha sonra özgür bırakılabilecek şekilde, insanların içinde kutsal kıvılcım olarak uykuya daldığı bir mitolojik drama olarak açıklanması.
6. Bu durum hakkındaki bilginin (gnosis) sadece yüksek âlemden inen ve sonrasında oraya geri dönen bir kurtarıcı aracılığı ile edinilebilmesi.
7. İnsanların kurtuluşa içlerindeki tanrıya (veya kutsal kıvılcıma) dair bilgi ile ulaşabilmeleri.

³⁶ King, *What Is Gnosticism?*, 12-13,115.

³⁷ Marjanen, "Gnosticism", 206.

³⁸ Williams, *Rethinking "Gnosticism"*.

8. Kendisini tanrı konseptinde, ruh ve maddenin zıtlığında veya antropolojide gösterebilecek şekilde düalizme meyletme.³⁹

Süreç içerisinde tipolojik yaklaşımlar azalma eğilimi göstermektedir. Fakat var olan gnostik literatürün sınırlarının çizilmesinin zorluğu ve bu metinlerin aralarında bulunan etkileyici motif benzerlikleri daha yeni keşifler ortaya çıkana kadar bu yöntemin de kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

2.2.3. Nominalist Yaklaşım

Nominalist yaklaşımın özünde kendini tanımlama yatar. Bentley Layton, bu yaklaşıma ilk yüzyılda yaşamış olan ve sadece 'gnostik' özellikler sergilemekle kalmayıp aynı zamanda kendilerini gnostikler olarak tanımlamış olan bir grubun var olduğunu ileri sürerek başlar.⁴⁰ Layton, çalışmasında Ireaneus ve Clement gibi ilk heresiologların kendilerini gnostikler olarak isimlendirmiş bir düşünce okulunun varlığından bahsettiklerine dikkat çeker ve gnostikler etiketini, sadece bu okul ve onların doktrinleri için kullanmanın uygun düşeceğini vurgular. Layton, bu düşünce okulunun Sethiyan Gnostikleri olduğunu iddia eder.⁴¹ O bu sonuca ulaşmak için beş adımdan oluşan bir metot izlemiştir.

Layton ilk önce Gnostiklerin varlığına doğrudan tanıklık eden (Bu tanıklıklardan kastedilen heresiolojik külliyattır) belgeleri toplamış ve eleştirel olarak analizi ile beş farklı grup bilgiye ulaşmıştır: Doktrinler, liturjik ve cinsel ayinler, mitler, bazı gnostik kitapların başlıkları ve Gnostikler için kullanılan farklı isimler. Bu belgelerdeki mitsel öğeleri günümüze kalan Hristiyan literatürü (Nag Hammadi Kodeksi dahil) ile karşılaştırmış ve benzerlik bulunan metinleri ayırmıştır. Layton burada dört farklı metne ulaşmıştır: Yuhanna'nın Saklı Kitabı, Allogenes, Zostrianos, Zoroaster Kitabı. Bu dört metindeki ortak mitografinin özellikleri ile Hans Martin Schenke tarafından tasnif edilen Sethiyan Gnostik sistemi arasındaki benzerlikleri keşfetmiş ve böylece metin sayısının dörtten, on dörde çıkarmıştır. Bu genişletilmiş on dört metinlik külliyat bütün heresiolojik literatür ve grup ismi gözetmeksizin ezoterik Hristiyan literatürünün tamamı ile karşılaştırılmıştır. Böylece birinci adımda göz ardı edilen tanıklıklar saptanmış ve Gnostik olarak adlandırılmasa da benzer mitlere sahip olan grupların

³⁹ Christoph Marksches, *Gnosis: An Introduction by Christoph Marksches*, t.y., 16-17.

⁴⁰ Marjanen, "Gnosticism", 207.

⁴¹ White, *The Social World of the First Christians*, 338-41.

isimleri öğrenilmiştir. Son olarak ilk ve dördüncü adımlarda keşfedilen, gnostik yerine kullanılmış olan isimler, üçüncü ve dördüncü adımlardaki bu isimlerle anılmış olan bütün erken Hıristiyan gruplarla karşılaştırılmıştır.⁴²

Layton'ın yaklaşımı için yapılan en büyük eleştiri; Onun 'Gnostiklere' ait olarak tanımladığı on dört kitap ve risaleden oluşan külliyyatın (Nag Hammadi ve Oxford Manuscriptleri içinden seçilmiş) hiçbir bölümünde Gnostik kelimesinin kullanılmamış olmasıdır. En belirgin özelliklerinin kendilerini Gnostik kelimesi ile tanımlamış olması gereken bu insanların kendi kutsal metinlerinde kelimeyi tek bir sefer bile kullanmamış olmaları teoriyi eleştiren uzmanlara çelişkili görünmüştür. Layton bu eleştiriye külliyyattaki metinlerin mitik karakterde olduğunu, II. yahut III. yüzyıldaki yapılardan bahsetmek yerine ilksel, eskatolojik ve metafizik olayları konu aldığını ifade ederek cevap verir. Yani ona göre bir grubun kendi kimliğini ifade etmek için kullandığı bir kelimenin bu tarzda metinlerin içinde bulunmaması doğaldır.

Layton'ın bu yaklaşımını öğrencisi David Brakke devam ettirmiş ve geliştirmiştir. Brakke, Gnostisizmin tipolojik yaklaşım ile kurulan geleneksel tanımlarına karşı çıkarak bu şekilde kurulan gnostisizm kategorisinin doğru olmadığını vurgular. Fakat kendisi Geç Antik Çağ'da kendilerini Gnostikler olarak tanımlamış bir grubun var olduğunu iddia etmektedir. O, bu grubun akademik çalışmalarda Sethiyan Gnostikler olarak tanımlanan kişiler olduğunu ifade etmiş ve Gnostisizm kelimesinin sadece bu insanlar için kullanılmasının doğru olduğunu belirtmiştir.⁴³

2.3. Demiurgos Kavramı ve Gelişim Süreci

Eski Yunanca demiurgos, *dēmos* (halk) ve *ergon* (çalışma) kelimelerinden türetilmiş olup, Eski Yunan'da "halk için çalışan" anlamında zanaatkârlar ve meslek erbapları için kullanılmıştır.⁴⁴ Kelime zaman içinde iki farklı yönde gelişerek Batı Yunan bölgelerinde yüksek seviyeli devlet görevlisi (magistrate), Platonik felsefede ise yaratıcı tanrı anlamlarında kullanılmaya başlanır. Kelimeye 'Tanrı' anlamı ilk kez Platon tarafından kazandırılmıştır. Platon eserlerinde Demiurgos'u hem M.Ö VIII. ve VI. yüzyıllar arasında Atina'da kullanıldığı geleneksel şekliyle zanaatkar anlamında kullanmış hem de kendi inşa ettiği kozmolojisinde yaratıcı rolündeki varlığa bu ismi vermiştir.

⁴² White, 341-43.

⁴³ Brakke, *The Gnostics*, x.

⁴⁴ Ugo Bianchi, "Demiurge", içinde *Encyclopedia of Religion*, ed. Jones Lindsay, c. 4, t.y., 2272.

Platon'un felsefe literatürüne kazandırdığı bu kavram, zaman içinde evrim geçirip gnostik öğretilerde çok farklı bir boyuta taşınmıştır. Gnostisizmin farklı tanımları ve tasniflerine rağmen hepsinin ortak noktası, yaratıcı tanrı ve aşkın tanrının farklı varlıklar şeklinde ayrılmış olmalarıdır. Gnostikler Platon'un demiurgosunu teodise problemine bir çözüm getirmek için kullanmıştır. Karanlık olan maddi dünya kötücül bir efendi tarafından yönetilmektedir. İyiliksever olan ışık tanrısının ise bu dünya ile bir ilişkisi yoktur. Dünyanın bütünüyle kötü oluşu ve kurtarılamayacağı fikri, farklı gnostik grupları birleştiren düşüncelerden biridir.⁴⁵

Demiurgosun, Platon'dan Sethiyanlara olan evriminin ifade edilmesi onun gnostik akımlar içindeki yerini anlamak için elzem görünmektedir. Demiurgos kavramının geçtiği bu süreç en belirgin şekilde sırasıyla üç isimde görünmektedir: Platon, Philon ve Numenius.

2.3.1 Platon ve Demiurgos

Platon (M.Ö 427-347), Devlet adlı eserinde Tanrıyı cennetin zanaatkarı ifadesiyle tanımlayarak demiurgosa benzer bir tanrı-zanaatkar benzetmesi kullanmıştır.⁴⁶ Fakat demiurgos kelimesi yaratıcı manası ile ilk kez Timaeus adlı diyalogunda açıkça ifade edilmiştir. Yine bu diyalogda Platon onun doğası hakkında yaptığı en geniş tanıma yer vermektedir:

Şimdi onun kâinatı hangi sebepten yarattığını açıklayalım. O iyiydi ve iyi olanda hiçbir kıskançlık yoktur. O kıskançlıktan azade olduğu için her şeyin mümkün olduğu kadar kendisine benzemesini istedi. Bilge insanlarda kabul etmekte tamamen haklı olduğumuz bu prensip, evrenin var olmasının en önemli sebebidir. Tanrı her şeyin mümkün olduğu kadar iyi olmasını ve hiçbir şeyin kötü olmamasını arzuladı ve düzenin kargaşadan daha iyi olduğuna karar vererek görünürdeki -düzensiz ve ahenksiz bir hareket halindeki- maddeyi alarak kargaşayı düzene çevirdi.⁴⁷

⁴⁵ Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi* (Emre Yayınları, 2005), 61-62.

⁴⁶ ⁴⁶ Carl Séan O'Brien, *The Demiurge in Ancient Thought: Secondary Gods and Divine Mediators*, 2015, 19.

⁴⁷ Plato, *Plato: Complete Works*, ed. John M. Cooper ve D. S. Hutchinson (Indianapolis, Ind: Hackett Publishing Co., 1997), 1236.

Metinde görüldüğü gibi Platon'un demiurgosu, kozmosu öncesinde var olan kaotik maddeyi şekillendirmek sureti ile yaratmıştır. Yani buradaki yaratış eylemi Semitik dinlerdekinin aksine yoktan var etmek –creato ex nihilo- sureti ile gerçekleşmez. Yine demiurgosun dünyayı inşa ederken, var olan materyal ile sınırlı olması ve onu “mümkün olduğu kadar iyi” yaratabilmesi, onun Yahudi, Hristiyan ve İslam geleneklerindeki tanrı tasavvurunun aksine kadir-i mutlak bir yaratıcı olmadığını göstermektedir. Kullanılan diğer önemli bir ifade ise, demiurgosun iyi olduğu ve iyi olanda hiçbir kıskançlığın bulunamayacağıdır. Antik Yunan tragedyalarında, Homerik ve Hesiodik mitlerde görülebileceği gibi tanrıların kıskanç olduğu, Grek teolojisindeki en derin kanaatlerden biridir. Demiurgos ise inşasına kendi mükemmelliğini paylaşma dürtüsü ile başlar. Bu, klasik antikitedeki en asil tanrı imgesidir.⁴⁸

Platon'un demiurgosunu tanımlayan diğer önemli bir vasfı onun kâinatı inşa ederken yaratılmamış olan ezeli ve ebedi formları (eide) model olarak kullanmasıdır. Yaratılmış olan her şey formların taklididir (mimesis). Timaeus'ta ifade edildiği şekli ile zanaatkar mükemmel eserini yaratmak için asla değişmeyen bir modeli kullanmalıdır. Aksi takdirde, eğer sonradan var olmuş bir şeyi model alırsa, eseri güzellikten yoksun olacaktır.⁴⁹ O zaman demiurgos ve yaratılışın arketipi olarak kullanılan formlar arasında nasıl bir ilişki vardır? Ne yazık ki Timeaus bu konuda bizi cevapsız bırakmaktadır. Metinden anladığımıza göre demiurgos formların yaratıcısı değildir. O zaman demiurgosun kendisi de bir idea mıdır? Yoksa o aynı zamanda formların bulunduğu bir yer olarak idealar âleminin tamamını mı temsil eder? Formlar tanrının zihninin ürünleri midir? Buna benzer birçok soru sorulmuş olsa da tatmin edici bir cevap yok gibi görünmektedir. Bu çalışma için daha büyük önem taşıyan bir soru ise Platon'un Timaeus'ta hiç bahsetmediği fakat diğer eserlerinde formlar piramidinin en üstüne yerleştirdiği İyi İdeası ile demiurgosun arasında nasıl bir ilişki bulunabileceğidir. Platon, Devlet diyalogunda İyi İdeasını Güneş'e benzetmiştir. Ona göre Güneş varlıkların sadece görünmesini sağlamaz. Aynı zamanda onların var olmasına, büyümesine ve beslenmesine vesile olur. İyi Formu da buna bezer şekilde diğer bütün formların varlığının sebebidir.⁵⁰ Tüm formların varlığının sebebi olan İyi ile bu formları model olarak kozmosu yaratan demiurgos arasında kutsal bir hiyerarşiden bahsetmek mümkün müdür? Eğer bu sorunun cevabı evet ise Platon'un kozmolojisi ile

⁴⁸ Gregory Vlastos ve Luc Brisson, *Plato's Universe*, Revised edition (Las Vegas: Parmenides Publishing, 2006), 28.

⁴⁹ Plato, *Plato*, 1234-35.

⁵⁰ Plato, 1129-30.

ondan 6-7 yüzyıl sonra gelecek olan gnostik geleneklerin inşa ettiği düalist kozmolojiler arasında görüldüğünden daha fazla benzerlik bulunmaktadır.

Platon'dan sonra Formlar Teorisi'nin Eski Akademi içinde gözden düşmesi ile Formları maddi dünyaya taşıyacak bir demiurgosa ihtiyaç kalmamıştır. Fakat bu dönemde dahi demiurgos tamamen yok olmamış ve evrenin düzenini sağlayan kutsal element olarak Stoacı Logos'da varlığını sürdürmüştür.⁵¹ I. ve III. yüzyıllar arasında düalist sistemlerin popülerleşmesi ile demiurgos dönemin kozmolojilerinde tekrar ortaya çıkmıştır.

2.3.2. Philon ve Logos

Demiurgos'un evrim sürecinde en önemli yorumlardan biri İskenderiyeli Yahudi filozof Philon (MÖ. 25-MS. 50) tarafından yapılmıştır. Philon resmi olarak hiçbir Platonik okula bağlı değildir. O, Grek Felsefesini, Kutsal Kitabı şerh etmek için kullanmıştır. Philon'un yaratılışın doğası üzerine yazdığı eseri De Opificio Mundi, temelde Timaeus'u, Genesis kozmolojisi çerçevesinde baştan yazma denemesi olarak kabul edilebilir.⁵² Onun kozmolojisinde idealar âlemi ve idealar ezeli değil, fiziki dünya yaratılırken model olarak kullanılmak üzere tanrı tarafından var edilmişlerdir: "...o dünyayı yaratmak istediği zaman ilk önce, model olarak kullanmak üzere tamamen kutsal ve cisimsiz olan akledilebilir âlemi yarattı..."⁵³ Tıpkı Platon gibi Philon da tanrının ve eserinin iyiliği arasında ilişki kurar. Fakat yaratılış içinde aktif bir rol oynayan ve kadir-i mutlak olan Semitik Tanrı imgesi ile kusurlu olan yaratılmış âlem arasındaki çelişki sebebiyle Philon'un kozmolojisi teodise endişesi taşır. Kâinat yaratılırken tanrı kutsal olan doğası gereği kaotik maddeye doğrudan dokunarak şekil vermemiş, bir takım maddi olmayan araçlar kullanmıştır:

Tanrı her şeyi bu özden, ona kendisi dokunmadan yaratmıştır. Çünkü tamamen kutsanmış, tamamen bilge Tanrı'nın biçimsiz ve karışık maddeye dokunması usulsüzdür. O her şeyi, isimlerine idealar (formlar) denilen maddi olmayan güçler aracılığı ile yaratmıştır.⁵⁴

⁵¹ Carl Séan O'Brien, *The Demiurge in Ancient Thought: Secondary Gods and Divine Mediators*, 2015, 5.

⁵² O'Brien, 57.

⁵³ Philo, *The Works of Philo: Complete and Unabridged, New Updated Edition*, ed. C. D. Yonge (Peabody, Mass: Hendrickson Publishers, 1993), 18.

⁵⁴ Philo, 745.

Philon, bu araçların tamamına Logos adını verir. Tanrı Logosu tıpkı bir bıçak gibi kullanarak maddeyi şekillendirir ve yine Logosu kullanarak dünya üzerindeki hükmünü sürdürür. Ama önemli bir nokta Logosun sadece basit bir aletten ibaret olmamasıdır. O noetik âlemin bulunduğu yer olarak tanrıyla beraber sonsuzdur. Philon onu anlatırken sanki kadim bir yaratıktan bahsediyormuşçasına konuşur: “Tanrının ilk doğan oğlu” (De agricultura 51), “Tanrının görünmeyen yansıması” (De confusione linguarum), “Yaratılmış olanların en yaşlısı ve en kapsayıcısı” (De speculabus legibus III, 375).⁵⁵ Görüldüğü gibi Philon’un kozmolojisinde Logos demiurgos rolü oynayarak maddi dünyayı şekillendirir. Böylece tanrı ile madde arasında durarak Tanrının aşkınlığını korur.

Philon modern dönemde bazı araştırmacılar tarafından bir Gnostik olarak kabul edilmiştir. Bunun sebebi, Philon’un, Kutsal Kitabın yorumunu Platonizm’le birleştirmesi ile Hristiyan Gnostizmi’nin yükselişi için gerekli entelektüel şartları hazırlamış olduğuna inanılmasıdır.⁵⁶ Yine Philon’un bir pasajda “mükemmel bilgiye sahip olmayanların Logosu gerçek Tanrı sanmaları” yönündeki ifadesi Gnostik öğretilerle büyük benzerlik taşımaktadır. Fakat Philon’un fikirleri ile Hristiyan Gnostikler arasındaki önemli farkları atlamamak gerekir. Her şeyden önce Philon bir monoteist olarak Tanrı’nın tekliği konusuna sıkça vurgu yapmıştır. İlk Prensip Tanrı ve demiurgos henüz tam olarak gnostik geleneklerdeki gibi birbirinden bağımsız varlıklar haline gelmemişlerdir. Logos, ana akım Modern Hristiyanlıktakine benzer bir şekilde aynı özün içindeki bir hipostazdır. O Tanrı’nın yeryüzüne vuran gölgesidir ama tamamen Tanrıdan bağımsız değildir. Philon’u gnostiklerden ayıran başka önemli bir nokta ise onun maddenin kötülüğü konusuna hiç temas etmemiş olmasıdır.

Philon’un kendisi gnostik olmasa dahi demiurgos mitinin yorumuna getirdiği yenilik -aslen Platonik olan bu kavramı Kutsal Kitabı yorumlamak için kullanmış olması- kendinden sonra oluşacak yeni bir geleneğin başlangıcıdır. Genel olarak Hristiyan Gnostisizmi özel olarak Sethyanizm için Kutsal Kitap ve özellikle Yaratılış Kitabı çok önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

⁵⁵ Mireille Hadas-Lebel, *Philo of Alexandria: A Thinker in the Jewish Diaspora* (Boston: Brill, 2012), 186.

⁵⁶ O’Brien, *The Demiurge in Ancient Thought*, 44.

2.3.3. Numenius ve İkinci Tanrı

Demiurgosun ilk prensipten kesin olarak ayrılışı ise Platonist-Pisagoryan gelenekten gelen Apamealı Numenius tarafından gerçekleştirilmiştir. Demiurgosun evrim süreci içerisinde Numenius, Philon ve gnostik gelenekler arasında bir köprü teşkil etmesi sebebi ile çok önemli bir yere sahiptir.⁵⁷ Kurduğu üç tanrılı kozmolojide İkinci Tanrı ve Üçüncü Tanrı olarak isimlendirdiği kutsal figürler İlk Prensip olan Birinci Tanrıdan ontolojik olarak tamamen farklıdır. Aralarında kesin bir hiyerarşi bulunmaktadır. İlk Tanrı, yaratılış faaliyetine dahil değildir. O, yaratılış sürecinde tamamen pasiftir. Kozmosun var edilişindeki tek rolü demiurgosun ‘Babası’ olmasıdır (Fragman12).⁵⁸ İlk Tanrı birliği temsil eder, bölünemez, maddeyle temasa girmez. İkinci ve Üçüncü tanrılar ise asıl olarak birdir fakat maddeyle temas ettikleri zaman madde tarafından ikiye ayrılmışlardır (Fragman13)⁵⁹. İlk Tanrı’nın değişmezliği ve hareketsizliğinin tersine İkinci Tanrı sürekli bir hareket halindedir. Yaratır ve yönetir. O, Numenius’un kozmolojisinde demiurgos rolündedir. Üçüncü Tanrı ise daha gizemlidir. Numenius bazı pasajlarda sanki hiç yokmuşçasına ondan bahsetmez. Bazı pasajlarda ise onu kutsal hiyerarşide daha düşük, maddeye daha yakın bir konumda duran demiurgosa yardımcı bir figür biçiminde tasvir etmiştir. Proculus’dan rivayet edilen bir pasajda ona, Dünya-Ruhu adı ile kozmosun kendisi olarak işaret edilmiştir (Fragman 21).⁶⁰ Bu çelişki muhtemelen Numenius’un günümüze kalan eserlerinin üçüncü şahıslardan (Proculus, Eusebius...) aktarılan parçalardan ibaret olmasındandır.

Numenius’un Platonik gelenek ile Gnostik gelenekleri birbirine bağlayan bir köprü olarak görülmesinin başka önemli bir sebebi onun, maddenin habis ve kirleten doğası üzerine olan yorumlarıdır. O, Orta Platonik dönemde pesimist bir Kozmoloji sunan ilk düşünürdür. Madde kötülüğün kaynağıdır. Bu yüzden Kozmos doğası gereği kusurludur.⁶¹ Hatta cennetin kendisi bile bundan payını almıştır. Calcidius’dan bize aktarılan bir fragmanda Numenius’un madde üzerine görüşleri şu şekilde özetlenir: “Yaratılmış hiçbir nesne hatadan azade değildir: ne insanların sanatları ne doğa ne

⁵⁷ O’Brien, 139.

⁵⁸ Numenius, *Fragments of Numenius of Apamea*, çev. Robert Petty (Westbury, Wiltshire: Prometheus Trust, 2012), 25.

⁵⁹ Numenius, 23.

⁶⁰ Numenius, 33.

⁶¹ Nicola Denzey Lewis, *Cosmology and Fate in Gnosticism and Graeco-Roman Antiquity: Under Pitiless Skies*, t.y., 111.

hayvanların bedenleri ne ağaçlar ve bitkiler ne meyveler ne havanın akışı ve suyun genişlemesi ne de cennetin kendisi.”⁶²

Maddenin kötülüğü fikri Numenius’tan sonra Gnostik geleneklerin, özellikle Sethiyan Gnostisizm olarak da ifade edilen Klasik Gnostiklerin, fikirlerinin kalbinde yer almıştır. Daha da önemlisi bu kozmolojilerde temel işlevi kaotik maddenin düzenlenmesi ve yönetilmesi olan demiurgos, yavaş yavaş tıpkı işlediği madde gibi habis bir doğaya bürünmüştür ve bazı öğretilerde şeytani bir figür haline gelmeye başlamıştır. O, tamamen şeytani bir doğaya sahip olmadığı gnostik kozmolojilerde bile en iyi ihtimalle eksik veya cahil olarak nitelenir. Numenius’da örneğini gördüğümüz, demiurgosun ilk prensipten ontolojik olarak uzaklaşması ve aralarında kutsal bir hiyerarşinin oluşması gnostik öğretilerde daha da radikalleşir. Demiurgos, ilk prensibin maddeye işlemek için kullandığı bir araç olmaktan çıkar. Hatta bazı kozmolojilerde bilerek veya bilmeyerek ilk prensibe karşı bir düşman vasfını alır. Gnostik öğretilerin çeşitliliğine paralel olarak demiurgos da farklı kisvelere bürünse de en önemli ortak noktalardan birisi onun hiçbir zaman yüceltilen bir figür olmamasıdır.

⁶² Numenius, *Fragments of Numenius of Apamea*, 95.

BÖLÜM III

NAG HAMMADI KEŞFİ VE SETHİYANİZM

3.1. Nag Hammadi Keşifleri

1945 yılının aralık ayında Kahire'nin yaklaşık altı yüz kilometre güneyindeki Nag Hammadi kasabasının dışında gübre aramaya çıkan Muhammed Ali al-Samman ve kardeşlerinin yeri kazarken bulduğu topraktan bir küp, gnostisizm çalışmalarının şeklini ebediyen değiştirmiştir. Al-Samman ve kardeşlerinin bir hazine bulmuş olmanın heyecanı ile kırdıkları küpün içinden altın değil, birbirlerine deri ile bağlanmış on üç adet kadim papirüs el yazması çıkmıştır.⁶³ MS 300 ile 1000 yılları arasında Mısır'da konuşulan Kıptice dilinin en iyi bilinen lehçelerinden birisi olan Sahidik lehçesinde yazılmış bu yazmalar, kırk altısı birbirinden farklı elli iki risaleyi barındırmaktadır. Yaklaşık bin beş yüz senelik bu eserler, yapılan analizlere göre kendilerinden daha eski Yunanca metinlerden yapılan tercümelerdir.⁶⁴ Bu tercümelerin IV. yüzyılda Nag Hammadi civarında yaşamış Pachomian Manastırı'nın keşişleri tarafından yapıldığı ve yazmaların yine bu keşişler tarafından gömüldüğü tahmin edilmektedir. Keşişlerin yazmaları yakmak veya Nil'e atmak yerine mühürlenmiş bir küpte toprağın altına gömmeleri amaçlarının eserleri yok etmek değil korumak olduğu izlenimini uyandırır.⁶⁵ Hayatlarını münzevi bir cemaat olarak yaşamaya adanmış bu keşişlerin, sakladıkları metinlerdeki öğretilere karşı bir sempati duymuş olması mümkündür. Metinlerin İskenderiye piskoposu Athanasius'un 367 yılında yayınladığı meşhur 39. Festal mektubu ile kanonik ve apokrif metinleri birbirinden ayırmasının ardından gömülmüş olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁶

İkinci Dünya Savaşının sonu ve Soğuk Savaşın şafağında olan dünyanın kargaşası içinde metinlerin Muhammed Ali al-Samman'ın elinden akademinin çalışma sahasına girmesi oldukça uzun ve karışık bir yolu takip etmiştir. Kara borsa aracılığı ile Kahire'deki antik tüccarlarının eline geçen yazmaların neredeyse tamamına Mısır hükümeti el koymuştur. Akademik dünyanın metinlere ilk kez ulaşması ise on üçüncü kitabın beş risale barındıran bir kısmının Mısır dışına çıkarılarak satılığa çıkarılması ve

⁶³ Elaine Pagels, *The Gnostic Gospels*, Reissue edition (New York: Vintage, 1989), viii.

⁶⁴ Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 2-3.

⁶⁵ Marvin W. Meyer, *The Gnostic Discoveries: The Impact of the Nag Hammadi Library*, Reprint edition (San Francisco: HarperOne, 2006), 64-69.

⁶⁶ Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 4.

Profesör Gilles Quispel'in isteği ile Zürih'deki Jung Vakfı tarafından satın alınması ile gerçekleşir.⁶⁷ Metinlerin tamamının açık hale gelmesi ise ancak keşfin yapılmasından otuz iki yıl sonra 1977 yılında mümkün olmuştur.

Nag Hammadi metinleri gerek gnostisizmi gerekse bir bütün olarak erken dönem Hristiyanlığı çalışan uzmanlar için heyecan verici ve devrimsel bir keşif niteliği taşımaktadır. Modern akademi dünyası kilise babalarının ve heresiologların apolojetik eserleri ile sınırlı kalmaktan kurtulmuş ve ilk kez gnostiklerin kendileri tarafından yazılan metinlere erişim sağlamıştır.⁶⁸ Nag Hammadi öncesi çalışmaların en büyük sorunu olan birinci el kaynak problemi böylece kısmen de olsa çözülmüştür. Dahası metinler okuyucuyu erken Hristiyanlığa dair sahip olunan algıyı tekrar gözden geçirmeye zorlamaktadır. Eğer metinler Hristiyan öğretisinin bazı erken şekillerini temsil ediyorsa bu ilk yüzyıllardaki Hristiyanlığın Nag Hammadi öncesinde zannedilenden çok daha büyük bir çeşitliliğe sahip olduğunu gösterir.⁶⁹ Metinlerin sunduğu resim ilk yüzyılın daha sade ve teolojik tartışmalardan uzak bir Hristiyanlık anlayışına sahip olduğu fikrine ters düşmektedir. Aksine ilk yüzyılların Hristiyanları, İsa'nın öğretisinin doğası, ölümünün önemi, kadının yeri ve cinsellik gibi konularla yoğun bir şekilde ilgilenmekteydiler.⁷⁰

Nag Hammadi kitaplığının parçası olan "Toma İncili", "Hakikat İncili", "Meryem İncili" ve "Philip İncili" gibi eserler İsa'nın ve onun havarilerinin on beş yüzyıldır ilk kez Yeni Ahit kanonundan farklı kaynaklar aracılığı ile tanınmasına olanak sağlamıştır.⁷¹ Daha önce isimlerini sadece Lyonlu Irenaeus gibi heresiologların eserlerinden duyduğumuz bu İnciller İsa'ya ve onun öğretilerine farklı perspektiflerle bakan insanların fikirlerine şahitlik edilmesine imkân vermiştir.

Nag Hammadi içindeki gnostik metinler uzmanlar tarafından dört farklı düşünce sistemine ayrılarak incelenmektedir: Toma Hristiyanlığı, Sethiyan Gnostik Düşünce Okulu, Valentinyan gnostik Düşünce Okulu ve Hermetik Din. Literatür içinde gnostik özellikler sergilemeyen metinler ise bu tasnifin dışında bırakılmıştır.

⁶⁷ Pagels, *The Gnostic Gospels*, xiv-xv.

⁶⁸ King, *What Is Gnosticism?*, 149.

⁶⁹ Pagels, *The Gnostic Gospels*, xxiii-xxiv.

⁷⁰ King, *What Is Gnosticism?*, vii.

⁷¹ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume* (New York, NY, 2009), 5.

Tablo 1.

Nag Hammadi Literatürünü Oluşturan On Üç Eserin Sıralanışı

Kodeks 1	Havari Pavlus'un Duası Yakub'un Saklı Kitabı Hakikat İncili Yeniden Doğuş Üzerine Kitap Tripartite Tractate
Kodeks 2	Yuhanna'nın Gizli Kitabı Toma İncili Philip İncili Arkonların Tabiatı Dünya'nın Kökeni Üzerine Ruh Üzerine Açıklama Rakip Toma'nın Kitabı
Kodeks 3	Yuhanna'nın Gizli Kitabı (ikinci kopya) Mısırlılar'ın İncili (Yüce Görünmez Ruhun Kutsal Kitabı) Kutsanmış Eugnostos Mesih İsa'nın Hikmeti Kurtarıcı'nın Diyalogu
Kodeks 4	Yuhanna'nın Gizli Kitabı (üçüncü kopya) Mısırlılar'ın İncili (İkinci Kopya)
Kodeks 5	Kutsanmış Eugnostos (ikinci kopya) Pavlus'un Vahyi James'in İlk Vahyi James'in İkinci Vahyi Adem'in Vahyi

(Tablo 1.'in devamı)

Kodeks 6	Petrus ve On İki Havarinin İşleri Gök Gürültüsü Otoriter Öğreti Yüce Gücümüzün Konsepti Platon'un Devletinden Bir Parça Sekiz ve Dokuzuncu Üzerine Söylem Şükran Duası Mükemmel Söylevden Bir Parça
Kodeks 7	Shem'in Açıklaması Yüce Seth'in ikinci Söylevi Petrus'un Vahyi Silvanus'un Öğretileri Seth'in Üç Anıtı
Kodeks 8	Zostrianos Petrus'un Philip'e Mektubu
Kodeks 9	Melchizedek Norea'nın Düşüncesi Hakikatin Şahitliği
Kodeks 10	Marsanes
Kodeks 11	Bilginin Yorumu Valentinyan Beyan
Kodeks 12	Sextus'un Hükümleri Hakikat İncili (ikinci kopya) Yabancı Allogenes Hypsiphronne
Kodeks 13	İlk Düşüncenin Üç Formu Dünyanın Kökeni Üzerine (ikinci kopya)
Kaynak:	Nicola Denzey Lewis, <i>Introduction to Gnosticism: Ancient Voices, Christian Worlds</i> , (New York: Oxford University Press, 2012), xxiii-xxiv

3.2. Sethiyanizm

Nag Hammadi Kodekslerinin bulunması ve çevrilmesi ile ulaşılan yeni metinlerin ışığında daha önceleri çok dikkat çekmemiş olan bir grup, gnostisizm çalışmalarında ön plana çıkmıştır. Uzmanların Sethiyanlar, Sethiyan Gnostikler veya Klasik Gnostisizm olarak adlandırdıkları bu grup, haklarında yazılı kanıtlar bulunan en eski Hristiyan Gnostik gelenektir. En geç II. yüzyılda yaşadıkları tahmin edilen bu grubun kökenlerinin İsa'dan önceki bazı Yahudi geleneklerine dayandığına yönelik iddialar da bulunmaktadır. Kodekslerde bulunan elliden fazla risaleden en az on bir tanesi bu kişilere aittir.⁷² Sethiyanlar veya Sethiyanizm aralarında benzer mitolojik motifler ve ortak kozmolojiler bulunan metinlerin gruplandırılması sonucu oluşmuş kategorilerdir. Geç Antik Çağ'da yaşamış olan bu metinlerin müelliflerinin kendileri için bu isimleri kullandığına dair elimizde herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Metinler içerisinde 'Sethiyanlar' kendilerini, yüce nesil, yabancılar, öteki tür, sarsılmaz ırk, yozlaştırılmaz ırk, Seth'in tohumu, Seth'in çocukları, Seth'in Kutsal Tohumu, değerli olanlar gibi isimlerle tanımlamışlardır.⁷³ Bu gelenek, Kutsal Kitapta kendisinden nispeten az bahsedilmiş olan, Adem'in üçüncü oğlu Şit'in (Seth) kozmolojide sahip olduğu seçkin rol sebebi ile Sethiyanizm olarak adlandırılmıştır. Şit Gnostik bilginin taşıyıcısı olarak kendi ırkının ruhani atası ve kurtarıcısıdır.⁷⁴ Hatta bu insanların bazıları İsa'yı ve Şit'i aynı kutsal varlığın farklı tecellileri olarak nitelemişlerdir.⁷⁵

3.2.1. Sethiyanizm ve Nag Hammadi Literatürü

Alman Uzman Hans-Martin Schenke Nag Hammadi literatürü içindeki bazı metinlerde kendisini tekrar eden motiflerin ve benzer bir kozmolojinin varlığını fark eden ilk kişi olmuştur. O metinlerin ayrıntılı bir analizinin ardından seçtiği on bir risalenin aynı düşünce okuluna ait olduğunu iddia eder. Bu risaleler:

- Yuhanna'nın Saklı Kitabı

⁷² John Douglas Turner, *Sethian Gnosticism and the Platonic Tradition* (Presses Université Laval, 2001), 57.

⁷³ John D. Turner, "The Sethian School of Gnostic Thought", içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, ed. Marvin W. Meyer ve James M. Robinson (New York, NY, 2009), 784.

⁷⁴ Pearson, *Ancient Gnosticism*, 51.

⁷⁵ Michael Allen Williams, "SETHIANISM", içinde *A Companion to Second-Century Christian "Heretics"*, ed. Antti Marjanen ve Petri Luomanen, 1st edition (Leiden: Brill, 2008), 32.

- Arkonların Tabiatı
- Mısırlıların İncili (Yüce Görünmez Ruhun Kutsal Kitabı)
- Adem'in Vahyi
- Şit'in Üç Anıtı
- Zostrianos
- Melchizedek
- Norea'nın Düşüncesi
- Marsanes
- Allogenes
- İlk Düşüncenin Üç Formu⁷⁶

Daha sonra bu on bir Sethiyan risale kullandıkları dil, içerdikleri motifler ve özellikle beslendikleri gelenekler esas alınarak üç farklı grupta incelenmiştir: Yahudi Sethiyan metinler, Hristiyan Sethiyan metinler ve Platonik Sethiyan metinler.⁷⁷

Yahudi Sethiyan Metinler grubunda incelenen üç metin “Arkonların Tabiatı”, “Adem'in Vahyi” ve “İlk Düşüncenin Üç Formu” olarak sıralanır. Bu metinler İsa'dan ya da herhangi bir Hristiyan doktrininden bahsetmedikleri gibi Yahudi apokaliptik ve hikmet literatürlerinden beslenmeleri ile ön plana çıkarlar. Kurtarıcı rolünde İsa yerine Şit ön plandadır. Hristiyan olarak sınıflanan metinlerde ise kutsal bilginin taşıyıcısı ve insanlığın kurtarıcısı Yahudi metinlerinin aksine İsa'dır. “Yuhanna'nın Saklı Kitabı”, “Melchizedek”, “Yüce Görünmez Ruhun Kutsal Kitabı” bu sınıfta kabul edilir. Sethiyan metinlerin neredeyse tamamı platonik gelenekten beslenmektedir. İçlerinden dört tanesinde ise bu etki Hristiyan ve Yahudi etkisinden çok daha yoğun olarak gözlemlenir: “Zostrianos”, “Allogenes”, “Marsanes”, “Şit'in Üç Anıtı”.⁷⁸ Norea'nın Düşüncesi ise içeriğinin belirgin olmaması sebebi ile bu tasnife dahil edilmemiştir.

Kodekslerde kullanılan farklı bir tasnif yöntemi ise metinlerin soteryolojik olarak ayrılmasıdır. Metinler ‘yükseliş motifi’ ve ‘iniş motifi’ şeklinde ikiye ayrılır. İniş motifi altında sınıflanan metinlerde kurtuluş, yukarı âlemden (Pleroma) gelen ve selametin formülünü taşıyan bir kutsal figürün yardımı ile sağlanır. Yükseliş temalı metinlerde ise kurtuluşa kontemplatif çaba (meditasyon) ve vizyonlar aracılığı ile ulaşılır.⁷⁹

⁷⁶ Hans-Martin Schenke, “The Phenomenon and Significance of Gnostic Sethianism”, içinde *The Rediscovery of Gnosticism (2 vols.): Proceedings of the Conference at Yale March 1978*, ed. Bentley Layton, c. 2, t.y., 588.

⁷⁷ Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 123.

⁷⁸ Lewis, 121-24.

⁷⁹ Turner, “The Sethian School of Gnostic Thought”, 787.

3.2.2 Sethiyan Mit ve Kozmoloji

Sethiyan Mitin merkezinde sürgün teması yer alır. Mit, mükemmel dünyadan kopmuş olan aşkın tanrının özünün, maddi dünyanın habis hükümdarları olan demiurgos Yaldabaoth ve onun Arkonlarının* inşa ettiği beden hapishanesinde mahkûm edilmesini ve tekrar mükemmeliyete dönme çabasını anlatır. Neredeyse tüm metinlerde gözlemlenebilen bu düşüş ve tekrar yükseliş motiflerine rağmen, Sethiyan Mit tamamen yeknesak değildir. Bazı metinlerde kutsal figürler farklı isimlerle anılır. Özellikle ayrıntılar söz konusu olduğunda önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Fakat Sethiyan kozmolojiyi özetlemek istenirse “Yuhanna’nın Saklı Kitabı” kozmogoni ve antropogoni üzerine yoğunlaşması ve diğer metinlere nispeten daha açık olması sebebi ile iyi bir örnek olarak görünmektedir.

Nag Hammadi literatüründeki en ilgi çekici metinlerden biri olan “Yuhanna’nın Saklı Kitabı’nda” demiurgos Yaldabaoth’un doğuşu ve dünyayı yaratışı tasvir edilir. İsa ile Havari Yuhanna arasında bir diyalog şeklinde geçen kitap, İsa’nın ölümünden sonra bir Ferisi hahamın sözleri ile şüpheye düşen Yuhanna’nın, dirilen İsa’yla çölde karşılaşması ve Yuhanna’nın İsa’ya Tanrının ve kâinatın doğası üzerine bazı sorular sorması ile başlar.

Metinde anlatılan kozmogoniye göre, ilk prensip aşkın Görünmez Ruh’tur. Onu bir tanrı ya da benzeri bir şey olarak düşünmek yanlıştır, üstünde hiçbir şey ya da hiçbir efendi yoktur. Sonsuzdur, hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Tamamlanması gereken hiçbir eksiği yoktur. O sınırlanamaz, ölçülemez, betimlenemez, görülemez ve isimlendirilemez.⁸⁰ Görünmez Ruh’un kendi üzerine ilk düşüncesinden ise Barbelo doğar. Barbelo bakire ruh, her şeyin doğduğu rahim gibi isimlere sahiptir. O aynı anda hem anne hem baba olarak nitelenir –androjendir- ve ilk insan prototipidir.⁸¹ Görünmez Ruh ve Barbelo beraber bir Aeonlar* panteonu yaratmaya başlarlar. Katılan her yeni üye ile bu kutsal aile genişler. Aeonların varlıklarını sürdürdüğü ışık âlemine ise Pleroma yani Mükemmeliyet adı verilir.

* Arkon, Yunanca hükümdar veya prens anlamına gelir. Normalde dünyevi hükümdarlar için kullanılan bu kelime Nag Hammadi literatüründe kudretli ama kusurlu tanrısal varlıklar için kullanılmıştır. Arkonlar her zaman negatif karakterlerdir.

⁸⁰ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., “The Secret Book of John”, içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. Marvin W. Meyer (New York, NY, 2009), 108-9.

⁸¹ Meyer ve Robinson, 110-11.

* Aeonlar İlk Prensip’ten sudur eden kutsal varlıkların ismidir. Kelime aynı anda bir kavramın kişileşmesini, mekânsal bir alemi veya bir zaman dilimini ifade edebilir.

Pleroma'nın içindeki düzen son yaratılan aeon Sophia'nın (Bilgelik) hatası ile bozulur. Sophia kendi düşüncesinden doğan bir aeon yaratmak ister, fakat bunu Görünmez Ruh ve Barbelo'dan izin almadan yaptığı için, zuhur eden varlık kusurludur. Yarattığı eserden utanan Sophia onu kutsal âlemin dışına, diğer aeonların görmeyeceği bir yere götürür ve ona Yaldabaoth adını verir.⁸² Kusurlu olmasına rağmen annesinden aldığı kutsal öz sebebi ile büyük bir güce sahip olan Yaldabaoth kendi âlemini yaratmaya başlar. Yaldabaoth yarattığı her şeyde kutsal âlemi model olarak kullanır. Kendisi kutsal âlemin ve Aeonların varlığından habersizdir fakat gücünün kaynağı, onu buna mecbur bırakmıştır. Sethiyan demiurgosun, Platonik demiurgosdan ayrıldığı en önemli noktalardan birisi budur. Görüldüğü gibi demiurgos Yaldabaoth, yaratımının modelini teşkil eden formların ve onların bulunduğu noetik âlemin (göksel âlem ve Aeonlar) varlığından habersizdir. Bu cehalet, Sethiyan metinlerde özellikle vurgulanan bir temadır.

Yaratılışı tamamlayan Yaldabaoth, bütün hizmetkârlarını çağırarak seslenir: “Ben kıskanç tanrıyım ve benden başka tanrı yoktur.”⁸³ Yaldabaoth'un kıskanç olduğunu söylemesi ve tek tanrı olduğunu vurgulaması açıkça Kutsal Kitabın Tanrısı Yahve'ye bir göndermedir.⁸⁴ Metin, Yaldabaoth'un insanın fiziksel bedenini yaratması fakat onu diriltmekten aciz kalarak, çaresiz bir çaba ile annesi Sophia'dan çaldığı kutsal özü Ademin içine üflemesi ile devam eder⁸⁵. Demiurgosun cesedini yarattığı insanı diriltememesi ve ona hayat vermek için bilinçli veya bilinçsiz olarak, üst âlemde gelen kutsal bir öz kullanması başka gnostik geleneklerde de bulunan bir motiftir. Gnostik Anti-kozmizm burada kendisini göstermektedir. İnsan fiziksel varlığıyla kirli, ruhsal özüyle kutsaldır. Yuhanna'nın Saklı Kitabı, Platonik demiurgos fikri kullanılarak Eski Ahit'in baştan yorumlanması sonucu oluşturulmuş bir mitoloji gibi görünmektedir. Eski Ahit'in tanrısı Yahve, cahil demiurgos Yaldabaoth haline gelmiştir.

Sophia'nın günahı olarak doğan Yaldabaoth metin içerisinde neredeyse bir şeytan figürü olarak görülmektedir. O, cehaleti ve bu cehaletten doğan kibri temsil eder. Annesinden aldığı kutsal özü kendi yarattığı hizmetkârları Arkonlarla dahi paylaşmayı reddeder. Ve bu özü istemeden insana verdikten sonra, onun üstünlüğünü kıskanır ve çeşitli hilelerle onu yoldan çıkarmaya ve hatta tamamen yok etmeye çalışır. O

⁸² Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 115.

⁸³ Meyer ve Robinson, 117.

⁸⁴ Çıkış 34:14, İşaya 45:6

⁸⁵ Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 124-25.

kozmostaki kötülüğün aktif kaynağıdır. Sethiyanlar bu figür aracılığı ile dünyadaki kötülüğü İlk Prensipte Görünmez Ruhtan ayırmayı denemişlerdir.

3.2.3 Sethiyanizm'in Tarihselliği Problemi

Sethiyanizm'in, Nag Hammadi literatürü içindeki ortak noktaların analizi ve derlenmesi ile oluşturulan bir kategori olması önemli bir sorunun doğmasına sebep olmuştur: Kendilerine Sethiyan adı veren veya bu kategoriye ait olduğu iddia edilen mitlere ve doktrinlere inanan bir dini cemaat gerçekten var oldu mu? Yoksa söz konusu mitleri ve doktrinleri barındıran metinler, benzer düşüncelere sahip bireylerin evren, tanrı, insan ve kurutuluş üzerine spekülasyonlarından mı ibarettir? Hatta metinler arasında bir ilişkinin varlığını gösteren ortak noktaların, dönemin felsefesine ve teolojine ait yaygın bazı kullanımlar olması mümkün ise metinlerin aynı öğretiye ait olduğu kanaati modern akademinin hayal gücünün bir ürünü olabilir mi? Güvenilir bir tarihsel şahitliğin yokluğunda bu soruların tatmink edici bir şekilde cevaplandırılması mümkün görünmemektedir.

Nag Hammadi literatürü içindeki metinlerin kurumsal bir dini harekete ait olduğu iddiasına ilk ve en önemli itirazlardan biri Frederik Wisse'den gelmiştir. Wisse, Sethiyanlar'ın varlığını kanıtlama çalışmalarına oldukça ilginç bir analogi ile yaklaşır ve bunu, tek boynuzlu atı (mitik unicorn) arama çabasına benzetir. Yani metinlerdeki bazı ortak öğeler birkaç güvenilir heresiolojik katalogda bulunan kalıplara zorla sokulmaya çalışılmaktadır. O, çalışmasının sonunda hiçbir zaman kendilerine Sethiyan diyen bir grubun var olmadığı ve bu metinlerin benzer bir ezoterik dünya görüşünü paylaşan fakat sekteryen bir yapıya sahip olmayan birkaç bireye ait olduğu sonucuna varmıştır.⁸⁶ Wisse'nin bu görüşüne benzer başka bir iddia ise Alan Scott'a aittir. Scott Sethiyanizm'in gelişmiş bir grup yapısına sahip olmadığını ve bu isimde incelenen literatürün benzer bir temaya sahip metinler grubu olduğunu ifade eder. İddiasının temeli ise Sethiyanizm denen şeyin, farklı varyasyonlarının kadim bir kült hareketinin sahip olması gerektiği gibi "gerçek bir merkeze" sahip olmamasıdır.⁸⁷ Gerçekten de Sethiyanizm'i anlamaya çalışan herkesin karşılaşacağı ilk ve belki de en büyük problemlerden biri öğretinin yeknesak olmamasıdır. Metinden metine kurulan örüntü,

⁸⁶ Frederik Wisse, "Stalking Those Elusive Sethians", içinde *The Rediscovery of Gnosticism (2 vols.): Proceedings of the Conference at Yale March 1978*, ed. Bentley Layton, c. 2, t.y., 563-76.

⁸⁷ Alan B. Scott, "Churches or Books?: Sethian Social Organization", *Journal of Early Christian Studies* 3, sy 2 (1995): 122.

dramatik karakterler ve bu karakterlere yüklenen değerler hatta bazen kozmolojinin yapısı bile değişiklik göstermektedir.

Sethiyanizm'in bir dini cemaat değil bireysel meditasyonlardan oluşan bir metinler öbeği olduğuna dair itirazlar oldukça mantıklıdır fakat bu itirazların karşısında aynı ölçüde güçlü iddialar yer almaktadır. Michael Williams isimlerinin Sethiyanizm olmadıklarını kabul etmekle beraber metinlerdeki öğretileri kabul etmiş olan bir cemaatin var olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Bu iddiasına dayanak olarak metinlerde izleri görülen ve bir cemaatin varlığına işaret eden bazı ritüel pratikler ve inisiyasyon töreninin varlığını kullanmıştır. Öğreti içindeki farklılıkların ise daha sonra cemaat içinde oluşan kırılmalara ve fikir ayrılıklarına bağlamıştır. Williams'ın bu cemaat için kullandığı isim Sarsılmaz Irktır.⁸⁸

Sethiyanizm'in belli bir öğretiye ve cemaate sahip olduğunu iddia eden önemli uzmanlardan biri John Douglas Turner'dır. Turner, yaklaşık yarım asırlık bir süreyi Gnostisizm ve özellikle Sethiyanizm'i anlamaya çalışarak geçirmiş bir uzmandır ve Sethiyanizm üzerine yaşayan en büyük otoriterlerden biri olarak kabul edilmektedir. Turner, yaptığı uzun çalışmalar sonucu Sethiyanist metinler arasında beş önemli ortak nokta tespit eder: Şit'in Soyu'nun, Yaratılış Kitabı'nın birinci ve altıncı bölümlerinin yorumu ile oluşturulmuş bir kutsal tarihi; beş mühür isimli bir vaftiz töreni; Kutsal Bilgeliğin (Sophia) ilksel, düşmüş ve tekrar yükselmiş formlarına yönelik bir doktrini; İsa'yı Adem ve Şit gibi önemli Sethiyan figürlerle özdeşleştiren kristolojik spekülasyonları; ve kutsal dünyanın Platonik kavramlar ile açıklanması.⁸⁹ Bu beş maddenin formüle edilmesinin ardından o bir adım daha ileri giderek Sethiyanizm'in Hristiyanlıkla etkileşim içinde tarihsel gelişiminin bir haritasını çıkarmaya çalışmıştır. Bu tarihsel süreç beş parçaya sahiptir: Hristiyanlık öncesi bir vaftiz cemaati olarak M.Ö I. ve M.S I. yüzyıllar arasındaki dönem; I. yüzyılın sonlarında Şit'in İsa ile özdeşleştirilmesi ile Hristiyanlaşılan dönem; II. yüzyıldan sonra Hristiyanlığın ortodokslaşması ile Hristiyanlıktan uzaklaşmaya başlanan üçüncü dönem; kilise tarafından reddedildikten sonra Platonizm'e yaklaşılan dördüncü dönem; son olarak III. yüzyılın sonlarında ortodoks Platonizm'den de uzaklaşıldığı ve daha farklı cemaatlere

⁸⁸ Williams, *The Immovable Race: Gnostic Designation and the Theme of Stability in Late Antiquity* (Leiden: Brill, 1997), 186-97.

⁸⁹ John D. Turner, "Sethian Gnosticism: A Literary History", içinde *Nag Hammadi, Gnosticism, & Early Christianity: Fourteen Leading Scholars Discuss the Current Issues in Gnostic Studies*, ed. Harold W. Attridge, Robert Hodgson Jr, ve Charles W. Hedrick, First Printing edition (Peabody, Mass: Hendrickson Pub, 1986), 58.

parçalanılan son dönem.⁹⁰ Yani Turner'a göre Sethiyanizm sırası ile Yahudi, Hıristiyan ve Platonik aşamalardan geçmiştir. Onun bu tarihsel şemasının metinlerin anlaşılması ve içlerindeki Yahudi, Hıristiyan ve Platonik öğretilerin tanımlanması ve ayrıştırılması hususunda yapılan çalışmalara büyük yardımı dokunmuştur. Fakat şemanın spekülâtif bir yapıya sahip olduğu gerekçesi ile eleştirilmiş olduğunu da vurgulamak gerekir.

Sethiyanlar'ın tarihsel varlığına dair en güncel çalışma ise David Brakke'ye aittir. O Nag Hammadi metinlerinin çevirisinde ve yayınlanmasına önemli bir rol oynayan Bentley Layton'ın öğrencisidir ve daha önce açıklaması yapılan gnotisizme nominalist yaklaşımın bir takipçisidir. Brakke, Sethiyan metinlerin tarihsel olarak bir cemaate sahip olduğunu kabul etmektedir. Bunun gerekçesi olarak da metinlerdeki ırk, nesil ve tohum gibi bir grubu ima eden terminolojiyi, biz ve onlar gibi kimlik kurmaya yönelik dili işaret etmektedir. Brakke'yi Turner'dan ayıran en önemli nokta ise onun Sethiyanizm'in Yahudi bir evreden geçmediğini ve Hıristiyanlık içinden doğmuş bir hareket olduğunu iddia etmesidir.⁹¹

Sethiyanizm'in dini bir cemaat olup olmadığı konusundaki tartışma hâlen devam etmektedir. Konu hakkında kesin bir sonuca ulaşmak oldukça güçtür. Fakat özellikle Brakke ve Williams'ın tezleri, bir cemaatin varlığını mantıklı göstermektedir. Yani inisiyasyon ayini ve ötekileştiren dil tarihsel bir grubun varlığını gösterir nitelikte kabul edilmektedir.

⁹⁰ Turner, 59.

⁹¹ Brakke, *The Gnostics*, 87-88.

BÖLÜM IV

NAG HAMMADI LİTERATÜRÜNDE SETHİYANİZM

4.1. Teogoni, Sophia'nın Düşüşü ve Kötülüğün Doğuşu

Pleroma, Antik Yunancada doluluk, mükemmeliyet anlamlarına gelir.⁹² Sethiyanist kozmolojide, maddi âlemden farklı olarak Aeonların yaşadığı ebedi varlık âlemini ifade eder. Bu üst âlemin efendileri, İlk Prensip Görünmez Ruh'dan sudur ederek varlığa gelmiş olan Kutsal Aeonlardır. Aeonlar, düşünce, akıl, zihin, yaşam, sonsuzluk gibi bazı kavramların kişileşmesi oldukları gibi mekânsal olarak bir âlemi de ifade edebilirler. Her Aeon içerisinde bir dünya arketipi taşır. Maddi dünyada açığa çıkan her şeyin akledilebilir formu Pleroma'da vardır.⁹³ Bu şekli ile Pleroma âlemi, Platonik idealar âlemine benzerlik gösterir. Varlığa gelen her yeni Aeon nesli, Pleroma içerisinde yeni bir ontolojik seviyeyi ifade eder. Bu ontolojik hiyerarşide her var olan yeni Aeon İlk Prensipten daha da uzaklaşır. Ontolojik uzaklaşma Görünmez Ruh'tan, en düşük Aeon Sophia'ya ve onun maddi dünyanın yaratılmasına sebep olacak olan ilk hatasına kadar devam eder.

4.1.1. Yüce Görünmez Ruh

Sethiyanizm'in oldukça ayrıntılı, kapsamlı ve karmaşık kozmolojisi hangi risalenin hangi varyantı söz konusu olursa olsun her seferinde aynı figürle başlar: Yüce Görünmez Ruh. Anlaşılması imkânsız, yabancı ve tamamen aşkın olan bu varlık her zaman ontolojik hiyerarşinin tepesindedir. Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda yeniden dirilmiş olan Kurtarıcı İsa, Yuhanna'nın sorularına cevap vermeye ona Görünmez Ruh'u anlatarak başlar:

Bir Olan, üzerinde hiçbir şeyin olmadığı hükümdardır. O tanrıdır, Ebeveynidir, Her şeyin Babasıdır, Her şeyin üzerinde olan yozlaştırılmaz, hiçbir gözün ona nazar edemeyeceği saf ışıktır. O, Görünmez Ruh'tur. Bizler onu bir tanrı gibi veya tanrı olarak

⁹² Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 286.

⁹³ John Dillon, "Pleroma and Noetic Cosmos: A Comparative Study", içinde *Neoplatonism and Gnosticism*, ed. Richard T. Wallis ve Jay Bregman (SUNY Press, 1992), 104-5.

düşünmemeliyiz. O bir tanrıdan daha yücedir çünkü üzerinde hiçbir efendi yoktur. O kendisinden değersiz olan bir şeyin içinde var olmuş değildir çünkü var olan her şey onun içindedir. Hiçbir şeye ihtiyaç duymadığı için sonsuzdur. Mutlak surette eksiksizdir. Tamam olmak için hiçbir zaman hiçbir şeyden yoksun kalmamıştır. Bilakis, o ışığın içinde mutlak olarak eksiksizdir.⁹⁴

Görünmez Ruh bütünüyle aşkındır. İnsanın sahip olduğu sınırlı lisan ile onu doğru olarak anlatmak mümkün değildir. Bu yüzden metinlerde ondan söz ederken genellikle negatif bir dil tercih edilmiştir. Bu apofatik teoloji (Negatif teoloji), monad'ı görünmez, yozlaştırılmaz, öncesiz, eksiksiz, sınırsız, ölçülemez, isimlendirilemez gibi olumsuzlamalar yolu ile anlatır (via negationis). Farklı bir negatif teoloji metodu ise Aşkın olanın kendisine atfedilebilecek sıfatlardan üstünlüğünü vurgulamaktır (via eminentiae). “O ne sınırsızdır ne de onu sınırlayacak bir şey vardır bilakis o daha üstün bir şeydir”⁹⁵. Pozitif bir teoloji kullanılan pasajlarda ise Görünmez Ruh var olan şeylerin kaynağı olarak nitelenir (via analogiae). Her şey, ışık, kutsallık, saflık, bilgi, kutsanmışlık, hayat, ruh, mükemmellik ondan kaynaklanır.⁹⁶ Metinlerde alabildiğine aşkın olan kutsal ifade etmek için farklı teoloji metotlarının bir arada kullanılması Sethyanizm'e ait bir yenilik değildir. Aksine bu, Orta Platonist dönemde Tanrı'yı anlatmak için sıkça kullanılan bir yöntemdir.⁹⁷ Metinlerde Görünmez Ruh incelendiğinde onun pasifliğine yapılan vurgu dikkat çeker. O, sadece ilk üçlemenin varlığa gelişi sırasında yani kendinden sonra gelecek iki önemli Aeon, Barbelo ve Autogenes'in yaratılışında aktif bir prensip gibi görünmektedir. Görünmez Ruh, mutlak olarak bir monarşidir. Var olan her şey onun içinde ve otoritesindedir fakat iradesini varlık üzerine yansıtmaz.

⁹⁴ Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 108.

⁹⁵ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., “Allogenes the Stranger”, içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. John D. Turner (New York, NY, 2009), 697.

⁹⁶ Karen L. King, *The Secret Revelation of John*, 1st pbk. ed.. (Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press, 2008), 85-86; Associate Professor of Ancient Mediterranean Religions Zlatko Pleše, *Poetics of the Gnostic Universe: Narrative And Cosmology in the Apocryphon of John* (Leiden; Boston: Brill Academic Pub, 2006), 75; Michael Allen Williams, “Negative Theologies and Demiurgical Myths in Late Antiquity”, içinde *Gnosticism and Later Platonism: Themes, Figures, and Texts*, ed. John D. Turner ve Ruth Dorothy Majercik, Enlarged 3rd edition (Atlanta, Ga: Scholars Pr, 2000), 277-302.

⁹⁷ King, *The Secret Revelation of John*, 85.

4.1.2 Barbelo'nun Âlemi

Teogoni, Sethiyan kutsal üçlemesinin ikinci üyesinin sudur etmesi ile devam eder. Bu Kutsal Anne figürü Barbelo'dur. Barbelo, Baba'nın 'ilk tefekkürüdür' (pronoia). Ruh'un âlemleri kapsayan ilksel sulara bakarak kendi yansımasını görmesi ve kendini fark etmesi ile doğmuştur.

Babanın düşüncesi gerçekliğe dönüştü ve Barbelo onun huzurunda parıldayan ışıklar içinde öne çıktı. O her şeyden önce gelen ilk kudrettir ve her şeyin İlk Düşüncesi (Pronoia) olarak babanın zihninden gelmiştir. Işığı Babanın ışığı gibi parlar. O, mükemmel kudret, Mükemmel ve Görünmeyen Bakire Ruhun imgesindedir.⁹⁸

Barbelo, İlk Düşünce ve Evrensel Rahim olarak Görünmez Ruh'un aktif olarak yarattığı imgesidir. Onun yaratıcı ciheti, Pleromatik âlemdeki ilk harekettir. "Sessiz Görünmez Olan'ın sesidir."⁹⁹ "Anne-Baba" (metropator), "Üç kere Erkek", "Üç Kudret", "Üç isimli Androjen" şekillerinde de isimlendirilmiştir. Yani pek çok pasajda dişiliği vurgulansa da androjen bir prensiptir. İlk insan arketipidir. Arkonlar Ademi Barbelo'nun sulara yansıyan imgesinden esinlenerek yaratmışlardır. "O nasıl Baba'nın gölgesi ise İnsanlık da onun gölgesidir"¹⁰⁰. Mükemmeliyet (Pleroma) âlemi içerisinde yaratılacak olan diğer tüm Aeonlar Barbelo aracılığı ile var edilecektir. Aeon Barbelo'nun Sethiyan sistemdeki en önemli rollerinden birisi ise onun Görünmez Ruh'un neliğine ait bilginin tek sahibi olmasıdır. Eğer bu bilgiye ulaşmak mümkün ise bu sadece onun aracılığı ile olabilir. Nag Hammadi literatüründeki metinlerden birisi olan "Allogenes" bunu açıkça ifade eder: "Sadece Üç kere Kudretli olan (Barbelo) ile Görünmez Ruha ait bilgi mümkün olur çünkü Ruh'un ne olduğunu sadece o bilir."¹⁰¹

Görünmez Ruh'un bu yaratma eylemi yani kendi düşüncesinden sudur eden aktif bir yaratıcı güç, Orta Platonist dönemin düşüncesi ile oldukça uyumludur. Barbelo'nun varlığa gelmesi özellikle Plotinus'un kozmolojik sisteminde ilk prensip Nous'un

⁹⁸ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 110.

⁹⁹ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., "Three Forms of the First Thought", içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. John D. Turner (New York, NY, 2009), 722.

¹⁰⁰ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, "Three Steles of Seth", içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. John D. Turner (New York, NY, 2009), 523.

¹⁰¹ Meyer ve Robinson, "Allogenes the Stranger", 688.

Intellect'i var etmesine benzer. Benzer şekilde Görünmez Ruh ile Barbelo arasındaki ilişki önceki bölümlerde anlatılan Numenian kozmoloji ve Philon'un tanrısı ile Logos'u arasındaki ilişkiyi andırmaktadır.

Etimolojik bir analiz yapılmak istenirse Barbelo kelimesinin herhangi bilinen dilde birebir karşılığı yoktur. Fakat kelimenin ya İbrani kökenli olup, Dörtteki Tanrı anlamında Tetragrammaton'a (YHVH) gönderme yaptığı ya da eski Mısır dilinde *berber* kelimesinden türetilerek 'taşmak' anlamında Barbelo'nun yaratılış şekline vurgu yaptığı tahmin edilmektedir.¹⁰²

Yuhanna'nın Saklı Kitabının sunduğu kozmolojinin devamında Barbelo dört yeni androjen Aeonun yaratılması için Görünmez Ruh'tan izin ister:

Barbelo, Görünmez Bakire Ruh'tan kendisine İlk Bilgiyi (Prognosis) vermesini istedi ve Ruh izin verdi. Ruh izin verdiğinde İlk Bilgi varlığa geldi ve ilk Düşüncenin (Barbelo, Pronoia) yanında durdu. İlk Bilgi, Ruh'u ve Ruh'un mükemmel gücü Barbelo'yu yüceltti çünkü onun (Barbelo'nun) sayesinde İlk Bilgi varlığa geldi.¹⁰³

Ruh'un izni ve Barbelo'nun kudreti ile bu yaratma eylemi üç kez daha tekrar eder. İlk Bilgi'nin ardından sırası ile *Yozlaştırılmazlık*, *Ebedi Hayat* ve *Hakikat* varlığa gelir. Barbelo ile birlikte bu dört androjen Aeon toplu olarak Barbelo Âlemi'ni oluştururlar.¹⁰⁴ Bu âlem, Barbelo ve yaratılan diğer dört çift cinsiyetli Aeonun tamamından oluşan on parçalı bir yapıdır (dekad). Barbelo'nun her yaratma eyleminden önce Görünmez Ruh'tan izin alması örüntünün oldukça önemli bir parçasıdır. Pleroma içinde tek bir istisna dışına bütün Aeonlar Ruh'un izni ile yaratılır. Bu iznin alınmaması ise daha sonra izah edileceği gibi felakettir, düşüşün başlangıcıdır.

4.1.3. Autogenes'in (Varlığı Kendisinden Olan) Âlemi

Üçlemenin son üyesi ise Varlığı Kendisinden Olan (Auto-Genes, Self Generated) şeklinde nitelenen Çocuktur. O ve onun âlemi Pleromatik hiyerarşinin üçüncü katmanını oluşturur. Bir Sethiyan liturji metni olan Yüce Görünmez Ruh'un Kutsal

¹⁰² John Dillon, "Monotheism in the Gnostic Tradition", içinde *Pagan Monotheism in Late Antiquity*, ed. Polymnia Athanassiadi ve Michael Frede (Oxford University Press, 2002), 75-76.

¹⁰³ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 111.

¹⁰⁴ King, *The Secret Revelation of John*, 87.

Kitabı (Mısırlıların İncili) onu “Sessiz Sessizliğin Çocuğu, sessizliğin tacı, Baba’nın zaferi ve Annenin erdemi olarak tanıtır.”¹⁰⁵ Çocuk, Kutsal Ruh’un Barbelo’ya nazar etmesi ile varlığa gelir:

Baba, görkemi ve kendisini çevreleyen saf ışık ile Barbelo’ya nazar etti. Barbelo ondan hamile kaldı ve kutsal ışığa benzeyen ama o kadar yüce olmayan bir ışık kıvılcımı doğurdu. Bu meydana gelmiş olan, Anne-Baba’nın (metropator, yani Barbelo) tek çocuğudur, tek evlattır, Babanın, saf ışığın tek çocuğudur. Ruh’un ilk düşüncesi Barbelo’dan doğan bu ışık, Görünmez Bakire Ruh’u mutlu etti. Ruh onu kendi iyiliği ile o mükemmel olana kadar mesh etti. Çocuk, Ruh onu mesh ederken Ruh’un huzurunda durdu.

Çocuk birlikte çalışacağı bir yoldaş olarak Akıl (Nous) istedi ve Ruh buna izin verdi. Akıl varlığa geldi ve Mesih’in yanında durdu, Ruh’u ve Barbelo’yu övdü. Bütün bunlar sessizlik içinde gerçekleşti.

Akıl Görünmez Ruh’un kelimesi ile bir şeyler yaratmak istedi. Onun İradesi gerçek oldu ve Akıl ve ışık tarafından övülerek varlığa geldi. Kelime İrade’yi takip etti. Çünkü Mesih, Kutsal Varlığı Kendisinden olan, her şeyi kelime (Logos) ile yaratmıştır.¹⁰⁶

Metnin onu anlatma şekli Çocuğun doğasını anlamayı oldukça zor kılmaktadır. O hem Görünmez Ruh ve İlk Düşünce Barbelo’nun tek çocuğu olarak hem de Varlığı Kendisinden Olan (Self Generated) şeklinde nitelenmektedir. Sethiyan metinlerin hiç birisi bu kafa karıştırıcı zıtlığa bir açıklık getirmez. Fakat bu karışıklığın Sethiyanizm’in Hristiyanlaşma döneminde Çocuğun ve Logos İsa’nın özdeşleşmesi sonucu ortaya çıkmış olduğu şeklinde bir tahmin ortaya konulabilir. Görünmez Ruh, Çocuğu kendi iyiliği ile mesh ettikten sonra Pleroma’yı yönetme otoritesini ona verir. Böylece Ruh’un aşkınlığı sadece maddi dünya ile sınırlı kalmaz, Pleromatik âlem içerisinde de korunmuş olur. Bu şekilde bakıldığında Çocuk belki de üst âleme ait bir Platonik demiurgos olarak tasavvur edilebilir. Metinlerden bir kısmında Varlığı Kendisinden

¹⁰⁵ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., “The Holy Book of the Great Invisible Spirit”, içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. Marvin W. Meyer (New York, NY, 2009), 254.

¹⁰⁶ Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 110.

Olan soteriyolojik bir fonksiyona da sahiptir. O alt âlemlere inerek Mükemmeliyeti ve Görünmez Ruh'un varlığına dair bilgiyi bazı seçilmiş insanlara anlatır.¹⁰⁷

Baba Yüce Görünmez Ruh, Anne Barbelo İlk Düşünce metro-pator ve Kendiliğinden Var Olan Çocuk Mükemmel Oğul Mesih beraber Sethiyanist Düşünce'nin kutsal üçlemesini oluşturur. Mükemmeliyetin geri kalanını kapsayacak olan Aeonlar bu üçlemenin izni ile yaratılacak ve Mesih'in hükmü altında varlıklarını sürdürecektir.

Çocuk, Görünmez Ruh tarafından kendisine verilen hükümdarlığa on iki Aeon daha yaratarak devam eder. Bunlardan dördü her biri içlerinde başka Aeonlar ve göksel insan arketipleri taşıyan ve dört ışık olarak da isimlendirilen Harmozel, Oroiael, Daveithai, Eleleth'tir. Dört Işık Pleromada belli bir kavramın hipostazı olmayan Aeonlar olarak ilgi çekicidir. Zostrianos Kitabında onların doğasını daha iyi anlamamızı sağlayan bir dörtlük bulunmaktadır:

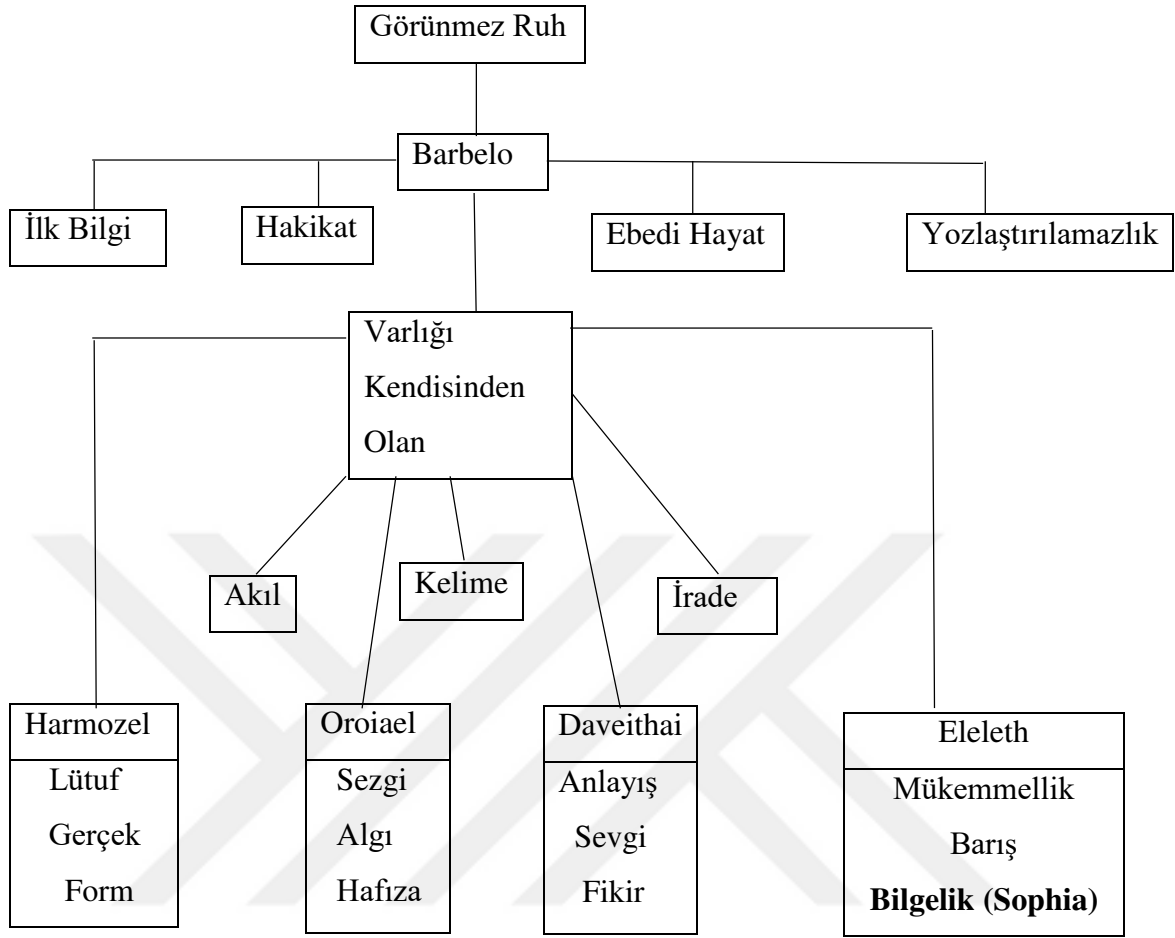
Armozel ilk Aeonun üstüne yerleştirildi,
Tanrı ve Hakikat için bir arzu ve ruhların birleştiricisi;
Oroiael, bir hakikat kâhini, ikinciye yerleştirildi;
Daveithe, bir hakikat tasavvuru, üçüncüye yerleştirildi;
Eleleth, hakikat için sabırsız bir iştah ve istek, dördüncüye yerleştirildi
Dört hakikatin ve bilginin rasyonel ifadeleri olarak var olurlar.¹⁰⁸

Her Işığın içinde Üç Aeon daha bulunur: Harmozel: Lütuf, Gerçek, Form; Oroiael: Sezgi, Algı, Hafıza; Daveithai: Anlayış, Sevgi, Fikir; Eleleth: Mükemmellik, Barış ve Bilgelik (Sophia)¹⁰⁹. Aeonların sonuncusu ve en aşağı seviyedeki olanı Sophia'nın yaratılması ile Kutsal Aeon ailesi tamamlanmış olur.

¹⁰⁷ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., "Marsanes", içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. John D. Turner (New York, NY, 2009), 638-39.

¹⁰⁸ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., "Zostrianos", içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. John D. Turner (New York, NY, 2009), 558.

¹⁰⁹ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 112-13.



Şekil 1. Pleromanın Aeonları

4.1.4. Sophia, Cehaletin Annesi

Sethiyan öğretisini incelerken oldukça ilginç bir soru ortaya çıkar. Demiurgos Yaldabaoth, bütün kötülüğün sebebi ve cehaletin ete kemiğe bürünmüş hali nasıl olur da Bilgelik'in ta kendisi tarafından yapılmış bir hata ile doğar? Bilgelik ile cehalet üzerine yapılan bu vurgunun anlamı nedir? Bu sorulara belki de güzel bir cevap, daha önce Zostrianos Kitabından Sophia'nın içinde var olduğu Aeon Eleleth için söylenmiş bir mısra ile verilebilir: 'hakikat için sabırsız bir iştah ve istek'. George MacRae Gnostik Sophia Mitinin kökeni üzerine yayınladığı önemli bir çalışmada mitin kaynağının Yahudi Bilgelik (Chokmah) literatürü olduğunu açıkça göstermiştir.¹¹⁰ Bu literatürde Chokmah, Sethiyan Sophia ile benzer şekilde, kişileştirilmiştir. O Tanrının nefesidir

¹¹⁰ George Macrae, "The Jewish Background of the Gnostic Sophia Myth", *Novum Testamentum* 12 (1970): 88-94.

(Sirach 24.2)¹¹¹ ve onunla beraber usta bir işçi gibi dünyayı yaratmıştır. (Özd. 8.22-36).¹¹² Bu durumda Yahudilik içinde yüceltilmiş bir figür olan Sophia, Sethiyan Metinlerde nasıl düşmüş bilgelik ve cehaletin annesi haline gelir? MacRae aynı çalışmada bu soruya, bu fikrin Yahudilik içinde bir başkaldırı ile doğduğunu iddia ederek yanıt verir: Yahve'nin bilgeliği bir aldatmacadır.¹¹³ Sethiyan metinlerde Sophia'nın günahı Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda şu şekilde anlatılır:

Aeon Sophia, Sezginin Bilgeliği, Görünmez Ruh'un ve İlk Bilgi'nin kavrayışı ile kendisinde bir düşünce tasarladı. Ruh'un izni olmadan ve partnerinin fikrini almadan kendisi gibi bir şey yaratmak istedi. Erkek izin vermemiştir. Partnerini bulmadı ve o bunu (yaratma eylemini) Ruh'un iznini almadan ve partnerinin bilgisi dışında düşündü. Yine de doğurdu. Ve içindeki yenilmez güç sebebi ile fikri âtıl bir fikir değildi. Ondaki mükemmel olmayan ve kendisinden farklı bir şey ortaya çıktı çünkü partnerinin fikrini almadan üretmişti. O annesine benzemiyordu ve deforme olmuştu. Sophia arzusunun yarattığı şeyi gördü, O aslan yüzlü bir yılan şekline dönüştü. Gözleri yıldırımlar gibi parlıyordu. Sophia onu kendi yanından âlemin dışına attı ki ölümsüzlerin hiçbiri onu göremesin. Onu cahilce yaratmıştı. Onu parlak bir bulutla sarmaladı ve bulutun ortasına bir taht yerleştirdi ki yaşayanların annesi Kutsal Ruhtan başka kimse onu göremesin. Evladının adını Yaldabaoth koydu.¹¹⁴

İşte bu pasaj Sethiyan mitin aşağı âleme geçiş noktasıdır. Mükemmel olan Pleroma düzenin sarsılmasını ve bir alt âlemin yaratılışının başlangıcını anlatır. Peki bu kadar dehşetli bir sonuca götüren günah nedir? Barbelo'nun Görünmez Ruh'tan sudur edişinin ardılı olan her Aeon, Ruh'un izni ile var edilmiştir. Ne Barbelo ne de Autogenes, yeni bir Aeonu var etmeden önce bu önemli prosedürü atlamıştır. Bilgelik, Görünmez Ruh'tan veya partnerinden izin almadan kendi tefekkürünü yapmak istemiştir. Bunun bedeli ise doğan yeni 'Aeonun' kutsal aileye benzememesidir.¹¹⁵ Zandee, Gnostisizmde Sophia'nın "insanın, kutsal bir vahyin aydınlatması olmadan, zorbaca, En Yüksek

¹¹¹ Literature, *HarperCollins Study Bible - Student Edition*, 1409.

¹¹² Literature, 862-63.

¹¹³ Macrae, "The Jewish Background of the Gnostic Sophia Myth", 97-98.

¹¹⁴ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 115.

¹¹⁵ Williams, *Rethinking "Gnosticism"*, 10-11.

varlığa ulaşmaya çalışan yoldan çıkmış felsefesini”¹¹⁶ sembolize ettiğini söyler. Yani Sophia Ruh’u ‘sabırsız bir iştah’ ile, olması gereken düzenin dışına çıkarak aramış ve kendi düşüşüne sebep olmuştur.

Sophia’nın günahının farklı bir boyutu ise metinde arka arkaya vurgulandığı gibi Sophia’nın ‘partnerinin’ fikrini almadan yaratmış olmasıdır. Aeonlar doğaları gereği androjendir. Metinlerde ise Sophia’nın dişi tarafı vurgulanmaktadır. O doğasının tek bir yönü ile yeni bir Aeon var etmeyi denemiştir. Bu cinsiyetsiz yaratma sadece Ruh’a aittir. Sophia kendi kibri içinde Ruh’u taklit etmeye çalışmıştır. James Goehring bu ‘tek taraflı’ yaratma suçunu Grek mitleri ile karşılaştırarak Klasik bir Sophia okuması yapar.¹¹⁷ Zeus’un Athena’yı kendi kafatasından tek başına yaratması üzerine Tanrıların Kraliçesi Hera onu kıskanır ve bu yaratma eylemini taklit etmeye çalışır. Ortaya yılan bedenli canavar Typhoon çıkar. Yaldabaoth ve Typhoon’un fiziksel tasvirlerinin benzerliği gerçekten dikkat çekicidir. Micheal Williams bu konuda daha farklı, sosyal bir analiz yapmaktadır. Pleromatik âlemin bir aile gibi tasavvur edilmesi ve ailenin başına Anne-Baba-Oğul üçlemesinin getirilmesi, aile temasının metnin müellifi için önemli bir konu olduğunu göstermektedir. “Sophia’nın aile protokolünü yok sayması” kutsal ailenin düzenin bozulmasına sebep olmuştur. Sophia eşinden habersiz ve ailenin reisinden izin almadan çocuk sahibi olmuştur.¹¹⁸ Williams’a göre bu aile sembolojisi Sethiyanizm’in sadece bir takım kozmik spekülasyonlardan ibaret olmadığını, bir cemaate ve bu cemaate mensup ailelere sahip olabileceğinin işaretidir. Ve eğer bu doğru ise ‘gnostik’ gelenekler her zaman antikozmik veya asketik değildir.¹¹⁹

Maddi dünyanın ve demiurgosun yaratılışı “İlk Düşüncenin Üç Formu” ve “Yüce Görünmez Ruh’un Kitabın’da” daha farklı işlenmektedir:

Sonra yüce ışık Eleleth’den bir söz geldi, ben kralım. Kaosun kralı kimdir ve yer altının kralı kimdir? O anda onun ışığı Epinoia’ya (Sophia) sahip olarak parladı. Ve yer altının en derinlerine ve kaosa hükmeden büyük şeytan hemen var oldu. Onun ne şekli ne de mükemmelliği vardı, ama karanlıkta doğmuş olanların ihtişamlı şekline sahipti. O, gücü alan, masum olandan zorla gücü çalan Saklas, Samael,

¹¹⁶ J. Zandee, “Gnostic Ideas On the Fall and Salvation”, *Numen* 11, sy 1 (1964): 23.

¹¹⁷ Goehring, “A Classical Influence on the Gnostic Sophia Myth”.

¹¹⁸ Williams, *Rethinking “Gnosticism”*, 155.

¹¹⁹ Williams, *Rethinking “Gnosticism”*. 8. Bölümün tamamı bu konu üzerinedir.

Yaldabaoth'dur. O (masum olan kastedilerek) aşağı inen ışığın Epinoia'sı, Yaldabaoth ondan varlığa gelmiştir.¹²⁰

Metnin son satırı Yuhanna'nın Saklı Kitabı ile uyumlu olarak Yaldabaoth'un kaynağının Sophia olduğunu ifade eder. Fakat kırılmayı başlatan bu sefer Sophia değil Eleleth'tir. Daha önemlisi alt âlemlerin yaratılması burada bir kazadan ziyade kasıtlı bir karar gibi görünmektedir. Ve Sophia'nın masumiyeti özellikle vurgulanır. Motif Yüce Görünmez Ruh'un Kitabında kendisini tekrar eder: "Eleleth dedi ki: Birisi kaosa ve Hades'e hükümdar olsun."¹²¹ Burada da maddi âlemin yaratılışı kaosa düzen getirmek amaçlı bir proje gibi anlatılmıştır. Metnin devamında da Sophia bir suçludan ziyade kurban gibi tasvir edilir.

Metinlerdeki bu farklılık özellikle dikkat edilmesi gereken bir konudur. İlk örüntüde demiurgosun yaratılışı kozmik bir kazadır, bir günahın sonucu, göksel düzende oluşan bir bozulmadır. Bir düşüş motifi söz konusudur. Bu durumda mitin devamı da yani, aşağı düzenin, Dünyanın ve insanın yaratılması bir kazanın sonucu olarak düşünülecektir. Kurtuluş ise bu günahın telafi edilmesi ve göksel düzenin tekrar kurulması ile gelecektir. Dahası eğer bozulma kaza ile geldiyse, demiurgosunun ve Arkonlarının sebep olduğu kötülük ve acının Pleroma, dolayısı ile Ruh ile bir bağlantısı yoktur. Yani mit bir teodise olarak değerlendirilebilir. Fakat ikinci örüntü farklı bir dünya görüşü ima etmektedir. Eğer demiurgosun yaratılışı ve Sophia'nın düşüşü Autogenes'in dört ışığından birisi olan Eleleth'in emri ile gerçekleşti ise burada bir kazadan ziyade göksel irade ve ilahi dizayn söz konusudur. Bu doğru ise demiurgos mitini bir teodise olarak değerlendirmek gerçekten doğru mudur? Tek bir düşünce sistemine ait olduğuna ve aynı miti anlattığına inanılan metinlerde bu görüş farklılığının sebebi nedir?

John D. Turner, "Sethian Gnosticism and Platonic Tradition" adlı eserinde metinlerin kronolojik bir incelemesini yaparken en erken yazılmaya başlanmış risalelerden birisi olan İlk Düşüncenin Üç Formunun farklı redaksiyon evrelerinden geçtiğini saptamıştır.¹²² Bu evrelerden birisi Sethiyanizm'in Hristiyanlaşma sürecidir.

İfade edilen İki örüntü arasındaki fark bu Hristiyanlaşma sürecinin bir parçası olabilir. Erken dönem Hristiyan düşünürleri kâinatın ve insanın yaratılışının şans eseri

¹²⁰ Meyer ve Robinson, "Three Forms of the First Thought", 725.

¹²¹ Meyer ve Robinson, "The Holy Book of the Great Invisible Spirit", 261.

¹²² Turner, *Sethian Gnosticism and the Platonic Tradition*, 142-55.

olabileceği fikrini şiddet ile reddetmişlerdir.¹²³ Her şey tanrının mutlak egemenliğinin altında tahayyül edilmiş ve ilahi iradenin, tanrının bir dizaynının parçası olarak kabul edilmek istenmiştir. Hristiyanlığın yeni bir mutlak determinizm haline gelmesi Pagan düşünürler tarafından Hristiyanlığa yapılmış itirazlardan önemli bir tanesidir. Yani İlk Düşüncenin Üç Formunda ve Görünmez Ruh'un Kutsal Kitap'ında dünyanın ve Yaldabaoth'un Sophia'nın hatası sonucu değil Eleleth'in iradesi sonucu yaratılması, mitin Hristiyanlaşması sürecinde yapılan redaksiyonlar ile Hristiyanlığın İnayet anlayışının Sethiyanizm'e girmeye başlamasının bir sonucu niteliğinde olabilir.

4.1.5. 'Tek Tanrı' Yaldabaoth

Yaldabaoth, Sethiyan düşünce sisteminde dünyanın korkunç ve şeytani yaratıcısı, insan olma durumundan kaynaklanan bütün acıların mimarı ve cehaletin yol açtığı vahşetin sembolüdür. O Eski Ahit'in Tanrısı Yahve'nin korkutucu bir şekilde yeniden yorumlanmasıdır. Bir önceki bölümde onun doğumunu anlatan pasajda ifade edildiği gibi kendi Pleromatik 'ailesinden' farklı olarak hayvani bir şekle sahiptir. Aslan yüzüne ve yılan (bazı çevirilere göre ejderha) vücuduna sahip olarak tasvir edilir. Belki de bu tasvir şekli bir aşağılamadır. Modern düşüncenin aksine Kadim Yunan düşüncesinde insan kesinlikle bir hayvan değildir. İki varlık arasındaki düalizm mutlaklıdır.¹²⁴ Birinden diğerine geçiş tamamen farklı bir şey olmayı gösterir. Aslan motifi ise Yunan felsefesinde irrasyonel tutkuları sembolize eder. Yani Yaldabaoth'un aslan formu onun kontrolsüz kibrini, öfkelerini ve şehvetini ifade etmektedir.¹²⁵

Yaldabaoth'un, aslan başlı yılan vücutlu Mısır Tanrısı Chnoubis'in şeytanlaştırılmış hali olduğu ileri sürülmüştür. İddiaya göre Aslan başlı tanrı Leontopolis şehrinin güneş tanrısıdır. Yaldabaoth ise Mısır'ın Leontopolis şehrindeki Yahve tapınağının rahipleri tarafından yaratılmış bir figürdür. Bu Yahudi heresisi içinde Yaldabaoth bir 'genç tanrı' figürü olarak cennetteki ikinci gücü temsil eder. I. yüzyılın sonunda Mısır'a gelen Hristiyanlar, tapınakları İmparator Vespianus tarafından kapatılmış olan Leontopolitan Yahudi heresisi ile karşılaşır. Zaman içinde Hristiyanlar Yaldabaoth'u şeytani bir figür haline getirirler. Gerçekten de Yaldabaoth'un en kapsamlı tarifini yapan Yuhanna'nın

¹²³ Richard W. Miller, "Chance and Providence in Early Christianity", içinde *Abraham's Dice: Chance and Providence in the Monotheistic Traditions*, ed. Karl W. Giberson, 1 edition (New York, NY: Oxford University Press, 2016), 149.

¹²⁴ Page duBois, *Centaurs and Amazons: Women and the Pre-History of the Great Chain of Being*, UK ed. edition (University of Michigan Press, 1991), 4.

¹²⁵ Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 137.

Saklı Kitabı tahmini olarak MS 120 yıllarında Mısır'daki Yahudilerin bir isyan sonucu neredeyse tamamen yok edilmelerinden yaklaşık beş yıl sonra yazılmıştır.¹²⁶

Demiurgos metinlerde üç farklı isimle anılır: Yaldabaoth, Samael, Saklas. Bunlardan en çok kullanılanı Yaldabaoth'un anlamı üzerine bir fikir birliğine varılamamıştır. "Dünyanın Kökeni Üzerine" isimli metinde kelimenin 'Genç adam, bu tarafa git'¹²⁷ anlamına geldiği yazılmış olsa da bilinen herhangi bir dilde bu sonuca ulaşmak mümkün değildir. Uzmanların bazıları ismin Kaosun Oğlu anlamına geldiğini iddia etmiştir.¹²⁸ Gershom Scholem bunun dil bilimsel olarak imkânsız olduğunu söyleyerek kelimenin Arami kökenli olup Sabbaoth'un Babası anlamına geldiği öne sürmüştür.¹²⁹ Sabbaoth göksel kuvvetler anlamına gelmekte olduğu gibi demiurgos Yaldabaoth'un yarattığı arkonlardan birinin de adıdır. Matthew Black "An Aramaic Etymology" adlı çalışmasında kelimenin Utancın Oğlu anlamına geldiğini iddia eder.¹³⁰ Tuomas Rasimus ise bu ismin Yahve'nin dört ünvanının Iao, Elohim, Adonai, Sabaoth birleştirilmesi ile inşa edildiğini öne sürer.¹³¹ Diğer isimlerin anlamları ise daha açıktır Saklas Aramice aptal, Samael ise kör tanrı veya körlerin tanrısı manasına gelir.

Yaldabaoth en alt âlemde karanlıkların içinde gözlerini açtığında yalnızdır. Deforme olmuş da olsa hâlâ bir Aeondur ve içinde annesinden çaldığı korkunç bir güce sahiptir. Kaosun içerisinde kendi kozmosunu yaratmaya başlar:

Bu ilk hükümdardır, annesinden büyük bir güç alan arkondur. Annesini ve doğduğu yeri terk etti. Egemenliği kendine aldı ve kendi için parlayan ateşten, hâlâ varlığını sürdüren, başka Aeonlar yarattı. İçindeki Delilik (Aponoia) ile çiftleşti ve otoriteleri var etti. İlkinin adı Athoth'dur ki nesiller ona Ölüm diye seslenir, ikincisi Harmaş Ateşin Gözü (Nazar), üçüncüsü Kalila-Oumbri, dört Yabel, beş Sabaoth diye bilinen Adonaios, altı Cain (Kabil) ki nesiller onu güneş diye çağırır, yedi Abel (Habil), sekiz Abrisene, dokuz Yobel, on Armoupieel, on bir Melcheir-Adonein ve on iki yer altı dünyasının üstündeki Belias. Yaldabaoth

¹²⁶ Attilio Mastrocinque, *From Jewish Magic to Gnosticism* (Isd, 2005), 70-84.

¹²⁷ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., "On the origin of the World", içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. Marvin W. Meyer (New York, NY, 2009), 204.

¹²⁸ Roger A. Bullard, *The Hypostasis of the Archons*, 1 edition (De Gruyter, 1970), 54.

¹²⁹ Rudolph, *Gnosis*, 74,381.

¹³⁰ Matthew Black, "An Aramic Etymology", içinde *The New Testament and Gnosis*, ed. Alastair Logan ve Alexander J. M. Wedderburn (Bloomsbury Publishing, 2015), 71.

¹³¹ Rasimus, *Paradise Reconsidered in Gnostic Mythmaking* (Leiden ; Boston: BRILL, 2009), 105.

cennetin yedi katmanına ve karanlığın (abyss) beş katına birer kral yerleştirdi. Ateşini onlarla paylaştı ama annesinden aldığı ışığı vermedi. Çünkü o cahil karanlıktır. Işık, karanlık ile karışınca onu parlattı. Karanlık ışık ile karışınca ise onu loşlaştırdı, o ne karanlık ne de ışık oldu, ama kasvete dönüştü. Bu kasvetli arkon üç isimlidir: Yaldabaoth, Sakla(s), Samael. İçindeki delilikle beraber kötülüktür. O gücünün nerden geldiğini bilmediği için ‘Ben tanrıyım ve benden başka ilah yoktur’ demiştir.¹³²

Yaldabaoth, Platonik demiurgosun idealar âlemindeki formları kullanarak âlemi yarattığı gibi, maddi dünyayı yaratırken Pleroma’yı arketip olarak kullanır. O bunu bilinçsizce yapmaktadır. Kendi cehaleti içinde üst âlemden habersizdir. Yaldabaoth’un hayvan şeklinde tasvir edilmesinin sebebi burada da belirgindir. O, habersiz olduğu bir dünyayı bilinçli değil içgüdüsel olarak kendi dizaynının haritası olarak kullanmıştır. Onun Platonik demiurgosun aksine en iyi şekilde yaratmak gibi bir amacı yoktur. Bu yüzden ortaya çıkan şey en fazla üst âlemin bir parodisi, kaba bir kopyasıdır. Metin arka planda onu ve Ruh’u kıyaslar. Görünmez Ruh isimlendirilemezdir. Yaldabaoth’a ise doğar doğmaz bir isim verilmiştir. Ruh zamansızdır. Yaldabaoth’un yaratıldığı zaman bellidir. Ruh’un tasvir edilmez doğasına karşı Yaldabaoth’un şekli açıkça tasvir edilir. Aşkın olan Ruh bilginin kaynağıdır, bilgi ondan sudur etmiştir. Demiurgos ise cahil karanlıktır. Dahası onun yaratma şekli Görünmez Ruh’u taklit etme şeklindedir. Ruh yaratıcı güç olarak İlk Düşüncüyü (pronoia) kullanır. Yaldabaoth ise kendi Deliliği (aponoia) ile üremiştir. Ruh saf ışık olarak tasvir edilirken Yaldabaoth parlayan bir ateş ile hizmetkarlarını yaratır. Autogenes’in on iki Aeonuna karşı o da on iki Arkon yaratmıştır.¹³³ Görünmez Ruh’un tek otorite oluşu sessiz, sözsüz olarak kabul edilirken o yarattığı her şeye tek ilah olduğunu bir yalanla kanıtlamaya çalışmıştır.

¹³² Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 116.

¹³³ King, *The Secret Revelation of John*, 90-94.

4.2. Antropogoni, Yaldabaoth ve İnsan

“Ben tanrıyım ve benden başka ilah yoktur” (İşaya 45,5). Yaldabaoth’un söylediği bu ‘küfür’ dolu sözler Sethiyan mitte yeni bir çağın başladığının işaretidir. Yuhanna’nın Saklı Kitabı’nda Sophia, bu sözlerden sonra kutsal özünün bir kısmını kaybettiğini fark edecek ve pişmanlık içinde göklerden yardım isteyecektir. Görünmez Ruh’un onun tövbesini kabul etmesi ile Sophia, kutsal özünü tamamen geri alana kadar Pleroma ile Maddi dünyanın arasında bir katta beklemeye mahkûm edilir.¹³⁴ Maddi dünya üzerinde yaratılan ilk insanın yaratılış sebebi bu kutsal özü Yaldabaoth’dan geri almak amacı ile göksel kuvvetlerin Yaldabaoth ve Arkonlarına oynadığı bir ‘oyunun’ parçasıdır. İnsan bir hile sonucu doğmuştur.

4.2.1. Adem ve Havva

Yuhanna’nın Saklı Kitabına göre ilk insan karanlık sulara yansıyan Kutsal Androjen Barbelo’nun imgesinde yaratılmıştır. Yaldabaoth ve otoriteler yarattıkları ilk insanın bedeni ile sulara yansıyan ışığı hapsetmeyi amaçlamışlardır:

Yüce Göksel Âlemden bir ses geldi, ‘İnsan vardır. Ve İnsanın çocuğu.’ İlk hükümdar Yaldabaoth bu sesi duydu ve annesinden geldiğini zannetti. Gerçek kaynağını fark etmedi. Kutsal mükemmel Anne-Baba, eksiksiz İlk Düşünce, Görünmez Olanın İmgesi, her şeyin Babası olan, Her şeyin onun aracılığı ile var olduğu, ilk insan... İlk hükümdarın âlemi ve karanlığın (abyss) temelleri sallandı. Maddi dünyanın altındaki sular bu imge ile aydınlandı [...] Yaldabaoth onunla olan otoritelere ‘Gelin tanrının imgesinde ve bizim benzerliğimizde bir insan yaratalım, böylece bu insan imgesi bize ışığı versin’ dedi.¹³⁵

Sethiyan Mit’in en önemli kaynaklarından birisi Yaratılış kitabıdır. Gerek Yuhanna’nın Saklı Kitabı’nda gerek diğer risalelerde Yaratılış örüntüsünün alışıldan çok farklı şekillerde yorumlandığı gözlemlenir. Yukarıda verilen pasajda bunun izleri görülmektedir. “İnsan vardır ve insanın çocuğu” cümlesi ve bu nidanın aşağı âlemi bir ışıkla aydınlatması Yaratılış kitabında ışığın yaratılmasına (Yaratılış 1:3) yapılan bir söz

¹³⁴ Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 118.

¹³⁵ Meyer ve Robinson, 118-19.

oyunudur. Yunanca’da φῶς (fos) kelimesi, söylenirken kullanılan aksana göre ışık veya insan anlamlarına gelebilir.¹³⁶ Fakat metinde bu eylem Yahve’ye değil Barbelo’ya aittir. Yaldabaoth’un insanı yaratma fikrini Arkonlarla paylaşması ise yine yaratılış kitabında tarih boyunca birçok insanın aklını karıştırmış olan ‘hadi kendi imgemizde bir insan yaratalım’ (Yaratılış1:22) pasajına, yani çoğul yaratışa bir göndermedir ki bu pasaj III. yüzyılda bazı Yahudi rabbiler tarafından özellikle tehlikeli görülmüştür.¹³⁷ Yaratılış kitabının bu kadar ‘radikal’ biçimde farklı okunması bazı uzmanların Sethiyan Mit’in (genel olarak gnostik mitin) isyankâr, protest bir tona sahip olduğunu ve kasıtlı olarak oturmuş değerleri baş aşağı etmeyi amaçladığını iddia etmelerine sebep olmuştur.¹³⁸ Williams bu iddiaya karşı çıkarak metinlerde sistematik bir değer bozmanın bulunmadığını, bu yeniden yorumlama şeklinin problemli olarak kabul edilen pasajları anlamak için uygulanan yorumsal bir metot olduğunu savunur.¹³⁹

İnsanın maddi vücudunun inşa edilmesinin ardından sıra ona hayat vermeye gelir. Burada tekrar Yaratılış kitabına ait bir motif kullanılmıştır: Tanrının hayat nefesini Adem’e üflemesi (Yaratılış 2:7).

Samael onun yüzüne üfledi ve insan bir ruha (soul) sahip oldu ve günlerce yerde kaldı. Efendiler onu ayağı kaldıramadılar çünkü güçsüzdüler. Fırtınanın rüzgarları gibi üflemeye devam ettiler ki sulara yansıyan gücü yakalayabilsinler. Ama o gücün ne olduğunu bilmiyorlardı.¹⁴⁰

Metin bir kere daha demiurgos Yaldabaoth’un ve Arkonlarının güçsüzlüğünü ve cehaletini vurgulamaktadır. Onlar kendi yarattıkları insan bedenine hayat verecek, onu ayağı kaldıracak güçten bile aciz olarak resmedilmektedirler. Bu noktada Pleroma’nın neden bu kötücül güçlere insanın yaratılması için ilham verdiği açığa çıkar. Barbelo’nun emri ile hizmetkarları aşağı âleme inerler ve Yaldabaoth’un kulağına fısıldarlar:

¹³⁶ King, *The Secret Revelation of John*, 98.

¹³⁷ Segal, *Two Powers in Heaven: Early Rabbinic Reports About Christianity and Gnosticism* (Boston, MA: Brill, 2002), 128.

¹³⁸ Jonas, *The Gnostic Religion*, 92; Ioan P. Couliano, *The Tree of Gnosis: Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism*, 1st HarperCollins ed edition (San Francisco: Harpercollins, 1992), 121; Rudolph, *Gnosis*, 54.

¹³⁹ Williams, *Rethinking “Gnosticism”*, 52-79.

¹⁴⁰ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., “Nature of the Rulers”, içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. Marvin W. Meyer (New York, NY, 2009), 192.

Ruhunun bir kısmını Adem'in yüzüne üfle ve vücut ayağa kalkacaktır.¹⁴¹ Kandırılan demiurgos Ademi canlandırmayı başarır fakat üflediği ruh annesinden Sophia'dan çaldığı güçtür. Yaldabaoth'un Sophia'dan çaldığı ışık onun içinden kurtarılıp Adem'e verilmiştir. Ayağa kalkan Adem bütün yaratıcılarından daha akıllıdır, aydınlanmıştır. Kıskançlık içinde Arkonlar Adem'i maddi dünyanın en alt katına atarlar.

İnsanın yaratıldıktan sonra yerde yatar pozisyonda kalması ve ancak içine Sophia'dan çalınan ruh üflendikten sonra ayağa kalkması sadece mekanik bir hareketi ifade etmez. Ayakta dik durma durumu Helenistik-Roma literatüründe özellikle insana özgü bir hususiyet olarak kabul edilmiştir. Ayağa kalkıp dik duran insan gözlerini göklere çevirerek göksel düzen üzerine tefekkür edebilir.¹⁴² Yani motif, insanın hayvan figürleri ile tasvir edilen demiurgos ve Arkonlarından farklılaşmasını, aydınlanmasını vurgulamaktadır.

Demiurgos Adem'in üstünlüğünü bastırmak için Arkonlarla beraber dört element, karanlık cehalet ve arzulardan yeni bir beden yaratır Ademi onun içine yerleştirirler ve onu ölümlü hale getirirler. Onu, kendini unutması için cennete yerleştirirler. Barbelo, Adem'e merhamet eder ve geldiği yeri unutup içindeki kutsal özü tekrar kaybetmemesi için bir yardımcı olarak 'Hayat (Zoe) olarak bilinen Aydınlanmış Sezgiyi' gönderir. Zoe, Adem'in içinde saklanarak onun zihnini canlı tutar ve unutmasını engeller. Zoe, Tanakh'ın en eski Yunanca çevirisi olan Septugiant'da Havva'ya verilen isimdir, Yunanca hayat anlamına gelir.

Havva'nın yaratılışı ise Yaldabaoth'un Zoe'yi Ademden ayırma denemesinin sonucudur.

Yaldabaoth Adem'in ona içindeki sezgi yüzünden itaat etmediğini biliyordu. Ona verdiği gücü geri almak istedi. Adem'i derin uykuya yatırdı. Ben (Yuhanna) kurtarıcıya sordum: "Derin uyku nedir?" Kurtarıcı dedi ki, o Musa'nın yazdığı gibi ve senin duyduğun gibi değildir. Aslında derin uyku bir his kaybıdır. İlk hükümdar (first ruler) peygamber aracılığı ile demiştir ki: "Onların zihinlerini miskinleştireceğim ki ne anlayabilsinler ne de fark edebilsinler." Aydınlanmış Sezgi, Adem'in içinde saklandı. İlk hükümdar onu Adem'in yanından ayırmak istedi ama o yakalanamaz idi. Karanlık onu

¹⁴¹ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 125.

¹⁴² Williams, *Rethinking "Gnosticism"*, 129.

kovaladı fakat yakalayamadı. İlk efendi Adem'in gücünün bir parçasını ondan ayırdı ve kadın formunda Sezginin ona görüldüğü şekli ile başka bir figür yarattı. O insandan aldığı gücü kadının içine koydu. Ama bu iş Musa'nın dediği gibi 'Adem'in kaburgasından' olmadı.¹⁴³

Yaratılış kitabında Tanrı'nın Adem'i derin bir uykuya yatırması (Yaratılış 2:21) yukarıdaki metinde olduğu gibi farklı Sethiyan metinlerde de sıkça unutkanlık ve cehalet anlamında sembolik olarak okunan bir motiftir.¹⁴⁴ Derin uyku burada Yaldabaoth'un insanın zihnini bulandırması ve ona kendi göksel kökenini unutturma çabasını anlatmaktadır. İlk kadının yaratılması ise Adem'in vücudundan koparılan bir parçadan yaratılmaktan ziyade androjen Adem'in ikiye bölünmesi olarak anlaşılabilir. Adem'in Vahyinde aynı olay Adem'in gözlerinden anlatılır. Bu metinde Adem oğlu Şit'e kendilerini yaratan Tanrı'nın öfke ile onları ikiye ayırdığını ve iki farklı varlık haline getirdiğini anlatır. Böylece Adem ve Havva kutsallıklarını ve bilgilerini kaybetmişlerdir.¹⁴⁵ Sethiyan mit her noktasında androjen varlığın kutsallığını vurgular. Cinsiyetsiz Görünmez Ruh dışında var olan bütün Aeonlar, Demiurgos Yaldabaoth ve hatta onun Arkonları doğaları gereği androjendir. Sophia'nın, doğasının tek tarafı ile yaratmaya çalışması bir günah olarak kabul edilmiştir. Adem ve Havva bu örüntü içinde bu kutsal doğayı kaybeden ilk varlıklardır. Sethiyan mit burada klasik Greko-Romen düşüncesinden farklılaşır. Antik Çağ'da Tanrıların androjen doğaları sebebi ile yüceltilmiş oldukları doğru olmakla beraber mesele insan olduğu zaman Sethiyanizm'in aksine androjenlik korku ve tiksinti ile karşılaşılır.¹⁴⁶

Pasajda ilgi çeken başka bir nokta Kurtarıcı İsa'nın Musa hakkındaki yorumudur. "Musa'nın söylediği gibi olmadı" bu ifade metnin birçok noktasında kendini tekrar etmektedir. Grant Adamson, Yuhanna'nın Saklı Kitabının açılışında Yuhanna'nın tapınağa sırtını dönüp çöllere gitmesini bu ifade ile beraber yorumlayarak bunun ataların dinine kasıtlı bir sırt dönüş olarak yorumlanabileceğini iddia etmiştir.¹⁴⁷

¹⁴³ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 126.

¹⁴⁴ Csaba Ötvös, "Female Body?", içinde *Religion and Female Body in Ancient Judaism and Its Environments*, ed. Géza G. Xeravits, Digital original edition (Boston: De Gruyter, 2015), 235.

¹⁴⁵ Marvin W. Meyer ve James M. Robinson, ed., "Revelation of Adam", içinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çev. Marvin W. Meyer (New York, NY, 2009), 347.

¹⁴⁶ Jonathan Cahana, "Androgyne or Undrogyne?: Queering the Gnostic Myth", *Numen* 61, sy 5-6 (04 Eylül 2014): 518.

¹⁴⁷ Grant Adamson, "'I Turned Away from the Temple': Sethian Counterculture in the Apocryphon of John", *Gnosis: Journal of Gnostic Studies* 1, sy 1-2 (11 Temmuz 2016): 36-55.

Yahve'nin şeytani demiurgos Yaldabaoth haline getirilmesi ise bu sürecin bir devamı olarak terk edilen dini öğretinin alaya alınarak tekrar anlatılması olabilir.

Demiurgos ilk insanı ikiye ayırarak onu zayıflatır fakat yaratılan kadını gören Adem onda Zoe'nin varlığını ve kendindeki özün bir yansımasını görerek bir uyanış yaşar. Kutsal ışığı bu sefer de ele geçiremeyen Yaldabaoth insanlığa karşı farklı bir silah kullanır: Cinsellik. Sethiyan Mit'in örüntüsü içinde insanın ilk cinsel tecrübesi Demiurgos Yaldabaoth'un Havva'ya tecavüz etmesidir.¹⁴⁸

Efendiler Adem'in yanına geldi. Kadını onunla konuşurken görünce tahrik oldular ve ona karşı şehvet duymaya başladılar. Birbirlerine dediler ki, "gelin tohumumuzu ona ekelim". Onu kovaladılar. Ama o Arkonlara güldü çünkü onlar cahil ve kördüler. Havva onların elinde bir ağaca dönüştü ve geride kendisine bezeyen bir gölge bıraktı, Arkonlar onu cinsel olarak kirletti.¹⁴⁹

Arkonların Tabiatından alınan bu pasaja göre Havva, Arkonların elinden kaçıp arkada kendisinde benzeyen bir gölge bırakmıştır. Bu gölgeden ne kastedildiği aynı hikâye Yuhanna'nın Saklı Kitabı'ndaki hali ile karşılaştırılınca ortaya çıkmaktadır.

İlk Hükümdar genç kadını Adem'in yanında dururken gördü ve Aydınlanmış Sezgi'nin onun içinde olduğunu fark etti. Ama Yaldabaoth cehalet dolu idi. Her şeyin İlk Düşüncesi (Barbelo) ne olduğunu fark edince elçilerini yollayıp Zoe'yi Havva'nın içinden çıkarıp aldı.¹⁵⁰

Yani metinden anlaşıldığı hali ile Arkonların elinden kaçan Havva'nın kendisi değil içindeki kutsal öz, Sezgi, Zoe'dir. Geride bırakılan gölge ise Havva'nın kendisi, etten kemikten olan vücududur.

Zoe'nin Yaldabaoth ve Arkonların saldırısından kaçarak bir ağaca dönüşmesi daha önce bazı pasajlarda gösterildiğine benzer bir şekilde Klasik Yunan Mitlerinin izlerini taşır. Delfik Apollon'un su perisi Daphne'yi şehvet ile takip ederken Daphne'nin onun elinden defne ağacına dönüşerek kurtulması Zoe'nin dönüşümüne büyük ölçüde

¹⁴⁸ King, *The Secret Revelation of John*, 107.

¹⁴⁹ Meyer ve Robinson, "Nature of the Rulers", 193.

¹⁵⁰ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 127.

benzerlik göstermektedir. Zoe'nin demiurgosun elinden Anne Barbelo'nun yardımı ile kurtulmasına oldukça benzeyecek şekilde Daphne de hayatın annesi Gaia'dan yardım dilemiş ve onun sayesinde kurtulmuştur.¹⁵¹

Yuhanna'nın Saklı Kitabı, Zoe'nin demiurgostan kaçmak için şekline girdiği ağacı iyinin ve kötünün bilgisi ağacı olarak tanımlamıştır.¹⁵² Arkonların kıskançlıkla önünde durarak insanı uzak tutmaya çalıştığı bu ağaç gnosisi, derin uykudan kalkmanın sırrını taşımaktadır.

Hayat ağacı ise ilginç bir şekilde Bilgi Ağacı'nın zıttı olarak negatif bir ışıktaki tasvir edilir:

Onlar (arkonlar) cennetin ortasına hayat ağacını diktiler. Ben (Kurtarıcı İsa) sana onların hayatının sırrının ne olduğunu, birlikte kurdukları planı, ruhlarının doğasını öğreteceğim. Onların ağacının kökü acıdır, dalları ölümdür, gölgesi nefrettir, yapraklarında bir tuzak vardır, onun çiçeği kötü merhemdir, meyvesi ölümdür, tohumu arzu ve çiçekleri karanlıktır. Onun meyvesini tadanların yeri yer altı dünyasıdır ve dinlendikleri yer karanlıktır.¹⁵³

Bilgi Ağacı'nın, kurtuluşu ve uyanışı temsil etmesine karşı Hayat Ağacı ölümü, karanlığı, nefreti ve mahkumiyeti temsil etmektedir. Bilgi ve Hayat ağaçlarının gnostik düşüncelerde bu şekilde karşı kutupları temsil ettiği durumlarda Hayat ağacı biyolojik yaşamı, Bilgi ağacı ise manevi hayatı temsil etmektedir.¹⁵⁴ Bu düalist gnostik dünya görüşünde madde ve ruhun zıtlığını vurgulamaktadır. İnsan gnosis'e ulaşmak için manevi bir hayat yaşamak zorundadır.

Arkonların Tabiatında Adem ve Havva bilgi ağacının meyvesini yemeye yaratılış kitabında olduğu gibi yılan tarafından ikna edilir. Fakat burada yılan Zoe'nin aracı olarak kullandığı bir hayvandır ve pozitif bir figürdür. Arkonların Tabiatı Havva'nın içinden kaçmak zorunda kalan Zoe'nin bir araç şeklinde kullandığı yılanı öğretmen olarak niteler.¹⁵⁵ Bu muhtemelen Aramice Yılan (hivya), Havva (hayya) ve öğretmen

¹⁵¹ Robert Graves, *Yunan Mitleri*, çev. Uğur Akpur, 4. bs (Say Yayınları, 2010), 94.

¹⁵² Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 126.

¹⁵³ Meyer ve Robinson, 126.

¹⁵⁴ Ingvald Sælid Gilhus, "The Tree of life and the Tree of death: A study of Gnostic symbols", *Religion* 17, sy 4 (1987): 338.

¹⁵⁵ Meyer ve Robinson, "Nature of the Rulers", 193.

(m'havve) kelimelerinin benzerliklerinden doğan bir kelime oyunudur.¹⁵⁶ Arkonların Tabiatındaki pozitif yılan motifine zıt bir şekilde Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda yılan negatif bir karakterdir. Yılan bu metinde Adem ve Havva'yı cinsellik ile tanıştırmak isteyen bir figürdür.¹⁵⁷ Onlara bilgi ağacından yiyerek derin uykudan uyanmayı öğreten ise ağacın üstünde bir kartal formunda görünen İsa'nın kendisidir.¹⁵⁸

İsa'nın bir kartal şeklinde tasvir edilmesi Yunan düşüncesinde kartal ve yılanın düşmanlığı fikrine kasıtlı yapılmış bir gönderme, yılanın negatif rolüne yapılmış bir vurgu olabilir.¹⁵⁹ Demiurgos Yaldabaoth'un yılan vücutlu bir tanrı olarak tasvir edilmiş olması bunun akla yatkın bir olasılık olduğunu göstermektedir. Kartal figürünün aynı zamanda imparator veya imparatoriçenin tanrılaştırmasını vurgulayan bir motif olarak Roma İmparatorluğuna ait bir sembolün Sethiyan metinlerine geçmiş bir hali olabileceği iddia edilmiştir.¹⁶⁰ Yani kartal figürü Adem ile Havva'nın Kurtarıcı İsa'nın rehberliği ile bilgi ağacından tadarak gnosise ulaşmalarını ve tanrılaştırmalarını sembolize ediyor olabilir. Metinde yılan motifinin iki farklı değerlendirmesi göze çarpmaktadır. Zoe'nin aracı olarak kullandığı öğretmen yılan ve Adem ile Havva'yı yoldan çıkarmak isteyen hilekâr yılan. İki metinde yılan figürünün zıt anlamlar ifade edecek şekilde farklılaşması, metinlerin Sethiyanizm'in farklı varyantlarına ait olabileceğini akla getirmektedir.

4.2.2. Habil, Kabil, Şit ve Norea

Nag Hammadi literatürü içindeki Sethiyan metinlerde Adem ve Havva'nın dört farklı çocuğundan bahsedilmiştir: Habil, Kabil, Şit ve Norea. Sethiyan Mit'in dağınık yapısı problemi bu isimler söz konusu olduğunda da kendisini göstermektedir. Karakterlerin değerleri ve mitolojik örüntü içindeki yerleri metinden metine farklılık gösterir.

Yuhanna'nın Saklı Kitabına göre Habil ve Kabil, Yaldabaoth ve Arkonların Havva'ya tecavüzü sonucunda doğmuş olan ve manevi özden tamamen mahrum iki varlıktır. Onlar insandan çok Arkona benzer şekilde hayvani yaratıklar şeklinde tasvir edilirler.

¹⁵⁶ Bentley Layton, "The Hypostasis of the Archons (Conclusion)", *The Harvard Theological Review* 69, sy 1/2 (1976): 55; Rasimus, *Paradise Reconsidered in Gnostic Mythmaking*, 71.

¹⁵⁷ Rasimus, *Paradise Reconsidered in Gnostic Mythmaking*, 74.

¹⁵⁸ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 127.

¹⁵⁹ Rasimus, *Paradise Reconsidered in Gnostic Mythmaking*, 74.

¹⁶⁰ Tuomas Rasimus, "Imperial Propaganda in Paradise? Christ as Eagle in the Apocryphon of John", içinde *Hidden Truths from Eden: Esoteric Readings of Genesis 1-3* (SBL Press, 2014).

Elohim bir ayının yüzüne sahiptir, Yahweh ise bir kedinin. Biri adildir ötekisi adaletsiz. O (Yaldabaoth) Yahweh’yi ateşe ve rüzgâra, Elohim’i ise suya ve toprağa hükümdar kıldı. Aldatmak için onlara Habil ve Kabil isimlerini verdi.¹⁶¹

Metinde Şit ise Habil ve Kabil’den farklı bir şekilde Yaldabaoth’un değil Adem’in soyundan gelen tek çocukları olarak tanıtılır.¹⁶² Sethiyanların kendilerini Şit’in tohumu adı ile farklı bir nesil olarak isimlendirmelerinin sebebi budur. MacRae, Şit’in mitolojik örüntüdeki yerini vurgulamak için Gnostik Irkın Babası olarak Şit öğretisinin Sethiyan Gnostisizmi dediğimiz şeyin sabit noktası olduğunu iddia etmiştir.¹⁶³ Şit’in Habil ve Kabil’den farklı bir soydan geldiği inancı Yaratılış kitabında Kabil’in doğumunun muğlak bir ifade ile anlatılmasından kaynaklanıyor olabilir.¹⁶⁴ Kabil’in doğumunda Havva “Rabb’in yardımı ile” (Yaratılış 4:1) bir çocuk sahibi olduğunu söylerken, Şit’in doğumu “Adem kendisine benzeyen, kendi imgesinde bir oğul sahibi oldu” (Yaratılış 5:3) şeklinde ifade edilmiştir. Sethiyanizm’e benzer bir şekilde bazı eski Yahudi gelenekleri de Şit ve soyunu özel bir bilgeliğin aktarıcıları olarak tasvir etmiştir. Yahudi tarihçi Josephus, Şit’in ve çocuklarının erdemli bir soy olduğunu ve astroloji bilgisini icat ettiklerini söylemiştir.¹⁶⁵

Arkonların Tabiatı ise Adem ve Havva’nın çocukları üzerine daha farklı bir hikâye anlatmaktadır. Fakat bu sefer örüntünün merkezinde Şit değil Adem ve Havva’nın kızı Norea vardır.

Havva hamile kaldı ve Adem’den Şit’i doğurdu. O dedi ki: “Tanrı sayesinde Habil yerine başka bir insan doğurdum.” Havva tekrar hamile kaldı ve Norea’yı doğurdu. Havva dedi ki: “O bana birçok insan nesline yardım edecek olan bakireyi verdi.” Norea kudretlerin (Arkonların) kirletmediği bakiredir.¹⁶⁶

¹⁶¹ Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 127-28.

¹⁶² Meyer ve Robinson, 128.

¹⁶³ Michael E. Stone ve Theodore A. Bergren, *Biblical Figures Outside the Bible* (A&C Black, 2002), 47.

¹⁶⁴ John Byron, *Cain and Abel in Text and Tradition: Jewish and Christian Interpretations of the First Sibling Rivalry* (BRILL, 2011), 14.

¹⁶⁵ Williams, “Sethianism”, 35.

¹⁶⁶ Meyer ve Robinson, “Nature of the Rulers”, 194.

Arkonların Tabiatı'nda Kabil, Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda tasvir edildiği şekli ile tutarlı olarak Yaldabaoth ve Arkonların soyundan gelmektedir. Fakat Habil, Adem ve Havva'nın soyundandır. Şit'e ise Sethiyan bir metinden beklenmeyecek kadar kısıtlı rol verilmiştir. Şit adeta Kabil tarafından öldürülen Habil'in bir yedeğinden ibarettir. Kutsal vahyin hedefinde ise Norea vardır. Norea, Kutsal Kitapta adı geçmeyen Sethiyan sistemine özgü bir karakterdir.

Yaldabaoth tıpkı annesi Havva'ya yaptığı gibi Norea'ya da tecavüz etmek ister. Göklerden yardım isteyen Norea ise Pleroma'dan aşağı inerek yardıma yetişen Dört Işıktan biri olan Eleleth'in yardımı ile kurtulur. Norea'nın İlahisi adlı metine göre o, Dört Işık tarafından Pleroma'ya yükseltilmiştir. Norea'nın Yaldabaoth'tan dört ışık tarafından kurtarılması, Zoe'nin kaçıışı ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. İki dişi figürde demiurgos ve Arkonlar tarafından kirletilmekten göksel yardım ile kurtulmuştur. Anne McGuire, Norea'nın Arkonların Tabiatı'nın sunduğu örüntü içinde Şit'ten daha büyük bir güce ve öneme sahip bir karakter olarak tasvir edildiğini ifade etmiştir.¹⁶⁷

Sethiyan litaratürün önemli parçalarından birisi olan Adem'in Vahyi ise Habil, Kabil veya Norea'ya hiç temas etmeden sadece Şit üzerine yoğunlaşır. Metinde Adem'in insanın sırlı yaratılışı ve geleceğine yönelik vahyine mahzar olan Şit Adem'den kutsal gnosisi miras alan tek çocuktur.¹⁶⁸

4.2.3. Kader

Yuhanna'nın Saklı Kitabı ve İlk Düşüncenin Üç Formu, kötücül güçlerin insanlığa karşı kullandığı kudretli bir silahtan bahseder. Bu silah Yaldabaoth'un insanlığı zincirlemek için kullandığı kaderdir.

Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda demiurgos insan ırkının kendisinden daha üstün olduğunu gördüğünde onların dünyevi hapishanesini tamamlamak için kaderi (Yunanca: heimarmene, Kıptice: simarmene) yaratır:

O kendi kudretleri olan otoriteler ile bir plan kurdu. Beraber Sophia ile birleşip (fornicate) amansız kaderi, son, vefasız esareti yarattılar. Kader böyledir çünkü kudretler vefasızdır. Bugün dahi kader tanrıların,

¹⁶⁷ Anne McGuire, "Virginity and Subversion: Norea against the Powers in the Hypostasis of the Archons", içinde *Images of the Feminine in Gnosticism*, ed. Karen L. King (A&C Black, 2000), 247-48.

¹⁶⁸ Meyer ve Robinson, "Revelation of Adam", 347.

şeytanların, meleklerin ve bütün nesillerin karşılaştıklarından daha güçlü ve daha çetindir. Çünkü bütün eşitsizlikler ve adaletsizlikler ve küfürler, unutkanlığın esareti, cehalet, külfetli düzenler, ağır günahlar ve büyük korkular kaderden kaynaklanmıştır. Böylece bütün yaratılış kör olmuştur ki hiç kimse yukarıdaki Tanrıyı bilemesin. Unutkanlığın esareti onların günahlarını saklamıştır. Onlar boyutlar, zamanlar ve mevsimler ile bağlanmıştır ve kader hepsinin efendisidir.¹⁶⁹

Metinden anlaşıldığına göre Heimarmene, Sophia'dan ve Yaldabaoth'dan doğan bir figürdür, kozmik bir kuvvettir. Bütün Sethiyan literatür içinde böyle bir motifin yani Aeon Sophia'nın veya pleromatik âleme ait herhangi bir ruhani dişil figürün alt âlemin efendileri tarafından kirletilmesinin geçtiği tek metin Yuhanna'nın Saklı Kitabı'dır. Burada kaderin kökeninin Sophia'ya bağlanması onun muntazam kudretine bir açıklama getirmek amacı ile yapılmış olabilir. Zira kader metinde vurgulandığı şekli ile bilinen maddi dünyaya ait bütün tanrılardan ve şeytanlardan daha üstün bir figür olarak tasvir edilmiştir. Yaldabaoth'un ve hizmetkârlarının yarattığı kader kendini yaratan Arkonlardan dahi daha kuvvetli bir prensiptir.¹⁷⁰

Tanrı'nın kaderin kudretine tabi olması ya da kaderin tanrıdan daha üst bir prensip olması Semitik gelenekte kabul edilemez bir düşüncedir. Fakat daha önce örneklerde gösterildiği gibi Sethiyan düşüncesinin kaynaklarından biri olan Klasik Yunan Mitolojisinde gök tanrısı Zeus'un Fatalara tabi olduğunu ve tanrıların bile kadere karşı çıkmaya cüret edemeyeceklerine dair rivayetler vardır.¹⁷¹ Metin bir kere daha Yaldabaoth'u cahilce yaptığı hareketler sebebi ile aşağılar gibi görünmektedir. O insanlığı aldatmak ve mahkûm etmek için yarattığı bir gücün etkisi altına girmiştir.

Hans Jonas, Gnostik Kozmolojinin karamsar (pesimist) doğasının, en belirgin şekli ile kader anlayışında ortaya çıktığını ifade etmiştir.¹⁷² Kaderin göksel hareketlerle, yıldızlarla ve gezegenlerle, ifade edildiği klasik düşüncede görünen dünyanın en kutsal yüzü yani yıldızlı gökyüzü gnostik düşüncede zorbalığın ve tutsaklığın ifadeleri haline gelmiştir.¹⁷³ Kurt Rudolph kendi çalışmasında Jonas'ın bu görüşünü yineleyerek gnostisizmde "kaderin aşkın tanrının yardımı olmaksızın kaçmanın imkânsız olduğu bir

¹⁶⁹ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 130.

¹⁷⁰ Lewis, *Cosmology and Fate in Gnosticism and Graeco-Roman Antiquity*, 94-95.

¹⁷¹ Graves, *Yunan Mitleri*, 55.

¹⁷² Jonas, *The Gnostic Religion*, 254.

¹⁷³ Jonas, 254-56.

hapishane”¹⁷⁴ haline geldiğini vurgulamıştır. Williams bu bütünüyle karamsar ve determinist dünya görüşüne itiraz eder. O metne bütüncül bakıldığı zaman açıkça kaderin insanı tamamen kontrol altına almadığını, birtakım kısıtlamalara rağmen özgür iradenin tamamen kader tarafından bastırılmadığını iddia eder. Bilakis ona göre gnostik kaynaklar insan iradesinin determinizmden kurtulmasını vurgular, yeni ve daha sert bir determinizm formunu değil.¹⁷⁵ Denzey Lewis benzer bir itirazla metnin odak noktasının kadere mahkûmiyet değil bu mahkumiyetten kurutuluşun imkânı olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁶

4.2.4. Sahte Ruh

Yaldabaoth’un mitolojik örüntü boyunca insana, onun kutsal özünü unutturmak amaçlı, müdahalelerde bulunduğu görünmektedir. Bu motif elementler kullanılarak insanın bedeninin yaratılmasında, Adem ve Havva’nın ikiye bölünmesinde, derin uykuda ve kaderin yaratılışında arka arkaya tekrarlanmaktadır. İnsanın yukarı kutsal âleme değil aşağı maddi âleme ait olduğu aldatmacası Yaldabaoth’un insana karşı kullandığı önemli araçlarından biridir. Bu aldatmaca Sahte Ruh’un yaratılmasında en üstün ve insan için en tehlikeli şeklini alır.

İlk hükümdar kudretlerle bir plan yaptı. O meleklerini insan kızlarına yolladı ki onlar bazılarını alsın ve kendi istedikleri gibi evlatlar yetiştirsın. Onlar önce başarısız oldular. Başarısız olduklarında tekrar bir araya gelip yeni bir plan yaptılar. Onlar ruhların saflığını onunla bozmak için aşağı inen ruha benzeyen sahte bir ruh yarattılar. Melekler görünüşlerini kadınların eşlerinin şekilleri ile değiştirdiler ve onları karanlığın ruhu ve kötülük ile doldurdular. Onlar altın, gümüş, hediyeler, bakır, demir, metaller ve birçok farklı şey getirdiler. Kendilerini takip edenlere büyük endişeler getirdiler ve birçoğunu kandırarak yoldan çıkardılar. Bu insanlar mutlu olmadan yaşlandılar ve hakikati ve hakikatin tanrısını tanımadan ölüp gittiler. Ve bu şekilde bütün yaradılış dünyanın başından bugüne kadar köleleştirildi.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Rudolph, *Gnosis*, 58.

¹⁷⁵ Williams, *Rethinking “Gnosticism”*, 206-8.

¹⁷⁶ Lewis, *Cosmology and Fate in Gnosticism and Graeco-Roman Antiquity*, 100-101.

¹⁷⁷ Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 130.

Sahte Ruh insanın zihnini canlı tutmak ve ona kökenini hatırlatmak için aşağı inen Hayatın Ruhu'nun (Zoe) karanlık bir kopyası olarak yaratılmıştır. Yani o iyilik kılığındaki kötülüktür, varlığının kendisi bir aldatmacadır. Sahte Ruh insanlığa altını, gümüşü, demiri ve metali yani zenginliği ve teknolojiyi getirmiştir. Metne göre zenginlik iyilik olarak görülen kötülüktür, insanı yoldan çıkararak kutsal kökenlerini unutmaya sebep olur.¹⁷⁸ Yani Hayatın Ruhu nasıl gnosisi, göksel bilgiyi sembolize ediyorsa Sahte Ruh onun zıttı olarak maddi dünyadaki cehaletin aktif sebebidir. Yaldabaoth'un aldatıcı vasfıdır.

İki kozmik ruhsal güç arasında devamlı bir çatışma söz konusudur. Her insanın ruhu bu iki kuvvet arasındaki bir savaş alanıdır ve her iki kuvvet insan benliği içinde yükselmeye çalışır. Kurtuluşun nasıl olacağı ise bu savaşı hangi kuvvetin kazanacağına bağlıdır.¹⁷⁹

4.2.5. Üç Büyük Felaket

Adem'in Vahyi dünyaya gelecek olan üç büyük felaketten bahseder. Bunlar demiurgosun Sethiyanları yok etmek için yolladığı tufan ve yangın ile göksel aydınlatıcı bir figürün (tahminen Şit'in kendisi) dünyaya inmesi sonucu başlayan bütün kainata ölümün geleceği eskatolojik bir gündür.¹⁸⁰ Bu felaketlerden ilk ikisi mitolojik tarihte geçmiş ve Yaldabaoth'un insan dünyasına yaptığı direk müdahaleler olarak sunulmuştur. Son felaket ise Sethiyanlar için değil Yaldabaoth ve hizmetkarlarının yok olacağı bir son yargılanma, kıyamet günüdür.

4.2.5.1. Tufan ve Üç Nuh

Yahve'nin insan oğlunun Dünya üzerindeki kötü düzenini görüp onları yarattığından pişman olması ve tufan ile yok etmeye karar vermesi (Yaratılış 6:5 ve 8:22) Kutsal Kitabın iyi bilinen ve üzerinde çokça düşünülmüş bir bölümüdür. Nuh ve gemisinin hikayesi Sethiyanlar için özel bir problem teşkil eder. Eğer Kitapta anlatıldığı gibi Yahve'ye, Sethiyanlara göre Yaldabaoth'a, sadık olan Nuh ve takipçileri dışında tüm insanlık tufan aracılığı ile yok edildi ise Şit'in soyu yani "diğer nesil" nasıl hayatta

¹⁷⁸ King, *The Secret Revelation of John*, 109.

¹⁷⁹ King, 110.

¹⁸⁰ Dylan Burns, "Cosmic Eschatology and Christian Platonism in the Sethian Gnostic Apocalypses Marsanes, Zostrianos, and Allogenes", içinde *Zugänge zur Gnosis*, ed. J. van Oort (Leuven: Peeters Publishers, 2013), 180.

kalmayı başarmıştır? Metinler bu soruya farklı cevaplar verir ve oldukça farklı üç Nuh tasviri yapar.

Adem'in Vahyi Nuh'un soyunu ve Sethiyanları iki farklı ırk olarak tanıtır. Nuh ve ailesi Yaldabaoth'un kendi soyudur. Metinde Adem kendi ölümünden sonra olacak şeyleri oğlu Şit'e vahyetmektedir:

Evrenin hâkimi Tanrı aradıkları şey yüzünden dünyadaki bütün hayatı yok edebilsin diye onun (Tanrı'nın) sağanak yağmurları annen Havva ve benden gelen bilgiyi taşıyan neslin üstüne yağacak. Çünkü o insanlar ona (Tanrı'ya) yabancıdır. Sonra yüce melekler bulutların üstünde gelecek ve o insanları hayatın ruhunun yaşadığı yere götürecek [...] Sonra tanrının öfkesi dinecek. O gücünü suların üstünde kullanarak oğullarını onların karılarını, kendi sevdiği hayvanları ve çağırıp dünyaya saldırdığı cennetin kuşlarını Ark aracılığı ile kurtaracak.¹⁸¹

Pasajda Pleroma ve Yaldabaoth'un her ikisi de kendi seçtikleri ırklarını tufandan kurtarmışlardır. Nuh ise demiurgosa tamamen biat etmiş bir karakter şeklinde Yaldabaoth'dan gelen soyun babası olarak tanıtılmıştır.

Birbirinden farklı iki ırkın varlığı Adem'in Vahyi'nde olduğuna paralel bir şekilde Arkonların Tabiatında da gözlemlenir. Fakat bu metinde Nuh ve ailesinin kurtarıcısı Tufan'ın arkasındaki karanlık güçler olarak Yaldabaoth ve Arkonlar değil Yaldabaoth'un tövbekâr Arkonu Sabaoth'dur. Gnostik ırkın annesi Norea ise gemiye kabul edilmemiş, Eleleth tarafından gök yüzüne çekilerek kurtarılmıştır.¹⁸² Nuh bu metinde Adem'in Vahyi'ne benzer şekilde gnostik olmayan ikinci bir ırkı temsil etse de yapılan tasvir demiurgos ile iş birliği içinde olan kötücül bir figürden ziyade bu kadar karanlık olmayan cahil bir figürdür.¹⁸³

Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda ise Nuh tasviri önceki iki anlatımdan tamamen ayrılır. Bu metinde Nuh sadece seçilmiş ırkın bir parçası değil aynı zamanda Barbelo'nun vahyine mahzar olmuş seçkin bir figürdür:

¹⁸¹ Meyer ve Robinson, "Revelation of Adam", 348-49.

¹⁸² Meyer ve Robinson, "Nature of the Rulers", 195.

¹⁸³ Guy G. Stroumsa, *Another Seed: Studies in Gnostic Mythology* (Brill Archive, 1984), 84.

İlk hükümdar kendi aracılığı ile olan her şeyden pişman oldu. İnsanlığın üzerine tufanı getirmek için tekrar bir plan yaptı. Fakat İlk Düşüncenin aydınlanmış yüceliği Nuh'u uyardı. Nuh bunu bütün soya, İnsanlığın çocuklarına, (Sethiyanlar) duyurdu ama ona yabancı olanlar onu dinlemedi. Musa'nın dediği gibi olmadı: "Onlar geminin (Ark'ın) içine saklandılar." Bilakis onlar, sadece Nuh değil Sarsılmaz Irk'tan birçokları, özel bir yere saklandılar. O yere girdiler ve parıldayan bir bulutun içine saklandılar.¹⁸⁴

Metinde Nuh Sethiyan ırkının lideri ve bir kurtarıcı figür olarak resmedilmiştir. Kurtarıcı İsa bir kere daha Musa'nın sözlerinin yanlışlığını vurgulamış ve Nuh'un gemisinin varlığını reddetmiştir. Metin Nuh ve soyunun bir gemi aracılığı ile değil Adem'in Vahyi'nde anlatılanla paralel olarak parıldayan bulutlara yükseltilerek kurtarıldığını vurgular. Kutsal Kitaptaki gemi motifinin reddedilerek mitolojik örüntüden çıkarılmasının, metnin yazıldığı dönemde yükselmekte olan "Büyük Kilise'nin" kurtarıcı vasıflarının reddi amacı ile metne eklenmiş olabileceği tahmin edilmektedir.¹⁸⁵

Önceden zikredilen iki metnin örüntüsünden ayrılan başka önemli bir nokta ise Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda tufandan kurtarılan iki farklı ırk motifinin bulunmayışıdır. Yaldabaoth sadece Sethiyanları değil insanlığın tamamını yok etmeyi amaçlamıştır. Adem'in Vahyi ve Arkonların Tabiatı'nın aksine bu metinde tufandan kurtulanlar sadece "Sarsılmaz Irk'tır".

Tufan mitinin aktarıldığı üç farklı Sethiyan metin görüldüğü gibi birbirlerinden büyük ölçüde farklılaşan üç Nuh portresi çizmektedir: Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda Sethiyan ırkının seçkin üyelerinden biri olarak Nuh, Adem'in Vahyi'nde Yaldabaoth'un soyu ve sadık hizmetkarı olarak Nuh ve Arkonların Tabiatı'nda bu iki uç duruşa kıyasla daha orta noktada duran cahil Nuh. Sethiyan gnostisizmin aynı karakter üzerine üç ayrı metinde birbirinden bu kadar farklı şekillerde yaklaşması kafa karıştırıcı bir durumdur. Strousma bu farklılaşmanın Yuhanna'nın Saklı Kitabı'ndaki kutsanmış Nuh'tan Adem'in Vahyi'ndeki demiurgosun hizmetkarı olan Nuh'a giden akışta Sethiyanizm'in

¹⁸⁴ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 130.

¹⁸⁵ David Brakke, "The Seed of Seth at the Flood: Biblical Interpretation and Gnostic Theological Reflection", içinde *Reading in Christian Communities: Essays on Interpretation in the Early Church*, ed. Charles A. Bobertz, David Brakke, ve Gregory E. Sterling (Notre Dame, Ind: University of Notre Dame Press, 2002), 57.

Kutsal Kitap'tan ve onu yorumlayan klasik gelenekten uzaklaşması sebebi ile olduğunu iddia etmiştir.¹⁸⁶ Bu iddia gerçekten de John D. Turner'ın daha önce anlatılmış olan Sethiyan metinlerin kronolojisinde üç evre (Yahudi, Hristiyan, Platonik) teorisi ile uyumlu görünmektedir. Yani Nuh'un Sethiyan mit içindeki yeri ve değerinin Sethiyanizm, önce Yahudilikten sonra da Hristiyanlıktan uzaklaştıkça değişmiş olabileceği makul bir olasılıktır.

Tufan konusunda değinilmesi gereken diğer önemli bir konu ise tufanın sebebidir. Tufandan bahseden bütün Sethiyan metinlerin ortak noktası, Yaldabath'un Sethiyanları, klasik yorumlardan farklı olarak, günahları veya dünyada yarattıkları kötü düzen sebebi ile değil onların sahip olduğu üstün doğa sebebi ile yok etmek istemesidir.¹⁸⁷ Yaldabath'un Dünya'ya ve insana müdahaleleri her seferinde aynı motivasyonun izlerini taşır: Sophia'dan çaldığı ve bir hata ile insana verdiği kutsal özü geri almak. O bu emelini ya soyu Havva ve Norea'da olduğu gibi cinsel şiddet ile kirlitmeye çalışarak ya da onları tamamen yok ederek gerçekleştirmeye çalışır. Bu kendisini tekrar eden motif örüntünün bir sonraki aşamasında da kendisini gösterir.

4.2.5.2. Büyük Yangın

“Sonra Tanrı gökten Sodom ve Gomora'nın üstüne ateş ve kükürt yağdırdı ve şehirleri ve bütün ovaları, orada yaşayanları ve yerden biten her şeyi yok etti” (Yaratılış 19:24). Sethiyanların kendilerini Yahve'nin gazabına hedef olan Sodom ve Gomora'nın halkı ile özdeşleştirmeleri, Yahve'yi en büyük düşmanları Yaldabath olarak yorumlamalarının belki de kaçınılmaz olan bir sonucudur. Yaratılış kitabında işledikleri günahlar sebebi ile yok edilen ve klasik gelenekte lanetlenmiş yerler olarak görülen Sodom ve Gomora Sethiyanizm'de kutsal yerler haline gelir. Yüce Görünmez Ruhun Kutsal Kitabı bu toprakları Yüce Şit'in toprakları olarak tasvir eder:

Yüce Şit tohumu ile geldi ve buraya, aşağıya getirilmiş olan âlemlere onu ekte ki onun sayısı Sodom'dur. Bazıları der ki Sodom Yüce Şit'in merasıdır ki o Gomora'dır. Ama başkaları der ki Yüce Şit ekinini Gomora'dan aldı ve onu ikinci bir yere ekte, oraya Sodom adını verdi.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Stroumsa, *Another Seed*, 84.

¹⁸⁷ Brakke, “The Seed of Seth at the Flood: Biblical Interpretation and Gnostic Theological Reflection”, 48.

¹⁸⁸ Meyer ve Robinson, “The Holy Book of the Great Invisible Spirit”, 263.

Şit'in kendi soyu ile gelip yerleştiği bu topraklar Yaldabaoth tarafından yıkılır ve büyük tufana benzer şekilde Sethiyanlar bir kere daha pleromatik güçler tarafından kurtarılır. Adem'in Vahyi Abraxas, Sablo ve Gamaliel adlı üç varlığın ışıktan bulutlarla gelerek yanan şehirlerden Sethiyanları kurtardığını ve üst âlemlere yükselttiğini anlatır.¹⁸⁹ Zoe'nin, Norea'nın ve Tufan sırasında kurtarılan Sethiyanların ardından göğe yükseltilerek kurtarıma burada bir kez daha kendisinin gösteren bir motiftir. Demiurgosun kutsal soyu yok etme denemesi göksel kuvvetlerin müdahalesi ile bir kere daha boşa çıkar.

4.2.5.3. Son Yargılanma

Üçüncü ve son felaket ise tufan ve yangından eskatolojik olması sebebi ile ayrılır. Son yargılanma günü sadece Sethiyanların son bir kez kötü güçlerden kurtarılmasının değil, Yaldabatoth ve Arkonların sonunun geldiğinin de işaretidir. Göksel kuvvetin insanlığı kurtarmak için son kez maddi dünyaya bu inişi, demiurgosun başlattığı bir felaketi durdurmak için değil Şit'in ırkını dünyanın ve zamanın sonundan kurtarmaktır. Bu felaket ile Saklas'ın krallığı ebediyen yok olacak ve insanlık ebediyen kurtulacaktır.¹⁹⁰ Bu kozmik yıkım ve kurtuluş günü Arkonların Tabiatı'nın son bölümünde tasvir edilir:

Sonra o (kurtarıcı) onlara her şeyi öğretecek ve onları kralsız nesil tarafından verilen ebedi yaşamın yağı ile mesh edecek. Sonra onlar kör düşünceden özgür kalacaklar. Otoritelerden gelen ölümü tepeleyecekler. Sonra soyun olduğu sonsuz ışığa yükselecekler. Sonra otoriteler kalan yıllarını ve çağlarını teslim edecekler. Onların melekleri yok olmalarına ağlayacak ve şeytanları ölümüne yas tutacak. Sonra ışığın bütün çocukları hakikati, köklerini, her şeyin Babasını ve Kutsal Ruh'u bilecek. Ve tek bir ağızdan söyleyecekler: Baba'nın hakikati adalettir ve Çocuk sonsuza kadar herkesle beraberdir ve her şeyin üstündedir. Kutsal, kutsal, kutsal (trisagion) Amen.¹⁹¹

¹⁸⁹ Meyer ve Robinson, "Revelation of Adam", 350.

¹⁹⁰ Stroumsa, *Another Seed*, 88-89.

¹⁹¹ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 198.

Adem'in Vahyi aynı kozmik olaydan ölümün günü olarak bahseder. "Çünkü o gün ölümlü topraktan gelen bütün yaradılış ölümün otoritesi altında olacaktır." Göksel kurtarıcı ise bir ölümlünün şeklinde formunda gelen yüce Şit'in kendisidir. Şit'in tohumu ve onların düşmanları birbirinden ayrılacaklar ve soyun düşmanları vahim bir şekilde yargılanacaktır.¹⁹² Cezaları ise ruhlarının tamamen yok olmasıdır.

Son yargılanmanın başlangıç sebebi Yüce Görünmez Ruh'un Kutsal Kitabı'nda Şit'in göklerden dileği olarak ifade edilmiştir. Kitaba göre Tufan ve Büyük Yangından sonra Şit göklere seslenecek ırkının korunması için yardım dileyecektir. Pleroma'dan inen dört yüz melekke Son yargılanma başlayacak dünya yok olacaktır.¹⁹³ Hatta Şit'in var oluş ve Autogenes tarafından bu dünyaya gönderilişinin bu son yargılanma günü olduğu ima edilmektedir.¹⁹⁴

Tufan ve büyük yangın Yaldabaoth'un Şit'in soyundan Sophia'nın ışığını geri almak ve kutsal soyu tamamen yok etmek için maddi dünyaya doğrudan müdahaleleridir. Son Yargılanma ise Şit'in dileğiyle Pleroma'nın, Yaldabaoth'u ve hizmetkarlarını yargılayarak tamamen yok etmeye karar vermesidir. John Turner bütün örüntünün kutsal ışığı kazanmak için Barbelo ve Yaldabaoth arasındaki hamle ve karşı hamlelerden oluşan bir oyunu andırdığını ifade etmiştir¹⁹⁵

4.3. Sethiyan Kurtuluş Doktrini

İnsan, maddi dünya üzerindeki yaşamı boyunca bu dünyayı kontrolü altında tutan ve her anında onun kendi kutsal doğasını, ulu kökenini hatırlamasını engellemek isteyen kötücül güçlere rağmen kurtuluşa nasıl ulaşabilir? Eğer daha önce söylendiği gibi Sethiyan mitin kalbinde sürgün teması varsa, Sethiyan kurtuluş doktrinin merkezinde de eve dönüş vardır. Maddi âlemde kaybedilen kutsal öz sonunda Pleroma'ya geri döner ve aşağı âlem efendileri ile birlikte yok olur.¹⁹⁶ Yaldabaoth ve Arkonlarının insan üzerindeki hükmü sona erer ve Sophia'nın hatası ile bozulan Pleromatik düzen tekrar tesis edilir. Sethiyanizm'in şiddet ve yıkım dolu kozmolojisine rağmen bu oldukça iyimser bir tablodur. Fakat geriye cevaplanması gerekli olan bazı sorular bırakır. Eve dönüş kimler içindir? Irk teması üzerinde sıkça duran Sethiyanizm tamamen etnosentrik

¹⁹² Harold W. Attridge, "Valentinian and Sethian Apocalyptic Traditions", *Journal of Early Christian Studies* 8, sy 2 (01 Haziran 2000): 194.

¹⁹³ Meyer ve Robinson, "The Holy Book of the Great Invisible Spirit", 264-65.

¹⁹⁴ Burns, "Cosmic Eschatology and Christian Platonism in the Sethian Gnostic Apocalypses Marsanes, Zostrianos, and Allogenes", 180.

¹⁹⁵ Turner, "Sethian Gnosticism: A Literary History", 60.

¹⁹⁶ Brakke, *The Gnostics*, 68.

midir? Yani kurtuluş sadece seçilmiş bir grup insana mı aittir yoksa bütün insanlık için alt âlemden kurtulma imkânı var mıdır? Kurtulmak için sadece Sethiyan olmak yeterli midir yoksa kurtuluş belli ritleri ve yaşam tarzını mı talep eder? Kurtuluş için tek bir şans mı vardır? Bir tek hayatta kuruluşa ulaşamayan ruhların kaderi ne olacaktır? Kurtuluşun kime ve nasıl geldiğini anlamak için bu soruların cevaplandırılması gereklidir.

4.3.1. Kurtuluşun Deterministik Doğası

Irenaeus'un yazdığı heresiolojik katalogunda gnostiklere karşı yaptığı en büyük suçlamalardan biri onların kurtuluş öğretisinin deterministik yapısıdır.

Hayvan (fiziksel, ruhani olmayan) insanlara hayvanca şeyler talim edilmiştir; böyle kişiler yaptıkları işler ve önemsiz imanları ile belli olur ama mükemmel bilgiye sahip değildirler. Onlar (gnostikler) der ki biz kiliseye ait olanlar böyle kişileriz. Yani bizim için iyi işler şarttır yoksa kurtulmamız mümkün değildir. Ama kendileri davranışlarından bağımsız olarak ruhsal bir doğaya sahip oldukları için tamamen ve şüphesiz bir şekilde kurtulacaklarına inanırlar. Çünkü materyal madde nasıl kurtuluşa ulaşamazsa ruhsal madde de davranışı nasıl olursa olsun yozlaşmanın gücü altına girmez.¹⁹⁷

Aziz Irenaeus'un ardından sadece heresiolojik çalışmalarda değil modern çalışmalarda da gnostikler için kurtuluşun tek şartının "ruhsal" bir doğaya sahip olmak olduğu fikrine sıkça rastlanılmıştır. XX. yüzyılın en önemli gnostisizm uzmanlarından birisi olan Hans Jonas, benzer bir sonuca ulaşarak gnostiklerin kendi doğalarının erdemi gereği kurtulmuş olduklarına inanmalarının bir sonucu olarak pozitif bir ahlak anlayışı ortaya koymadıklarını söylemektedir.¹⁹⁸ Daha sonraları gnostisizm üzerine yapılan modern çalışmaların bazılarında da aynı deterministik kurtuluş doktrini işaret edilerek gnostiklerde insanın, kurtuluşa mahkûm gnostikler, sonsuz cezaya çarptırılan paganlar (gentileler) ve fiziksel insanlar şeklinde tanımlanan Yahudiler ve Hristiyanlar olarak üç

¹⁹⁷ Irenæus, *The Writings of Irenæus*, 22.

¹⁹⁸ Jonas, *The Gnostic Religion*, 270-72.

gruba ayrıldığı ifade edilmiştir.¹⁹⁹ Sonuçta bu çalışmalarda gnostik kurtuluş doktrini hiyerarşik düzene sahip bir kast sistemine benzetilmiştir.²⁰⁰

Hans Jonas'ın seçilerek kurtuluşa ulaşmanın ahlaki sonuçları üzerine olan analizi özellikle önemlidir. Jonas doğası gereği kurutulacaklarına inanan gnostiklerin mutlak bir özgürlük ile maddi dünyada hiçbir sınır olmadan istediklerini yapma hakkını kendilerinde bulacaklarını ifade eder. O, bu hak ile gnostiklerin maddi dünyaya duyduğu nefretin karşılaşması sonucu kişinin sosyal normların dışında kalarak pozitif olmayan iki uç ahlaki duruş ile sınırlı kalacağını iddia etmiştir. Bu ahlaki duruşlar ise sefahat ve münzevi yaşamdır.²⁰¹ Eğer kurtuluşun tamamen deterministik olduğuna yönelik bu iddialar doğru ise yani gnostik kurtuluş sadece önceden seçilen bir grup seçkin elit içinse ve bu kişiler sadece doğumlarında kendilerine verilen kutsal özün erdemi sebebi ile kurtulacaklarsa Jonas'ın bu kişilerin pozitif bir ahlak anlayışına sahip olmayacaklarına dair fikri gerçekten mantıklıdır. Fakat gnostik kurtuluşun gerçekten deterministik olduğu doğru mudur? Bu konunun lehine olduğu kadar aleyhinde de güçlü iddialara bulunmaktadır. Yakın tarihte yapılan bazı araştırmalarda heresiyojik katalogların incelenmesi sureti ile “gnostik determinizm klişesinin Ireaneus tarafından yaratılmış, Clement tarafından geliştirilmiş ve Origen tarafından mükemmelleştirilmiş” bir gelenek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁰² Gnostiklerin doğal olarak kurtuluşa ulaştığı inancının yanlış olduğu ve yukarı âlemden (Pleroma) insanın ruhuna ekilmiş kutsal bir tohumun varlığı söz konusu olsa bile bu tohumun gnosis ile canlandırılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁰³ Hans Jonas'ın tipolojik geleneğini devam ettiren Kurt Rudolph ise Nag Hammadi literatürü içinde herhangi bir libetin (sefahat) doktrinin bulunmamasının oldukça şaşırtıcı olduğunu söylemiştir.²⁰⁴ Yani kadim literatür üzerinde araştırmalar derinleştikçe deterministik kurtuluş öğretisinin varlığına şüphe ile bakılmaya başlanmıştır.

Nag Hammadi literatürü içindeki Sethiyan metinler söz konusu olduğunda bazı metinlerin Şit'in tohumunu farklı bir ırk şeklinde vurguladığı doğrudur. İki farklı ırk

¹⁹⁹ Giovanni Floramo, *Gnostisizm Tarihi*, çev. Selma Aygöl Baş ve Bilal Baş (Litera Yayıncılık, 2005), 125.

²⁰⁰ Henry Green, “The Economic and Social Origins of Gnosticism” (ProQuest Dissertations Publishing, 1982), 372.

²⁰¹ Jonas, *The Gnostic Religion*, 270-77.

²⁰² Winrich Alfried Löhr, “Gnostic Determinism Reconsidered”, *Vigiliae Christianae* 46, sy 4 (1992): 385.

²⁰³ Simone Petrement, *A Separate God: The Christian Origins of Gnosticism*, çev. Carol Harrison (San Francisco: HarperCollins, 1993), 193.

²⁰⁴ Rudolph, *Gnosis*, 254.

kavramı daha önce açıklandığı gibi Sethiyan düşüncesinin önemli bir parçası gibi görünmektedir. Özellikle Adem'in Vahyi, diğer nesil, ötekiler, bu insanlar gibi kavramlarla iki soydan gelen farklı grupları vurgulamaktadır. O halde insanlar bu gruplara nasıl dahil olurlar? Şit'in seçilmiş nesline dahil olmak için belli bir soydan mı gelmek gerekir? Michael Allan Williams Yüce Görünmez Ruh'un Kutsal Kitabı'ndan Şit'in tohumlarının onları taşıyacak kaplara (vessel) yani insanlara yerleştirilmesini anlatan bir pasajı yorumlayarak bu soruyu cevaplandırmıştır:

Sonra yüce melek Hormos Şit'in tohumunu, kutsal ruh aracılığıyla, kelime (logos) ile doğmuş kutsal bir kaba, bu âlemin kirlenmiş ekiminin bakireleri yolu ile hazırlamaya geldi.²⁰⁵

Metin ilk bakışta Sethiyanların bakire doğum yolu ile bu dünyaya geldiğini anlatmaktadır. Dikkat çeken diğer nokta ise tohumların “kelime ile doğmuş kutsal bir kaba” yerleştirilmeleridir. Williams bu satırın Şit'in tohumunun sadece saf ve değerli insanların arasında doğduğu anlamına geldiğini iddia etmektedir. Yani tohum kişilere doğum anlarında değil daha sonra hak eden insanlara ekilmektedir.²⁰⁶ Analizin devamında Görünmez Ruh'un Kitabı'ndaki başka bir bölüm ile Şit'in tohumunun seçilmiş kişiye ekilmesini bir inisiyasyon ayinine bağlanır:

Bundan sonra yozlaşmaz insan Poimael (çoban) ile yaşayan suyun vaftizinin içindeki beş mührün feragat (el çekme) kelimelerine ve zikre layık olanlar, kendilerini kabul eden kişileri bilecekler, çünkü onlara öğretildi ve onlar tarafından bilinecekler ve onlar ölümü tatmayacaklar.²⁰⁷

Metnin bu bölümünde bir inisiyasyon töreninin ve vaftiz ayininin izleri vardır. Kişi gerçekten söylendiği gibi Sethiyan ırkına doğar ama bu fiziksel bir doğum değil ritüel bir doğumdur.²⁰⁸ Bu deterministik bir seçimden ziyade insanın kendi özgür iradesi ile seçtiğinin işaretidir. Yani öğreti içerisinde seçilmekten ziyade seçmek vardır.

²⁰⁵ Meyer ve Robinson, “The Holy Book of the Great Invisible Spirit”, 263.

²⁰⁶ Williams, *The Immovable Race*, 161-62.

²⁰⁷ Meyer ve Robinson, “The Holy Book of the Great Invisible Spirit”, 267.

²⁰⁸ Williams, *The Immovable Race*, 163.

Williams analizinin sonunda metnin sadece sembolik okunmadığı durumları da dahil ederek Sethiyan kurutuluş doktrinin tarihsel olarak iki parçaya ayrıldığını iddia eder: Şit'in bir enkarnasyonu olan İsa'ya kadar nesil, bakire doğumla dünyaya gelmiş İsa'dan sonra ise yeni bir şekilde, kendi değerini kanıtlayan herkes ritüel doğumla kutsal nesle dahil olmaya başlamıştır.²⁰⁹

Williams'ın determinizm probleminde sunduğu çözüm gerçekten zarif ve etkileyicidir. Daha önce ifade edildiği gibi Sethiyanizm'de insan maddi ve Pleromatik (ruhsal) olmak üzere düalist bir doğaya sahiptir. Aynı zamanda Hayatın Ruhü ve Sahte Ruh arasındaki gerilim insanı sürekli olarak etkilemektedir. Sophia'dan çalınan ruh ve Yaldabaoth'un yarattığı beden arasında bir çatışma vardır. Sethiyanların, insanın bir yeniden doğum ritüeli ile maddi bedenin hapisanesinden ve Yaldabaoth'un hükmünden kurtularak seçilmiş ırkın arasına katıldığına yönelik bir inanın varlığı öğretinin daha önce düşünüldüğünden daha kapsayıcı olduğu anlamına gelebilir. Eliade çeşitli kültürlerde yeniden doğuş ritlerini inceleyerek bütün yeniden doğuş veya diriliş ritlerinin bu ayinlere katılan kişileri daha önce olduklarından farklı bir şey haline getirdiğini ve ulaşılan bu yeni varlık düzeyinin bu ritlere katılmayanlar için ulaşılmaz olduğunu ifade etmiştir.²¹⁰ Eğer Sethiyanlar gerçekten böyle bir yeniden doğuş törenine sahip iseler bu Adem'in Vahyi ve Yüce Görünmez Ruh'un Kutsal Kitabı'nda iki farklı ırk veya nesil kavramlarını neden vurguladıklarını açıklar. İnsan katıldığı ayin ile başka bir ırkın parçası olmaktadır. Yeniden doğuş ritleri bir ırktan diğerine geçişin anahtarıdır.

Kurtuluşun doğası ve yolu ile ilgili çok önemli başka bir pasaj Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda Kurtarıcı İsa ve Yuhanna arasında geçen diyalogun en sonunda verilir:

Üstlerine Hayatın Ruhü inen ve ruhun güçlendirdiği kişiler kurtarılacaktır ve onlar mükemmel ve yüceliğe layık olacaklar, bütün kötülüklerden ve kötülüğün kaygılarından temizlenecekler çünkü onlar yozlaşmazlıktan başka hiçbir şey için artık endişe duymazlar ve hiçbir şeye karşı öfke, kıskançlık, arzu veya hırs hissetmezler. Onlar hiçbir şeyden etkilenmezler ama tenin içindedirler ve teni sanki zamanı gelince kendilerini alacak kişileri beklermişçesine giyerler. Böyle insanlar yozlaşmazlığa, sonsuz yaşama ve çağrıya layıktırlar. Onlar her şeye

²⁰⁹ Williams, 163.

²¹⁰ Mircea Eliade, *Doğuş ve Yeniden Doğuş İnsan Kültürlerinde Erginlenmenin Dini Anlamları*, çev. Fuat Aydın (Kabalıcı Yayınları, 2015), 18.

dayanırlar ve her şeye katlanırlar ki yarışmayı bitirip sonsuz yaşamı alabilsinler.²¹¹

Hayatın Ruhı'nun üzerlerine indiği ve kendilerini kötü tutkulardan temizleyen insanlar Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda insanlığın en takdir edilmiş üyeleridir. Onlar sadece Ruh'un öğretisini almamış aynı zamanda Sahte Ruh'un kendilerini baştan çıkarmasına da izin vermemiş yüce kişilerdir. Başlarına gelen her şeye sabır ile katlanıp kurtuluş gününü beklerler. Karen King bu pasajda Stoacıların mutlu olmak için insanın kendisini tutkulardan temizlemesi gerektiğine dair bir öğreti olan Apatheia'ya benzer bir etik anlayışının varlığından bahseder. Erdemli bir hayat için tutkulardan arınmak gerektiğini salık veren bu öğreti özellikle Roma İmparatorluğu'nda Akdeniz dünyasının dört bir yanına yayılmış bir öğretilerdir.²¹² Böyle bir ahlak sisteminin varlığı Jonas'ın önerdiği gibi iki ahlak anlayışından birisi olan sefahatın, Sethiyanların ideal hayat anlayışında bir yeri olmadığını göstermektedir.

Yuhanna'nın Saklı Kitabı bu pasajın devamında ise kurtuluşun sadece Hayatın Ruhı'nun yardımını alıp tutkularını, yani Sahte Ruh'un cazibesini, yenen yüce kişilere mahsus olmadığını özellikle vurgulamaktadır:

Ben (Yuhanna) ona dedim ki: Efendim, bu işleri (apatheia kastediler) yapmamış olan ama Hayatın Ruhı üzerine inmiş olan kişilerin Ruhları ret mi edilecek. O cevap verdi, eğer ruh üzerlerine inmişse onlar kurtulacak ve değişecek. Güç herkesin üstüne inecektir çünkü o olmadan kimse ayağa kalkamaz. Doğumdan sonra Hayatın Ruhı büyürse ve güçlenirse ve o ruhu güçlendirirse, hiç kimse kötü hareketlerle onu yoldan çıkaramaz. Ama sahte Ruh'un üstüne indiği kişiler yoldan çıkacaktır.²¹³

Bahsedilen bu ikinci grup ilki gibi mutlak mükemmelliğe ulaşamamıştır. Onlar hâlâ tutkuların etkisi altındadır fakat Hayatın Ruhı'nun ruhlarını güçlendirmesi ile onlar da kurtuluşa ulaşacaktır.²¹⁴ Göze çarpan diğer önemli bir husus ise metnin bu noktasında İsa'nın, Hayatın Ruhı'nun herkesin üstüne indiğini yoksa ayağa kalkamayacaklarını

²¹¹ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 128-29.

²¹² King, *The Secret Revelation of John*, 117,330.

²¹³ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 129.

²¹⁴ Williams, *The Immovable Race*, 166.

ifade etmesidir. Bu açıkça metnin en başında insanın yaratılırken Sophia'dan alınan özün Yaldabaoth'un içine üflendiği ana bir göndermedir. Yani insan olan herkes Hayatın Ruhu'ndan bir pay aldıkları için insandırlar ve ancak bu Ruh'un güçlendirilmesi ile kurtulurlar.

Metnin kurutuluş bahsi ile ilgili en son kısmında ise iki grubun daha varlığından ve kurtuluş şeması içindeki yerinden bahsedilir. Sethiyan kurtuluş doktrinin kapsayıcılığı son grup dışında burada da devam eder.

Dedim ki, Efendim kime ait olduklarını bilmeyen ruhlar nereye gidecekler? O cevap verdi, Sahte Ruh, onlar yoldan çıkarken böyle kişilerini içinde güçlenmiştir. Ruh bu ruhlarda ağır bir yük bırakır, onları kötü işlere götürür ve onları unutkanlığın içine atar. Ruh vücudu terk edince o Arkon'un yolladığı otoritelere teslim edilir. Onlar da onu bağlayıp hapishaneye atarlar. O uyanıp bilgiyi bulana kadar onunla kalırlar. İşte o böyle mükemmelleşir ve kurtulur. Ben sordum: Ruh nasıl tekrar gençleşir ve anne rahmine veya insana geri döner? [...] Bu ruh Hayatın Ruhu'nun içinde yaşadığı başka bir ruhu takip eder ve onun aracılığı ile kurtulur. Peki bilgiye sahip olup da sırtını dönenler nereye gidecekler. Onlar sefalet meleklerinin olduğu bir yere giderler ve orada tövbe yoktur.²¹⁵

Metnin bu bölümünde tasvir edilen iki grup insandan ilki gnosisi hayatları boyunca bulamamış ve tek bir hayatta kurtuluşa ulaşamamış kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler Sahte Ruh ile olan savaşlarını kaybetmiş ve Arkonlar tarafından tekrar vücut hapishanesine kapatılacak kişilerdir.²¹⁶ Onlar ancak bir sonraki hayatta kurtuluşa ulaşma şansına sahip olacaklardır. Burada bir tür reenkarnasyon doktrininin izleri görünmektedir. Ruhlar kurtuluşa ulaşana kadar tekrar tekrar vücut hapishanesine mahkûm edilir. Yani Sethiyanlar, Orfik mitlerdeki ruh döngüsü inancına benzeyen bir reenkarnasyon öğretisine sahip olabilirler. Orpheusçu düşünce ruhun ezeli bir suç yüzünden bedene hapis olduğunu ve ölüm ile gerçek hayatın başladığına inanmaktadır.

²¹⁵ Meyer ve Robinson, "The Secret Book of John", 129.

²¹⁶ Williams, *Rethinking "Gnosticism"*, 197.

Kişinin öldükten sonra gerçek hayata geçmesi ya da tekrar bedenlenmesine ise yaşadığı hayatın yargılanması ile karar verilir.²¹⁷

Sonuncu insan grubu ise Yuhanna'nın Saklı Kitabı'nda kurutuluşun mümkün olmadığı tek gruptur. Bu insanlar gnosise ulaştıktan sonra öğretiyi sırtlarını dönen kişilerdir. Onlar için yeni bir hayatın olacağı reenkarnasyon mümkün olmadığı gibi götürüldükleri yerde tövbe şansları da olmayacaktır.

Yuhanna'nın Saklı Kitabı özetle kurtuluş hiyerarşisi içinde dört grup insana yer vermektedir. Bunlar sırasıyla; sadece Hayatın Ruh'u'nun kendi ruhlarında galip gelmeyip aynı zamanda bütün tutkuları yenmiş olan yüce insanlar yani dinin azizleri, Hayatın Ruh'u, ruhlarındaki savaşı kazanmış olmasına rağmen tutkuları yenememiş ama yine de kurtuluşa ulaşmış insanlar, Sahte Ruh'un etkisi altında kalıp kutsal kökenlerini öğrenememiş ve tekrar bedenlenecek olan kişiler ve son olarak kutsal bilgiye ulaşmalarının ardından ona sırtlarını dönmüş kişiler yani Sethiyanizm'in tek mutlak kafirleridir.

Bu bilgiler ışığında Sethiyanizm'in, insanın doğum anında kimin kurtuluşa ulaşip kimin ulaşmayacağını karar verildiği deterministik bir kurtuluş öğretisine sahip olduğu görüşü doğru görünmemektedir. Hatta Yuhanna'nın Saklı Kitabı'ndaki bilgilerin analizi doğru ise sadece bilgiye ulaştıktan sonra onu takip etmeyi reddedenler sonsuz azaba mahkûm edilmiştir. Sethiyanizm gnosise ulaştıktan sonra kendisine bilinçli olarak sırtını dönenler dışında herkese kurtuluşa bir şans vermiştir. İnsanın tek yapması gereken kendi kökenlerini öğrenmektir.

4.3.2. Kurtuluşun Yolları Olarak Dini Ayin ve Pratikler

Eğer Sethiyanizm belli bir cemaate sahip dini bir hareket ise onun kurtarıcı vasıflara sahip bir takım dini ritüel ve pratiklere sahip olması beklenir. Fakat tarihsel şahitliğin yokluğunda Sethiyanizm'i anlamak için elimizde olan tek şey onun kutsal metinleri ve mitleridir. Bu metinlerin sembolik yapısı inancın pratiklerini analiz etmeyi zorlaştırmaktadır. Uzmanlar uzun süredir metinlerin analizleri içinde bazı ritüellerin izlerini görmektedir. Fakat bu ritüellerin, sembollerin yorumlanması ile inşa edilmesi, onların gerçekten var olup olmadıkları hususunda sorulara yol açmaktadır. Uzmanların yaptığı okumalar sonucu üç farklı pratiğin varlığı iddia edilmiştir.

²¹⁷ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 2*, çev. Ali Berkay, 2. bs (Kabalıcı Yayınları, 2009), 219-20.

4.3.2.1. Beş Mühür, Vaftiz Töreni

Sethiyan metinlerin bir kısmında, bir vaftiz seremonisi olduğu tahmin edilen Sethiyan inisiyasyon ayininin izleri görünmektedir. Ayinin muhtevasını tam olarak açıklamamakla birlikte özellikle İlk Düşüncenin Üç Formu ve Yüce Görünmez Ruh'un Kutsal Kitabı, Beş Mühür olarak isimlendirilmiş bu ayin hakkında en fazla detaya sahip metinlerdir. Söz konusu metinlerin oldukça sembolik bir tarza sahip olmaları ayinin şeklini açıkça ortaya koymayı oldukça zor hale getirmektedir. Turner mühürleme kelimesinin Hristiyanlıkta vaftiz için sıkça kullanıldığını fakat beş rakamı ile ne kastedildiğini anlamının güç olduğunu ifade eder. Bir hareketin beş kere tekrarlanması, beş farklı hareketin birleştirilmesi veya beş ismin tekrarlanması olasılıklar içindedir.²¹⁸ Ayinin belirgin tasvirlerinden birisi İlk Düşüncenin Üç Formunda yapılmıştır. Ayin İlk Düşünce Barbelo'nun ağzından anlatılır:

Ben onu cübbe verenlere teslim ettim, Yammon, Elasso, Amenai, ve onlar ona ışık cübbelerinden bir cübbe giydirdiler. Ben onu vaftizcilere teslim ettim, Micheus, Michar, Mnesinous, ve onlar onu hayatın suyunun kaynağına batırdılar. Ben onu taht verenlere teslim ettim Bariel, Nouthan, Sabenai, ve onlar onu ihtişamdı bir tahta çıkardılar. Ben onu yücelten kişilere teslim ettim, Ariom, Elie, Phariel, ve onlar onu babanın yüceliği ile yüceltiler. Kendinden geçenler (rapture, esrime) kendilerinden geçtiler, Kamaliel,...anen, Samblo, yüce kutsal ışıkların hizmetkarları, ve onu babanın kutsal ışığının olduğu yere göturdüler. Ve o Anne Protennoia'nın ışığından Beş Mührü aldı.²¹⁹

Metinde anlatılan ayin beş farklı aşamayı kapsıyor gibi görünmektedir: Cübbe giydirmek, hayatın suyunda yıkamak, tahta çıkarmak, yüceltmek ve esrime (yükseliş). Bu beş adımın beş mührün kendisi olması mümkündür.²²⁰ Farklı bir yorum ise beş mührün bu her adımında yapılan beş farklı mesh etme olduğu yönündedir. Gesine Schenke beş mührün vaftiz sırasında kişiye verilen beş gizli isim olduğunu iddia etmiştir. Vaftiz sırasında her isim bir kere tekrarlanır ve vaftizi yapan kişi elini vaftiz

²¹⁸ John D. Turner, "Ritual in Gnosticism", içinde *Gnosticism and Later Platonism: Themes, Figures, and Texts*, ed. John D. Turner ve Ruth Dorothy Majercik, Enlarged 3rd edition (Atlanta, Ga: Scholars Pr, 2000), 87.

²¹⁹ Meyer ve Robinson, "Three Forms of the First Thought", 733.

²²⁰ Brakke, *The Gnostics*, 75.

olanın alınına değdirerek onu beş kez “mühürler”. Böylece insan göksel âleme yükselirken kullanacağı beş şifreyi öğrenmiş olur. İsimler yükseliş sırasında ruhu Yaldabaoth’un ve Arkonlarının etkisinden koruyacaktır.²²¹ Yvonee Janssens ise beş mührün beş duyu organın gözlerin, kulakların, ellerin, burnun ve ağzın mesh edilmesi olduğunu iddia eder.²²² Böylece insanın duyları üst âlemlere açılacaktır. Alastair Logan, Janssens’in yorumunu takip etmekle beraber Sethiyanizm’de özellikle Yuhanna’nın Saklı Kitabı’nda insanın kendisini koruduğu kötülüğün kaynağının ruhaniliğini, kurtuluşun vücuda değil ruha ait olduğunu vurgular ve mesh edilen organların ruhta da aynen varlığını koruduğu farz edilen iki göz, iki kulak ve ağız olduğunu ifade eder. O, Schenke’nin iddia ettiği gibi beş gizli ismin kullanıldığını da kabul ederek bu isimlerin Varlığı Kendisinden (Autogenes) Olan Mesih ve dört hizmetkâr Harmozel, Oroiael, Daveithai, Eleleth olduğunu iddia eder.²²³

Vaftiz ayinin doğası elde olan belgelerin sınırlılığı sebebi ile spekülâtif kalmaktadır. Fakat anlaşıldığı kadarı ile ayinin anlamı kişinin Şit’in soyuna dahil edilmesi ve Hayatın Ruhı’nun onun üstüne inerek insana Sahte Ruh ile savaştık gücü vermesi ve onun üst âleme yükselmesine imkân sağlamasıdır. Aynı zaman mühürleme işlemi insanı yükseliş sırasında ruhu maddi âlemin kötü efendilerinden de korumayı amaçlamaktadır.

4.3.2.2. Dini Bir Pratik Olarak Arkonların İsimleri

Yuhanna’nın Saklı Kitabının Adem’in yaratılışına dair bölümünde insanın maddi vücudunun Yaldabaoth tarafından yaratılışı hakkında oldukça uzun bir pasaj yer almaktadır.²²⁴ Pasajda insan vücudunun sahip olduğu bütün uzuvların, organların neredeyse her bir kemiğın ve tırnağın Yaldabaoth’un hangi hizmetkârı tarafından yaratıldığına ve hükmedildiğine dair üç yüz altmış beş isimlik uzun bir liste verilmektedir. Metinde isimlerin ve organların bu kadar ayrıntılı olarak sunulması uzmanlar arasında bu isim listesinin antropogonik bir mit olmanın yanı sıra pratik bazı işlevleri olabileceğine yönelik bir fikrin doğmasına sebep olmuştur.

Grant Adamson, Sethiyanların bu isimleri hastalıkları iyileştirmek için kullandığını iddia etmiştir. O bu sonuca gnostiklerin ilk yüzyıllardaki bazı eleştirmenlerinin reddiyelerini yorumlayarak ulaşmıştır. O, özellikle Plotinus’un gnostiklerin hastalıkları

²²¹ King, *The Secret Revelation of John*, 151.

²²² Alastair H. B. Logan, “The Mystery of the Five Seals: Gnostic Initiation Reconsidered”, *Vigiliae Christianae* 51, sy 2 (1997): 189.

²²³ Logan, 192.

²²⁴ Meyer ve Robinson, “The Secret Book of John”, 119-24.

şeytanlar olarak gördüklerini ve kelimeler aracılığı ile bu hastalıkları iyileştirmeye çalıştıklarına yönelik iddiasına vurgu yapmaktadır. Benzer yorumları Origen ve Celsus'ta da saptamıştır.²²⁵ Karen King isimlerin metindeki varlığının Adamson'ın iddia ettiği gibi tedavi amaçlı olduğunu söylemektedir. İsimler hem fiziksel hem de ruhsal hastalıkların tedavisinde kullanıldığı gibi kötücül güçlerin etkisinden korunmak için de önemli araçlardır. Yani isimler “sağlığın ve kutsal saflığın koruması için gerekli bir pratiktir.”²²⁶

İsimlerin vücudun uzuvlarına ve tutkularına hükmeden otoritelerin maddi ve manevi kötülüğünden kurtulmak için kullanılması beş mühürden sonra ikinci bir Sethiyan ayin olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece tek bir metinde izlerine rastlanan bu pratik vaftiz töreni kadar merkezi görünmemektedir. Beş mühre benzer bir şekilde bu pratiğin varlığının da metnin çok açık olmaması sebebi ile spekülâtif olduğu belirgindir. Fakat Antik Çağda Yunan, Mısır ve Yakın Doğuda tılsımlar ve büyülu kelimeleri yaygın bir şekilde korunma amaçlı kullanıyor olması²²⁷ Sethiyanların da benzer bir pratiği korumuş olmasının makul bir olasılık olduğunu göstermektedir.

4.3.2.3. Tefekkür, Gnosis ve Yükseliş

Metinlerde kendini tekrar eden bir motif olarak pleromatik âlemin kutsal güçlerinin çeşitli sebeplerle insana yardım etmek için aşağı âleme indikleri görülmektedir. İnsan kutsal kökenini genellikle bu üst âlemden gelen varlıkların yardımı ile hatırlar. Bu kökenini hatırlama eylemi genellikle kurtuluşun başlangıç noktasıdır. Sethiyan metinlerin içinde kronolojik olarak nispeten daha geç dönemlere ait platonik risalelerde kurtuluşun doğası farklılaşır. Allogenes, Zostrianos, Marsanes ve Şit'in Üç Taşı (dikit, stel) adlı metinlerde kurtuluşun yolu kişinin tefekkür yolu ile (kontemplasyon) kutsal üst âlemlere yükselmesi olarak anlatılmıştır.²²⁸

Sethiyanlar, amacının gnosisi tecrübe etmek yani tanrı ile bir tanışıklık kazanmak olduğu bu yükselme eylemini akılsal ve kozmik şekillerde tasvir etmişlerdir. Akılsal olarak kişinin, kendisinden ve düşük seviyedeki kutsal varlıklardan başlayarak giderek daha soyut varlık seviyelerini tefekkür etmek sureti ile Barbelo'ya ulaştığı ve en son

²²⁵ Grant Adamson, “Astrological Medicine in Gnostic Traditions”, içinde *Practicing Gnosis Ritual, Magic, Theurgy and Liturgy in Nag Hammadi, Manichaeism and Other Ancient Literature. Essays in Honor of Birger A. Pearson*, 2013, 338.

²²⁶ King, *The Secret Revelation of John*, 153.

²²⁷ Christopher A. Faraone ve Dirk Obbink, *Magika Hiera: Ancient Greek Magic and Religion* (Oxford University Press, 1997), 107-10.

²²⁸ Turner, “Ritual in Gnosticism”, 128.

Görünmez Ruh hakkında eksikte olsa bir anlayışa ulaşmaya çalıştığı; kozmik olarak ise insanın vücudunu terk ederek bazı kutsal varlıkların rehberliğinde üst âlemleri teker teker gezdiği ve en son tanrıya ulaştığı düşünülürdü.²²⁹

Allogenes adlı risalede metne ismini veren Allogenes kendi yükseliş tecrübesini oğlu Messos'a aktarmaktadır. Allogenes, Yunancada yabancı veya başka bir yerde doğmuş olan anlamına gelir ve bu ismin Şit'in mahlası olarak kullanıldığına inanılmaktadır.²³⁰ Allogenes metin boyunca kendi aklı (intellect) üzerine tefekkür ederek Youel adlı dişil pleromatik bir figürün rehberliğinde Aeonlarda yükselmektedir. O ilk önce Barbelo'nun metinde verilen üç hipostazında yükselir ve onları teker teker kavrar. Pleromatik âlemde bu yükseliş Ruh'un huzuruna çıkmak için bir hazırlıktır. Barbelo Aeon'unu kavraması ile durdurulur ve Allogenes'e hazırlanması emredilir:

Eğer mükemmel bir arayışla ararsan o zaman içinde olan iyiliği bileceksin. Sonra gerçekten her şeyden önce var olan tanrıdan türemiş olduğun kendini de bileceksin. Ve yüz yıl sonra sana Barbelo Aeon'unun Işıkları Salameş, Semen ve Arme aracılığı ile sana Ondandır (Ruh) bir vahiy gelecek.²³¹

Allogenes, Barbelo'dan aldığı bu emir ile tam yüz yıllık bir hazırlık ve kendi üzerine tefekkür sürecine girer. Metin bize bu hazırlığın muhtevasını açmamaktadır. Beklenen şekilde zaman dolunca Allogenes'i son yükselişine götürecek elçi Youel değil Barbelo'nun kendisidir. Beklenen vahiy ise Görünmez Ruh'a nasıl ulaşılacağına ve onun huzurunda nasıl durulacağına yönelik bir dizi talimattır. Bu talimatlar dizisinin sonundaki bir uyarı ise dikkat çekicidir: “Onu bilme, çünkü bu imkansızdır; ama eğer aydınlanmış bir düşünce aracılığı ile onu bilecek olursan, ondan haberdar olma (bilgisiz kal, incognizant).”²³² Metnin sonunda Allogenes, Ruh'un doğası hakkında Yuhanna'nın Saklı Kitabı'ndakine oldukça benzer negatif ve pozitif teolojinin karışımı olan bir tasvir alır ve tekrar son bir kez uyarılır: “Bu duyduğun şeyler hakkında daha fazla şey arama ve git”. Metnin mesajı burada açık görünmektedir. Allogenes bir asırlık hazırlığın ve vahiy ile davet edilerek yükselmesine rağmen en üst prensibi yani Görünmez Ruh'u tamamen kavramaya çalışmaya cüret etmemelidir. Onun hakkında bir

²²⁹ Brakke, *The Gnostics*, 78-79.

²³⁰ Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 253.

²³¹ Meyer ve Robinson, “Allogenes the Stranger”, 693.

²³² Meyer ve Robinson, 695.

şeyler öğrenmek mümkündür ama onu mutlak bir şekilde bilmek mümkün değildir, tehlikelidir ve Sophia'nın hikayesini hatırlarsak belki de “günahtır”. Anlatının sonunda Allogenes bütün göksel tecrübesini bir kitap haline getirerek oğluna emanet eder.

Pleroma'da yükselişe başka bir örnek ise Zostrianos'un yükselişidir. Zostrianos'un yükselişini anlatan ve adını onun isminden alan Zostrinos risalesi Nag Hammadi literatüründeki en uzun metindir. İçinde bulunduğu kodeksin yüz otuz iki sayfasını kaplar. Fakat ne yazık ki metin büyük hasara uğramıştır.²³³

Birinci ağızından anlatılan örüntü atalarının tanrısına tapan ve bir hakikat arayışında olan Zostrianos'un içine düştüğü karamsarlıktan kurtulmak amacı ile “vahşi bir ölüm için” çöllere gitmesi ile başlar. O, burada pleromatik âlemden gelmiş adı verilmeyen bir varlık ile karşılaşır ve onun rehberliğinde göksel âlemleri temaşa etmek için vücudunu geride bırakarak “parıldayan bir bulutun üstünde” yükselir. Allogenes'in aksine burada yükselişin maddi âlem tarafındaki kısmına çok kısa da olsa değinilir. Göksel elçi ve Zostrianos Pleromaya ulaşmak için on iki Arkonun ve Yaldabaoth'un bakışlarından saklanarak yükselirler. Zostrianos pleromatik dünyaya Varlığı Kendisinden Olan'dan (Autgenes) başlayarak katman katman yükselir. Yükseldiği her Aeonda ona varlığın doğası hakkında bilgi verilir.²³⁴

Zostrianos'un Allogenes'ten farklılık gösterdiği en önemli noktalardan biri Allogenes'te hiç değinilmeyen vaftize defalarca vurgu yapılmasıdır. Zostrianos metnin tamamında Pleromatik âlemde yükselirken toplam yirmi iki kere vaftiz olur. Vaftiz burada daha yüksek vahiye hazırlık olarak değerlendirilmiştir.²³⁵ Bazı uzmanlar Zostrianos'un defalarca vaftiz olmasını Sethiyanların öğretide ilerledikçe bu yeni aşamayı kutlamak için tekrar vaftiz oldukları şeklinde yorumlamışlardır.²³⁶

Metnin sonunda, Allogenes'te görülen, Görünmez Ruh'un ulaşılmazlığı motifi tekrar gözlemlenir. Zostrianos, “cüretkârlaşarak Ruh'un nasıl kendi başına var olduğunu, onun yerinin neresi olduğunu ve onun nasıl her şeyin kaynağı olabileceğini” sorduğunu belirtmektedir.²³⁷ Onun bu soruları cevapsız kalır ve yükselişi bu noktada biter. O, maddi dünyaya geri gönderilerek tecrübesini yazmakla görevlendirilir.

Bu üç pratik yani vaftiz, isimlerin kullanılması ve kontemplatif yükseliş Sethiyanizm'in sahip olduğundan şüphelenilen ayinleri oluşturmaktadır. İsimlerin

²³³ Pearson, *Ancient Gnosticism*, 88.

²³⁴ Meyer ve Robinson, “Zostrianos”.

²³⁵ Wolf-Peter Funk vd., *Marsanès (NH X)* (Presses Université Laval, 2000), 53.

²³⁶ Brakke, *The Gnostics*, 77.

²³⁷ Meyer ve Robinson, “Zostrianos”, 581-82.

kullanılmasının nadir olarak kabul edilmiş olmasına karşılık beş mühür vaftizi ve yükseliş, uzmanlar tarafından kabul görmüş ritüellerdir.²³⁸

Dikkat çeken önemli bir nokta, bu üç ritüelin de insanın dünyada ve yükseliş sırasında genellikle ruhsal olarak korunma amaçlı kullanılıyor olmasıdır. Yani eğer uzmanların henüz varlığını tespit edemediği başka bir ritüel yoksa, Sethyanizm'in hiçbir ritinin amacı Pleromatik varlıkları yüceltmek değildir, tapım amacı yoktur. Asıl amaç ruhun tekamülü ve insanın yüceltilmesi gibi görünmektedir.



²³⁸ Rasimus, *Paradise Reconsidered in Gnostic Mythmaking*, 255.

BÖLÜM V

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Sethiyanizm her şeyden önce sürgünün ve eve dönüşün hikayesidir. Mit, göksel ve dünyevi bir drama şeklinde sunulmuştur. Akıl almaz kudrete sahip iki kuvvet arasında kalmış insanlığın hikayesini anlatır. Mitler, onlara sahip olan halkların evrendeki yerlerini, kimliklerini, varlık amaçlarını ve nihai istikametlerini anlama çabaları sonucu ortaya çıkan anlatılardır. Buna paralel olarak Sethiyanizm de bir grup insanın kendilerini yaşadıkları dünyaya konumlandırma gayretidir. İnsan, içindeki kutsal öz ile Pleroma'ya, maddi bedeni sebebiyle de maddi dünyaya ve Yaldabaoth'a aittir. Sethiyanizm'in amacı ise insanı mahkûm olduğu beden hapisanesinden kurtarıp asli evine yani göklere yükseltmektir.

Nag Hammadi literatürünün incelenmesi sırasında dikkati çeken ilk husus, Sethiyan mitin kendi içinde tam bit tutarlılık sergilememesidir. Özellikle örüntüdeki dramatik karakterler metinden metne ya farklı işlevlere sahip ya da farklı değerler yüklenmiş şekilde tasvir edilmektedir. Bu farklılaşmaların bazı metinlerde tamamen zıt ifadeler haline geldiği görülmektedir. Mitteki bu değişimler Sethiyanizm'in farklı varyasyonlara ve bunları takip eden cemaatlere sahip olabileceği fikrini öne çıkarmaktadır. Farklılaşmanın kaynağı öğretinin spekülative bir yapıya sahip olmasındandır. Bu spekülative yapı özellikle Allogenes, Malchizedek ve Zostrianos gibi yükseliş temalı metinlerde gözlemlenmektedir. Dinin azizlerinin hikayeleri olarak aktarılan bu metinler sübjektif tecrübe üzerine vurgu yapmaktadır. Kontemplatif çaba sonucu Pleroma içinde yükselen karakterler ulaştıkları her Aeonda varlık üzerine yeni tecrübeler edinmekte ve Şit'in ırkının geçmişi üzerine farklı bilgilere ulaşmaktadırlar. Onlar, kutsal yolculuklarının sonunda bu tecrübelerini kitaplaştırmakla görevlendirilirler. Yani Sethiyan mitin zamanla değişime uğraması, insanların kendi kozmik spekülasyonlarını kaydetmeleri üzerine bir gelenekten kaynaklanmaktadır.

Sethiyanizmin bir grup hareketi mi yoksa bireysel entelektüel çaba mı olduğu sorunu modern çalışmalarda çokça tartışılmış bir problemdir. Nag Hammadi Literatürünün sunduğu verilere rağmen kesin bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Fakat bir inisiyasyon töreni olan beş mühür vaftizinin varlığı, Sethiyanizmin bir cemaati olduğu fikrini makul göstermektedir.

Beş mühür seremonisi, Sethiyanizmin kurtuluş determinizmi problemine de bir çözüm teşkil etmektedir. Bu yeniden doğuş ayını Şit'in soyuna aidiyetin doğuştan bahşedilen bir lütuf değil insanın yaptığı bir seçim olduğunu gösterir. Sethiyanizm kurtuluşa bütün insanlığa şans veren bir inanıştır. Tek bir hayatta kurtulamayanlar, kurtuluşa ulaşana kadar bir reenkarnasyon döngüsü içinde hapis kalacaktır. Metinlerden anlaşıldığı kadarıyla bunun tek istisnası üst âlemin varlığına dair bilgiye ulaştıktan sonra öğretiyi terk edenlerdir.

Literatürdeki metinler açıkça Sethiyanizm'in münzevi bir hayatı teşvik ettiğini göstermektedir. Cinsellik, Yaldabaoth'un kutsal soyun saflığını kirletmek için yarattığı habis bir şey olarak tanıtılmıştır. Zenginlik, insanın üst âlemi unutması için kurulmuş bir tuzaktır. İnsanın hayatına yön veren bütün tutkular Sahte Ruh ismi altına kişileştirilmiştir. Sethiyanizmin etik anlayışı bu tutkular ile savaşmayı erdemın en üstün hali saymıştır. Sefahat şeklinde tanımlanabilecek bir ahlaki anlayışa ise metinlerde rastlanılmamıştır.

Metinlerde gözlenen önemli diğer bir tema insanın, Arkonlar ve Aeonlardan oluşan doğa üstü kozmik kuvvetler ile ilişkisidir. Bu kudretli varlıklara rağmen insan, mitin en önemli parçasıdır. Maddi dünyanın yaratıcısı ve hâkimi Yaldabaoth, ilk bakışta öğretinin merkezinde duran bir karakter gibi görünmektedir. Fakat analiz ilerledikçe demiurgosun kendisine ait olmayan bir özü çalmış çok kudretli ama bir o kadar da zavallı bir figür olarak tasvir edildiği dikkat çekmektedir. O, insanlara doğrudan veya dolaylı yollarla sürekli müdahale eder. İnsanın maddi beden hapishanesine kapatılması, soyun kirletilmeye çalışılması, insanın cinsellikle tanıştırılması, kaderin yaratılması ve insanın içindeki tutkuları kontrol eden Sahte Ruh'un var edilmesi hep aynı amaca hizmet etmektedir: İnsana göksel kökenlerini unutturmak ve içindeki kutsal özün maddi dünyayı terk etmesini engellemek. Metinler insanın materyal güçler tarafından bu şekilde kontrol edilmeye çalışılmasına toplu olarak "derin uyku" adını vermektedir. Onun insanlığa doğrudan olan dokunuşları ise kontrol değil yıkımı amaçlar. Tufan ve Sodom ile Gomora'nın yıkımı buna örnektir. Pleromatik dünyanın güçleri ise Yaldabaoth'un insanlığa her müdahalesine bir karşı hamle ile cevap vererek insana bir kurtuluş şansı sunmaktadır. Yaldabaoth'un zavallı olarak nitelenmesinin altındaki sebep ise budur. Metinler dikkatli incelendiğinde Pleroma'nın ilk müdahalesi ile insanın yaratılmasından sonra onun istisnasız her hamlesi başarısızlık ile sonuçlanmıştır.

Yaldabaoth tamamen irrasyonel bir prensip şeklinde tasvir edilmiştir. O adeta kasıtlı olarak karikatürize edilmektedir. Yaldabaoth'un kurtuluş şeması içinde yerinin çok

kısıtlı olması diğer dikkat çekici konulardan birisidir. Yükseliş temalı metinlerde ondan ya hiç bahsedilmemiş ya da bir iki cümle ile tasvir edilmiştir. Kendisini Sahte Ruh'un etkisinden tutkulardan arınmaya başlayarak kurtaran insanı kötücül güçlerin etkileyebileceğine dair herhangi bir işaret yoktur. Benzer bir şekilde eskatolojik pasajlar da insanın kurtuluşuna odaklanmaktadır. Yaldabatoth'un sonunun ne olacağına dair çok fazla bilgi verilmemiştir. Ama birkaç cümleden anladığımız onun hizmetkarları ile beraber yok olacağıdır. Bir restorasyon söz konusu değildir. Bunlar aslen Sethiyanizm'in merkezinde göksel veya dünyevi tanrıların olmadığına dair bir işarettir. Pleromatik Aeonlar detaylıca tarif edilmiş ve yüceltilmiş; Arkonlar ise sıkça cehaletle suçlanmış ve yerilmiştir. Fakat öğretinin merkezinde insanın olduğu gözlemlenmektedir. Tespit edilen ritüeller birer tapım şekli gibi görünmemektedir. Beş mühürde, Arkonların isimlerinin kullanılmasında ve kontemplatif yükselişte amaç insanın ruhsal olarak korunması, tekâmül etmesi ve kutsallaşmasıdır. Eğer cüretkâr bir benzetme yapılmak istenirse Sethiyanizm kozmik spekülasyonlara sahip bir Budizm'e benzemektedir. Maddi dünya karanlıktır ve acılarla doludur ama kurtuluşun bir yolu vardır: Tutkulardan arınmak.

Sethiyanizm'in en dikkat çekici unsurlarından biri dünyevi dramının başlangıcını teşkil eden Sophia-Yaldabaoth ilişkisidir. Yani bilgelik ve cehaletin bir yaratılış miti ile birbirine bağlanmasıdır. İnsanın acılarının kaynağı olan dünya cehaletin ete kemiğe bürünmüş hali olan Yaldabaoth tarafından var edilmiştir. Yaldabaoth ise Aeon Sophia'nın bir hatası ile yaratılmıştır. Eski öğretilerde yüceltilen kutsal bilgelik Sethiyanların elinde cehaletin annesi olarak tasavvur edilmiştir. Bu belki Sethiyanların en büyük inovasyonudur. Metinlerin arka planında görülen tablo cehalet ve bilgelik arasındaki bir savaş değildir. Hikâye tam tersine bilgelikteki hata sonucu doğan cehaleti anlatır. Sophia kendi sınırlarını aşarak dokunmaması gereken bir hakikate, izinsiz ve usul dışı uzanmıştır. Yaldabaoth yani cehaletin arketipi, Sophia'nın bu "hadsizliği" sonucu doğmuştur. Eğer Sethiyanizm'de bir asli günah aranmak istenirse bu fiziksel bir günah yahut insandaki tutkular değil bilişsel bir günahdır. Bilmeye dairdir. Bu, yoldan çıkan hakikat arayışına yönelik bir tavra benzemektedir.

Hakikat arayışının doğasına yönelik uyarılar, yaratılış mitinde olduğu gibi kurtuluş şemasında da kendisini gösterir. Yükseliş metinleri, tepe noktalarında aynı uyarıda bulunmaktadır. Hem Zostrianos hem Allogenes benzer bir uyarı ile yüzleşmiştir: Aramayı durdurmak gereken bir nokta vardır. İzin verilenden daha fazlasını istemek tehlikelidir. En üst prensip olan Görünmez Ruh her zaman ulaşılmazdır. Onu anlamaya,

bilmeye, kavrayama çalışmak ise düşüştür. Allogenes ve Zostrianos, Sophia'nın aksine durmaları gerektiği yerde durmuşlar ve Görünmez Ruh'a dair kusurlu da olsa bir kavrayış ile maddi dünyaya dönmüşlerdir. Ayrıca onların "bilme" girişimleri yaratılış metinlerinde Barbelo ve Autogenes'in anlatıları ile uyumlu olarak bir izin ile başlamıştır. Aslında Sophia'nın ve yükseliş metinlerinin kahramanlarının hikayeleri aynı mesajı vermeye çalışmaktadır. Nihayetinde bu mesaj Sethyanizm'de evrenin yaratılışından insanın kurutuluşuna dair mitleri, metinleri birbirine bağlayan bir iskelet teşkil etmektedir: Hakikat arayışında uyulması gereken bir usul ve durulması gereken bir nokta vardır. Bu sınırı aşmak ise düşüştür, cehalettir.



KAYNAKÇA

- Adamson, Grant. “‘I Turned Away from the Temple’: Sethian Counterculture in the Apocryphon of John”. *Gnosis: Journal of Gnostic Studies* 1, sy 1-2 (Temmuz 2016): 36-55.
- Adamson, Grant. “Astrological Medicine in Gnostic Traditions”. İçinde *Practicing Gnosis Ritual, Magic, Theurgy and Liturgy in Nag Hammadi, Manichaean and Other Ancient Literature. Essays in Honor of Birger A. Pearson*, 333-58, 2013.
- Albayrak, Kadir. *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*. Emre Yayınları, 2005.
- Alıcı, Mehmet. “Nag Hammadi Literatüründe Gnostik Kozmogoni”. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 7, sy 3 (Kasım 2014): 145-65.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 5 / Plotinos, Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hristiyan Felsefesi*. 4. bs. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2017.
- Attridge, Harold W. “Valentinian and Sethian Apocalyptic Traditions”. *Journal of Early Christian Studies* 8, sy 2 (01 Haziran 2000): 173-211.
- Bianchi, Ugo. “Demiurge”. İçinde *Encyclopedia of Religion*, editör Jones Lindsay, 4:2272,2275.
- Black, Matthew. “An Aramic Etymology”. İçinde *The New Testament and Gnosis*, editör Alastair Logan ve Alexander J. M. Wedderburn, 69-72. Bloomsbury Publishing, 2015.
- Brakke, David. “The Seed of Seth at the Flood: Biblical Interpretation and Gnostic Theological Reflection”. İçinde *Reading in Christian Communities: Essays on Interpretation in the Early Church*, editör Charles A. Bobertz, David Brakke, ve Gregory E. Sterling, 41-62. Notre Dame, Ind: University of Notre Dame Press, 2002.
- Brakke, David. *The Gnostics: Myth, Ritual, and Diversity in Early Christianity*. Reprint edition. Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press, 2012.
- Bullard, Roger A. *The Hypostasis of the Archons*. 1 edition. De Gruyter, 1970.
- Burns, Dylan. “Cosmic Eschatology and Christian Platonism in the Sethian Gnostic Apocalypses Marsanes, Zostrianos, and Allogenes”. İçinde *Zugänge zur Gnosis*, editör J. van Oort, 169-89. Leuven: Peeters Publishers, 2013.
- Byron, John. *Cain and Abel in Text and Tradition: Jewish and Christian Interpretations of the First Sibling Rivalry*. BRILL, 2011.

- Cahana, Jonathan. "Androgyne or Undrogyne?: Queering the Gnostic Myth". *Numen* 61, sy 5-6 (04 Eylül 2014): 509-24.
- Cevizci, Ahmet. *Say Büyük Felsefe Sözlüğü (Ciltli)*. Say Yayınları, 2017.
- Couliano, Ioan P. *The Tree of Gnosis: Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism*. 1st HarperCollins ed edition. San Francisco: Harpercollins, 1992.
- Dillon, John. "Pleroma and Noetic Cosmos: A Comparative Study". İçinde *Neoplatonism and Gnosticism*, editör Richard T. Wallis ve Jay Bregman, 99-111. SUNY Press, 1992.
- Dillon, John. "Monotheism in the Gnostic Tradition". İçinde *Pagan Monotheism in Late Antiquity*, editör Polymnia Athanassiadi ve Michael Frede, 69-79. Oxford University Press, 2002.
- duBois, Page. *Centaurs and Amazons: Women and the Pre-History of the Great Chain of Being*. UK ed. edition. University of Michigan Press, 1991.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 2*. Çeviren Ali Berktaş. 2. bs. Kabalcı Yayınları, 2009.
- Eliade, Mircea. *Doğuş ve Yeniden Doğuş İnsan Kültürlerinde Erginlenmenin Dini Anlamları*. Çeviren Fuat Aydın. Kabalcı Yayınları, 2015.
- Faraone, Christopher A., ve Dirk Obbink. *Magika Hiera: Ancient Greek Magic and Religion*. Oxford University Press, 1997.
- Floramio, Giovanni. *Gnostisizm Tarihi*. Çeviren Selma Aygöl Baş ve Bilal Baş. Litera Yayıncılık, 2005.
- Funk, Wolf-Peter, Paul-Hubert Poirier, John Douglas Turner. *Marsanès (NH X)*. Presses Université Laval, 2000.
- Gilhus, Ingvald Sælid. "The Tree of life and the Tree of death: A study of Gnostic symbols". *Religion* 17, sy 4 (1987): 337–353.
- Graves, Robert. *Yunan Mitleri*. Çeviren Uğur Akpur. 4. bs. Say Yayınları, 2010.
- Green, Henry. "The Economic and Social Origins of Gnosticism". ProQuest Dissertations Publishing, 1982.
- Gündüz, Şinasi. "Nag Hammadi Literatürü ve 'Adem'in Vahyi'". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, sy 7 (01 Ağustos 1993): 93-126.
- Gündüz, Şinasi. "Arkonların Tabiatı Üzerine". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, sy 9 (Ocak 1997): 167-78.

- Gündüz, Şinasi. “Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, sy 9 (Ocak 1997): 121-66.
- Gündüz, Şinasi. *Sabiiler*. Vadi Yayınları, 1999.
- Gündüz, Şinasi. “Gnostik Antropoloji”. *EKEV Akademi Dergisi* VII, sy 14 (2003): 1-14.
- Gündüz, Şinasi. “Erken Dönem Hristiyan Gnostisizmi”. *XVII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı & Gnostik ve Okültizm Sempozyumu*, sy 1 (2012): 61-73.
- Hadas-Lebel, Mireille. *Philo of Alexandria: A Thinker in the Jewish Diaspora*. Boston: Brill, 2012.
- Harnack, Adolph. *History of Dogma, Volume 1*. Fili-Quarian Classics, 2010.
- Irenæus, Saint. *The Writings of Irenæus*. Aeterna Press, 2015.
- Jonas, Hans. *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity*. 3rd edition. Boston: Beacon Press, 2001.
- King, Karen L. *What Is Gnosticism?* New Ed edition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2005.
- King, Karen L. “Social and Theological Effects of Heresiological Discourse”. İçinde *Heresy and Identity in Late Antiquity*, editör Eduard Iricinschi ve Holger Michael Zellentin, 28-49. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008.
- King, Karen L. *The Secret Revelation of John*. 1st pbk. ed.. Cambridge, Mass. ; London: Harvard University Press, 2008.
- Layton, Bentley. “The Hypostasis of the Archons (Conclusion)”. *The Harvard Theological Review* 69, sy 1/2 (1976): 31-101.
- Lewis, Nicola Denzey. *Introduction to Gnosticism: Ancient Voices, Christian Worlds*. 1 edition. New York: Oxford University Press, 2012.
- Lewis, Nicola Denzey. *Cosmology and Fate in Gnosticism and Graeco-Roman Antiquity: Under Pitiless Skies*. BRILL, 2013.
- Logan, Alastair H. B. “The Mystery of the Five Seals: Gnostic Initiation Reconsidered”. *Vigiliae Christianae* 51, sy 2 (1997): 188-206.
- Löhr, Winrich Alfried. “Gnostic Determinism Reconsidered”. *Vigiliae Christianae* 46, sy 4 (1992): 381-90.
- Macrae, George. “The Jewish Background of the Gnostic Sophia Myth”. *Novum Testamentum* 12 (1970): 86.
- Marjanen, Antti. “Gnosticism”. İçinde *The Oxford Handbook of Early Christian Studies*, editör Susan Ashbrook Harvey ve David Hunter, 1 edition., 203-20. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2010.

- Markschies, Christoph. *Gnosis: An Introduction by Christoph Marksches*, t.y.
- Mastrocinque, Attilio. *From Jewish Magic to Gnosticism*. Isd, 2005.
- McGuire, Anne. "Virginity and Subversion: Norea against the Powers in the Hypostasis of the Archons". İçinde *Images of the Feminine in Gnosticism*, editör Karen L. King. A&C Black, 2000.
- Meyer, Marvin W. *The Gnostic Discoveries: The Impact of the Nag Hammadi Library*. Reprint edition. San Francisco: HarperOne, 2006.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "Allogenes the Stranger". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 679-700. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "Marsanes". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 629-49. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "Nature of the Rulers". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 185-202. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "On the origin of the World". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 203-21. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "Revelation of Adam". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 345-56. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "The Holy Book of the Great Invisible Spirit". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 679-700. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson. *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "The Secret Book of John". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 107-32. New York, NY, 2009.

- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "Three Forms of the First Thought". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 716-35. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson. "Three Steles of Seth". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, çeviren John D. Turner, 523-36. New York, NY, 2009.
- Meyer, Marvin W. ve James M. Robinson, ed. "Zostrianos". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, 537-83. New York, NY, 2009.
- Miller, Richard W. "Chance and Providence in Early Christianity". İçinde *Abraham's Dice: Chance and Providence in the Monotheistic Traditions*, editör Karl W. Giberson, 1 edition., 129-57. New York, NY: Oxford University Press, 2016.
- O'Brien, Carl Séan. *The Demiurge in Ancient Thought: Secondary Gods and Divine Mediators*, 2015.
- Ötvös, Csaba. "Female Body?" İçinde *Religion and Female Body in Ancient Judaism and Its Environments*, editör Géza G. Xeravits, Digital original edition., 225-45. Boston: De Gruyter, 2015.
- Pagels, Elaine. *The Gnostic Gospels*. Reissue edition. New York: Vintage, 1989.
- Pearson, Birger A. *Ancient Gnosticism: Traditions And Literature*. Minneapolis, MN: Fortress Press, 2007.
- Peters, Francis E. *Greek Philosophical Terms: A Historical Lexicon*. New York; London: NYU Press, 1970.
- Petrement, Simone. *A Separate God: The Christian Origins of Gnosticism*. Çeviren Carol Harrison. San Francisco: HarperCollins, 1993.
- Numenius. *Fragments of Numenius of Apamea*. Çeviren Robert Petty. Westbury, Wiltshire: Prometheus Trust, 2012.
- Philo. *The Works of Philo: Complete and Unabridged, New Updated Edition*. Editör C. D. Yonge. Peabody, Mass: Hendrickson Publishers, 1993.
- Plato. *Plato: Complete Works*. Editör John M. Cooper ve D. S. Hutchinson. Indianapolis, Ind: Hackett Publishing Co., 1997.
- Plese, Zlatko. *Poetics of the Gnostic Universe: Narrative And Cosmology in the Apocryphon of John*. Leiden ; Boston: Brill Academic Pub, 2006.

- Rasimus, Tuomas. *Paradise Reconsidered in Gnostic Mythmaking*. Leiden ; Boston: BRILL, 2009.
- Rasimus, Tuomas. "Imperial Propaganda in Paradise? Christ as Eagle in the Apocryphon of John". İçinde *Hidden Truths from Eden: Esoteric Readings of Genesis 1-3*. SBL Press, 2014.
- Rudolph, Kurt. *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*. New edition edition. San Francisco, Calif.: HarperOne, 1987.
- Schaff, Philip. *Ante-Nicene Fathers: Volume III. Latin Christianity: Its Founder, Tertullian*. Editör Alexander Roberts, James Donaldson, ve Arthur Cleveland Coxe. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017.
- Schenke, Hans-Martin. "The Phenomenon and Significance of Gnostic Sethianism". İçinde *The Rediscovery of Gnosticism (2 vols.): Proceedings of the Conference at Yale March 1978*, editör Bentley Layton, 2:588-616, t.y.
- Scott, Alan B. "Churches or Books?: Sethian Social Organization". *Journal of Early Christian Studies* 3, sy 2 (1995): 109-22.
- Segal. *Two Powers in Heaven: Early Rabbinic Reports About Christianity and Gnosticism*. Boston, MA: Brill, 2002.
- Smith, Jonathan Z. *Map Is Not Territory: Studies in the History of Religions*. Univ of Chicago PR ed. edition. Chicago: University Of Chicago Press, 1993.
- Society of Biblical Literature. *HarperCollins Study Bible Student Edition: Fully Revised & Updated*. Editör Harold W. Attridge ve Wayne A. Meeks. Revised, Updated edition. San Francisco: HarperOne, 2006.
- Stone, Michael E., ve Theodore A. Bergren. *Biblical Figures Outside the Bible*. A&C Black, 2002.
- Stroumsa, Guy G. *Another Seed: Studies in Gnostic Mythology*. Brill Archive, 1984.
- Turner, John D. "Sethian Gnosticism: A Literary History". İçinde *Nag Hammadi, Gnosticism, & Early Christianity: Fourteen Leading Scholars Discuss the Current Issues in Gnostic Studies*, editör Harold W. Attridge, Robert Hodgson Jr, ve Charles W. Hedrick, First Printing edition. Peabody, Mass: Hendrickson Pub, 1986.
- Turner, John D. "Ritual in Gnosticism". İçinde *Gnosticism and Later Platonism: Themes, Figures, and Texts*, editör John D. Turner ve Ruth Dorothy Majercik, Enlarged 3rd edition., 83-139. Atlanta, Ga: Scholars Pr, 2000.

- Turner, John D. *Sethian Gnosticism and the Platonic Tradition*. Presses Université Laval, 2001.
- Turner, John D. "The Sethian School of Gnostic Thought". İçinde *The Nag Hammadi Scriptures: The Revised and Updated Translation of Sacred Gnostic Texts Complete in One Volume*, editör Marvin W. Meyer ve James M. Robinson. New York, NY, 2009.
- Vallée, Gérard, ed. *A Study in Anti-Gnostic Polemics: Irenaeus, Hippolytus and Epiphanius*. Waterloo, Ont., Canada: Wilfrid Laurier University Press, 1982.
- Vlastos, Gregory, ve Luc Brisson. *Plato's Universe*. Revised edition. Las Vegas: Parmenides Publishing, 2006.
- White, L. Michael. *The Social World of the First Christians: Essays in Honor of Wayne A. Meeks*. Editör O. Larry Yarbrough. Minneapolis: Fortress Pr, 1995.
- Williams, Michael A. *The Immovable Race: Gnostic Designation and the Theme of Stability in Late Antiquity*. Leiden: Brill, 1997.
- Williams, Michael A. *Rethinking "Gnosticism": An Argument for Dismantling a Dubious Category*. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Williams, Michael A. "Negative Theologies and Demiurgical Myths in Late Antiquity". İçinde *Gnosticism and Later Platonism: Themes, Figures, and Texts*, editör John D. Turner ve Ruth Dorothy Majercik, Enlarged 3rd edition., 277-302. Atlanta, Ga: Scholars Pr, 2000.
- Williams, Michael A. "SETHIANISM". İçinde *A Companion to Second-Century Christian "Heretics"*, editör Antti Marjanen ve Petri Luomanen, 1st edition., 32-63. Leiden: Brill, 2008.
- Wisse, Frederik. "Stalking Those Elusive Sethians". İçinde *The Rediscovery of Gnosticism (2 vols.): Proceedings of the Conference at Yale March 1978*, editör Bentley Layton, 2:563-76.
- Zandee, J. "Gnostic Ideas On the Fall and Salvation". *Numen* 11, sy 1 (1964): 13–74.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı: Hasan ŞANLI

Doğum Yeri ve Tarihi: ADANA, 26 Mart 1988

İletişim: hsanli@superonline.com

EĞİTİM DURUMU

2015 – 2018 : (Yüksek Lisans) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

2007 – 2013 : (Lisans) Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Programı

2002 – 2006 : Adana Anadolu Lisesi